د افغان او انګرېز دوهمه جګړه

لیکونکي: پوهاند حسن کاکړ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((زه د هندوستان کوم راجا نه یم، چې هغه تر سره کړم .))[30] امیر ته د دې وینا نسبت ورکول د هغه د رقیب سردار ولي محمد خان له قوله، ښایي شك رامنځ ته کړي؛ خو سردار یحیا خان حتا د بریتانوي وکیل په حضور کې د جولای پر لسمه په یوه دربار کې دا په ډاګه کړې وه، چې ((د هندوستان راجه ګان او پاچاهان، چې د هغوی سیمه د بریتانیې د قلمرو په مرکز کې قرار لري، دا واك لري، چې په خپله خوښه څوك وستایې او څوك سپك کړي . دلته په افغانستان کې موږ څنګه د معاهدې دویمه ماده ذکر کړو .))[31]

له دې اختلاف نه وروسته د امیر په سلوك کې د معاهدې د منلو او د هغې له عملي کولو نه څرګندېږي، چې امیر اصلاً د هغې د عملي کولو توان او قدرت، د هغه مخالفت پر وړاندې چې له ده سره ښوول کېده، نه درلوده . او د افغان مشرانو پر وینا د امیر له دې کمزورۍ نه حتا((برتانوي چارواکي هم خبر وو .))[32] او څنګه چې امیر قاطع او ځواکمن شخصیت نه درلود، له هغه نه عاجز و، چې په پوره زړورتیا سره په ښکاره توګه یوه لار غوره کړي او پر هغې په پوره ځواك او کلك ایمان سره عمل وکړي. په دې اساس امیرد پېښو د انکشاف په تمه پاته شو . د دې پر ځای چې پر او ضاع او شرایطو اغېزه وشیندي، پخپله د هغه پلوی شو او هیله من و، چې ښایي د عامه مخالفتونو له مخې د ده د دغې معاهدې د موادو په اړه ((سفیر له وېرې پخپله خوښه ښار پرېږدي؛ مګر هغه (امیر) هیله من و ، دا فشار د خپلواکو قبایلو له خوا وارد شي، نه د هغه د خپل لښکر له خوا .))[33] په کابل کې عمومي نظر هم همداسې و او د واترفیلد په وینا ((دلته هم عمومي نظر داسې دی، چې خپل پلاوي ته نجات ورکړي؛ خو اوس چې پېښه دا ډول شوې، متاسف دی . هغه نه خلك په واك کې لري او نه لښکر او ښایي اړ شي خپل ځان د هغوی په سر کې راولي او دا به د هغه د ساتنې یواځېنی چانس وي ...)) ځکه چې ((د خلکو عمومي غوښتنه دا ده، چې پاما (انګرېزان) مخالف وکړي .))[34] خو امیر دا هیله او قدرت هم بایلی و او په داسې حال کې، چې پلار یې د وروستي مقاومت په هیله له تزاري روسیې څخه د مرستې په تمه له یرغلګرو ځواکونو نه تېښته وکړه، امیر یعقوب خان پخپله یرغلګرو ځاکواکونو ته پناه یوووړه او له هغوی څخه یې د ناامنیو په له منځه وړلو کې مرسته وغوښته .

<u>دویم تېری :</u>

لیتن د کوګناري او د هغه د ملګرو د مرګ د خبر په اورېدلو سره، هغه خوشحالي او بریالیتوب، چې د ګندمك د تړون په پایله کې په برخه شوی و، له لاسه ورکړ او د دسمبر پر څلورمه یې پر کابل د پوځونو د مارش امر صادر کړ . رابرتس هغه مهال په سمله کې و په ۲۴ ساعتونو کې کرم ته ورسېد او هلته له پیوار غاښې (کوتل) څخه له پوځ سره، چې شمېر یې د ۶۰۰۰ او ۷۰۰۰ وسله والو ترمنځ و، د کابل په لور روان شو . په کندهار کې ستیورات ته لارښوونه وشوه . هغه ښار چې تاکل شوې وه خالي کړي، بېرته د پخواپه څېر په خپل اشغال کې ولري . د خیبر مقیمه قوه تقویه شوه او زیات احتیاطي پوځونه شا ته آماده شول .

په عین حال کې لیتن امیر ته خبر ورکړ، چې ((د برتانیې یو قوي پوځ به له شترګردن څخه د هغه مرستې ته په ډېره چټکۍ سره ورشي او د هغه د پرمختګ لپاره به هر څه، چې په وس او توان کې وي، دریغ نه کړي .))[35] په هغه لیکونو کې چې هماغه ورځ یې د برتانیې صدراعظم ته ولیږل، څرګنده کړه، چې ((د سیاست هغه شبکه، چې په څومره دقت او حوصلې سره جوړه شوې وه، په څومره بې پروایۍ له منځه لاړه ...)) اوس به اړ اوسو، چې د افغانستان د جوړښت تل پاته تجزیه په لاس کې واخلو، چې زموږ موخه د هغه استحکام و...سره له دې هم هغه نوې او ښایي پراخه شوې هڅې، چې اوس پر موږ تحمیل شوې؛ په هغه صروت کې، چې په سمه توګه تعقیب شي، بله پایله نه شي درلودلای؛ خو پرته له سند نه تر آمو پورې د برتانیې د بلامنازعې کلك او لوړ، له استقرار څخه... او دا د هغه دهېواد(کوګناري) دنده ده، چې د هغه د مرګ غچ دې

---

[30] - پخوانی یاد شوی راپور ،651.مخ
[31] - ایضاً
[32] - رابرتس ته افغان مشران، در رابرتس به لایل، ۳۰ دسمبر 1879 ، م ض س س هـ ، ج 24 ، 624مخ .
[33]- د علی حسن خان قزلباش پخوانی یاده شوه وینا ، 720 مخ.
[34] - واتر فیلد، ۱۴ سپتمبر ۱۸۷۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴توك، 721 مخ.
[35]- بالفور ، ص ۳۵۸ ــ ۳۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر او رابرټس ترمنځ اړیکې (مراودت) :

امیر د کوګناري د وژنې پر لومړۍ او دویمه ورځ د رابرټس په نامه دوه مکتوبونه کرم ته ولېږل او په دویم هغه کې یې د پېښې له شرحې وروسته څرګنده کړه، چې ((زه له خدای وروسته د حکومت د ساتنې لپاره ستا مرستې اوسلا (مشورې) ته په تمه یم . زما صمیمي دوسته زما پر موخه په ښه توګه ورسېږې . ما په دې بد چانس سره خپل صمیمي دوست، سفیر او خپل سلطنت له لاسه ورکړ .))[37] له دې نه وروسته په یوه ځانګړې ګړنې (شفاهي) پیغام کې چې د خپل یوه نوکر په واسطه یې رابرټس ته واستاوه د هند له حکومت نه مشوره وغوښتله .[38] په عین حال کې امیر د ځینو راپورنو له مخې د ځینو نظامي قطعو په لېږدولو لاس پورې کړ. زرمت، ګردېز،سپیګه یې په سوارو او پیاده قطعو پیاوړې کړې، څو د هغې سیمې غلجي او منګل د انګرېزانو د پرمختګ پر وړاندې چمتو کړي . ویل کېږي چې امیر په دې فُرصت کې خپل باور د انګرېزانو پر وړاندې له لاسه ورکړی و او په فعاله توګه یې د خپلو خلکو په جلب او ملاتړ لاس پورې کاوه[39] همدارنګه ویل کېږي امیر د مهمندو خلك، چې ماماخېل یې وو، د انګرېزانو پر وړاندې مقابلې ته راوبلل. له بله پلوه رابرټس د سپتمبر پر ۱۳ مه امیر ته د یوه لیك په ترڅ کې څرګنده کړه، چې حتا په مرکز کې یې هم قدرت بایللی دی ((دبرتانیې پوځ ستاسې جلالتماب د قدرت د ملاتړ په موخه افغانستان ته درځي او ستاسې جلالتماب څخه هیله کېږي، چې یو باصلاحیته استازی د لیدنې کتنې په موخه دلته راولېږئ .))[40] رابرټس د سپتمبر پر ۱۶ مه په پارسي ژبه د یوې اعلامیې په ترڅ کې د افغانستان خلکو ته اعلام وکړ، څنګه چې د امیر واك او قدرت کمزوری شوی ((... د برتانیې پوځ له وژونکیو (قاتلانو) څخه د غچ اخیستنې په موخه او همدارنګه د معاهدې د موادو د استحکام لپاره ګام پورته کوي . برتانوي پوځونه په دې موخه افغانستان ته ننوځي، چې د ولاحضرت شاهي واك (قدرت) ته قوت ورکړي، چې نوموړی ولاحضرت له

دغه قدرت څخه، د برتانیې له حکومت سره د دوستۍ د دوام لپاره ګټه واخلي . د برتانیې پوځ به پرته له هغو کسانو څخه چې د سفارت د غړیو په وژنه کې یې لاس درلود، نه چاته سزا ورکړي او نه به یې زخمي کړي .))[41]

له هغه وروسته نور په افغانستان کې د نظامي لېږدونو خبره وا نه ورېدل شوه او امیر یو پلاوی (مستوفي حبیب الله وردګ او د بهرنیو چارو وزیر شاه محمد) له رابرټس سره د کتنې _ لیدنې په موخه ولېږه، چې د دسمبر پر ۱۳ مه د کرم علي خېلو ته ورسېد . مستوفي له رابرټس نه وغوښتل، چې خپل وړاندې تګ (پرمختګ) د یو څه وخت لپاره وځنډوي او امیر ته اجازه ورکړي، چې د پېښې مرتکبینو ته سزا ورکړي او خپل واك (قدرت) دخپل پلار د وخت د پوځ په ترخیضولو او یوه نوي پوځ پر جوړولو د دویم ځل لپاره پر پښو ودروي . مستوفي وویل، څرنګه چې ((یاغي پوځ له ټول قومونو څخه جوړ دی؛ که د برتانیې پوځونه هغه له منځه وړي او د مقابلې په صورت کې همداسې وکړي، ښایي ټول هېواد یو موټی شي او د برتانیې او امیر پر وړاندې پاڅون وکړي .)) هغه زیاته کړه، چې یاغي پوځ ((په غالب احتمال سره دلته او هلته تیت شي او ښایي ټول هېوادوال پاڅون ته اړ باسي... او امیر په هر حال تیار دی، چې د برتانیې د حکومت پر خوښه کار وکړي.)) رابرټس په داسې حال کې، چې د امیر له دې توصیې نه مننه وکړه، له مستوفي یې وغوښتل، چې که نور څه ویل غواړئ !؟ هغه یې په ځواب کې وویل ((خو که د برتانیې پوځ غواړي د کابل خواته مخه وکړي، یو څه باید ووایم، پرېږده چې دا پوځ په دومره قدرت سره وخوځېږي، چې د شرارت ټولې هیلې له منځه یوسي او په ټول

---

[36] _ لیتن سیکیفیلد ته، ۴ سپتمبر ۱۸۷۹، بالفور کې، ۳۵۸ – ۳۶۰ مخونه.
[37] - امیر رابرټس ته ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۴۸۴ مخ .
[38] - لیتن کرین بروك ته، ۵ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۴۴۴مخ.
[39]- ایضاً ، ۴۴۴ مخ.
[40] - رابرټس امیر ته، ۱۲ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك ، ۷۱۷مخ .
[41] - له علي خیل څخه صادره شوې اعلامیه، ۱۶ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۶۸۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګه چې کابل ته د پرمختګ لپاره د رابرټس عزم پیاوړی شو ، په کابل کې د انګرېز د خپلولو او باور لپاره د امیر یعقوب خان او ((کوګناري زیو)) تر منځ یو ډول سیالي پیل شوه . لومړی سردار ولي محمد خان له سردار عبدالله خان او نورو سردارانو سره په زرغون ښار کې له رابرټس سره یوځای شول . ځنګه چې امیر له هغه نه خبر شو، د امیر دوست محمد خان غوندې، چې له دې نه ځلوېښتت کاله وړاندې، په داسې حال کې چې د کابل ګاوند ډېری خلك له دوښمن سره په جګړو کې ښکېل وو، په ناڅاپي توګه د مکناټن پر وړاندې راڅرګند شو ((په پټه توګه یې کابل پرېښود، په خوښۍ او بېړه سره لاړ، پرته له دې چې کومه خیمه یې له ځان سره وړې وي.))[44] ځنګه چې امیر د سپتمبر پر ۲۵ مه د جنرال بیکر په کامپ کې ځای پر ځای شو، په واقعیت کې نور امیر نه و . سره له دې هم هغه غلجیان او د پوځ صاحب مصبان له یرغلګر پوځ سره د مقابلې له فکر څخه منع کړل، چې خلك هغه پر ځای راوړي او انګرېزانو ته یې د لېږد رالېږد **وسایلو او اذوقه** **د مرستې ژمنه وکړه[45] له دې نه وروسته د عمومي پاڅون او مقاومت هیلې کمزورې شوې، سره له دې چې غلجیو او منګلو د دسمبر پر ۱۷ مه د شترګردن په لور دتګ پر مهال د رابرټس پر پوځونو یرغل وکړ، خو کومه ګټه یې ونه کړه.[46] د مهمندو خلك هم د دکه په شاوخوا کې تیت شول . امیر د رابرټس له راتګ وروسته په خوښۍ سره خپله پخوانۍ غوښتنه پخپله تکرار کړه، ویې ویل چې ښایي په بالاحصار کې ځای پرځای شوی پوځ د انګرېزانو د تېري له امله پاڅون وکړي او د هغه کورنۍ له منځه یوسي .[47] خو رابرټس و نه منله او هغه داسې فکر وکړ، چې پر دوباره ځنډ(معطل) باندې د تېنګار موضوع ښایي یوه پلمه وي . د امیر اصلي موخه ښایي له انګېزانو سره د مخالفت د کوم پلان طرحه کول وي[48] د امیر دا هیله، چې غوښتل یې له ((کوګناري زیو)) روغه جوړه (مصالحه) وکړي، هم تر سره نه شوه او رابرټس ((د داسې روغې جوړې لپاره وخت او موقع ناموزون وبلل .))[49] امیریعقوب خان په خپل هېواد کې په خپله خوښه د یرغلګر پوځ سردار (مېلمه) وګرځېد او انګرېزي ساتونکي د هغه د خیمې چارچاپېر دېره شول . رابرټس د لوګر له خوشي څخه یوه بله اعلامیه صادره کړه او په هغې کې یې خپل پخوانی مطلب په دې ټکو کې څرګند کړ، چې ((د هندوستان حکومت پرېکړه کړې ده، چې په کرم کې ځای پرځای شوی پوځ په پوره او ممکنه چټکتیا سره د امیر د غوښتې په ځواب کې د مرستې لپاره کابل ته ولېږل شي .))[50] دا مطلب د احمدزیو او غلجیو سرلارې پاچاخان ته لا هم څرګند افاده شوی و، چې کابل ته د پوځ له لېږلو څخه مطلب دادی، چې ((له علا حضرت امیر سره د دوستۍ مرسته وشي او له هغو یاغیانو څخه غچ واخیستل شي، چې سفارت یې نړولی دی .))[51] حقیقت داو، چې امیر اصلاً د یرغلګرو ځواکونو د ځنډ (معطل) غوښتنه کړې وه او رابرټس هغه شمېر افغانان، چې د لوګر په بېلابېلو برخو کې یې شبخون کاوه او د یرغلګرو ځواکونو لاسونو ته ورتلل، په دې نامه یې په نظامي نیاوتون (محکمه) کې په دار کول، چې ((د خپل پاچا پر وړاندې یې په ناقانونه بغاوت لاس پورې کړی دی .))[52]**

د چاراسیاب جګړه :

---

[42]- له مستوفي سره د رابرټس مرکه، ۲۳ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۷ مخ .

[43]- په علي خېلو کې له مستوفي سره د رابرټس مرکه، ۲۵ سپتمبر ۱۸۹۷، م ض س س هـ، ۲۳ټوك، ۸۰۳ مخ. هنا، ۳ ټوك، ۵۲مخ .

[44] - د رابرټس نقل قول له بالفور ، ۳۶۲ مخ.

[45] - لیتن کرین بروك ته ، ۱- ۱۲ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س، ۲۴ ټوك ، ۶۸۸ مخ.

[46]- ایضاً

[47] - بالفور، ۳۶۱مخ

[48]- هانا ، ۳ټوك، ۵۸ مخ.

[49]- بالفور، ۳۶۲ مخ

[50]- نقل قول در هنسمین،۱۷ مخ

[51]- رابرټس پادشاه خان غلجي ته، ۱۹ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۰ مخ .

[52]- هنسمین، ۲۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یرغلگر پوځونه په داسې حال کې، چې د افغان زړورو خلکو له خوا له چریکي (گوریلایي) بریدونو سره مخ وو، د اکتوبر پر ۲ مه سفیدسنگ ته ورسېدل او دهغو اعلامیو په لړ کې یوه ځانگړې اعلامیه د کابل د خلکو په نامه صادره کړه، چې هغه وخت یې نفوس (۷۰۰۰۰) و [53] په دې اعلامیه کې راغلي وو، چې ((برتانوي لښکر د کابل د نیولو په موخه پر هغه ښار تېرى کړى، که غواړئ دا کار په آرامۍ تر سره شي، ښه به وي او که نه، نو د پوځ په زور به ونیول شي ... د برتانیې حکومت غواړي له ټولو طبقو سره په عدالت وچلېږي. د هغوى مذهب، احساساتو، دودونو ته درناوى ولري، په داسې حال کې چې له یرغلگرو څخه به غچ واخیستل شي ... په دې اساس د دغې اعلامیې تر خپرېدو وروسته، هغه کسان چې په کابل ښار کې د وسلې سره ولیدل شي، د برتانوي حکومت د دوښمنانو په توگه به وپېژندل شي .)) [54] همدارنگه په دې اعلامیه کې راغلي وو، چې د جلالتماب امیریعقوب خان پر وړاندې مقاومت کوونکي به هم خپله سزا ووینې . رابرتس لا هم په ظاهر کې د برتانیې حکومت د امیر دوست باله . د دغه څرگند منافقت موخه یواځې د خلکو د مقاومت د ځواك کمزوري کول وو، سره له دې هم د اکتوبر پر ۶ مه په چاراسیاب کې خلکو خپل ټینگ مقاومت وښود .

عجیبه ده، چې په چاراسیاب کې خلك د هغه امیر په نامه جنگېدل، چې ځان یې د هغوى دغوښتنې پر خلاف یرغلگرو پوځونو ته سپارلى و . د امیر دوست محمد خان زوى سردار نېك محمد خان د اکتوبر پر ۵ مه په چاراسیاب کې له امیر سره لیدنه _ کتنه وکړه او بېرته ژر ښار ته راستون شو او له ځنډ پرته یې ((کوتوال راوغوښت او امر یې ورته وکړ، چې په ښار کې اعلام وکړي چې دا د امیر امر دى ، چې هرڅوك باید له انگرېزانو سره جگړې ته تیار وي . بله ورځ خپله نېك محمد خان د انگرېزانو پر وړاندې د پوځ د سر په لیکه کې راڅرگند شو او د امیر ډېرو نژدې ملگرو او د باور کسانو د چاراسیاب په جگړه کې برخه واخیسته.)) [55] د کوتوال له قوله محمد اسلم خان ((هغوى په ښار کې گرځېدل او خلکو ته یې چیغې وهلې، چې امیر بندي دى او باید ټول مسلمانان لاړ شي او د هغه د راخوشې کېدلو لپاره وجنگېږي . دا اعلامیه د نېك محمد په امر ټولو خلکو ته ورسېدله او د ښار خلکو باور وکړ او داسې فکر یې وکړ، چې هغه اعلامیه اصلاً له کوم لوړ مقام څخه صادره شوې ده .)) [56] کوتوال د ښار ډوډۍ پخوونکیو (نانوایانو) ته پیسې ورکړې، چې غازیانو ته ډوډۍ تیاره کړي او پولیس یې وگومارل، چې خلك د جگړې په لور راوکاږي . له جنگ نه یوه ورځ مخکې د پوځ جنرالانو (جنرال غلام حیدرخان چرخي، جنرال سیف الدین خان، جنرال عبدالکریم خان...) او هغو سردارانو (سردارنېك محمد خان او سردارخوشدل خان او نور) چې د چاراسیاب په جگړه کې یې برخه اخیستې وه ، لومړى جرگه وکړه او وروسته یې چاراسیاب ته پوځ ولیږه، چې لوړ ځایونه (مواضع) ونیسي . پخپله ده هم په بله ورځ په جگړه کې گډون وکړ او په کابل کې یواځې جنرال سیف الدین خان پاتې شو او جنگیالیو ته یې د وسلو د توزیع کولو دنده پر غاړه واخیسته . [57] رابرتس حتا په دې فکر و، چې امیر محمد یعقوب مخکې له دې چې له کابل نه د یرغلگرو پوځونو په لور راوخوځېږي، خپل تره سردار نېك محمد خان ته لارښوونه کړې وه، چې د (رابرتس په وینا) ((پوځ او خلك زموږ پر وړاندې مقاومت ته وهڅوي او د شپږمې ورځې جگړه مستقیماً د هغه د اطاعت او امر پایله وه .)) [58] رابتس د چاراسیاب تر جگړې وروسته له سردار ولي محمد خان سره له لیدنې _ کتنې څخه دې پایلې ته رسېدلى و، چې دچاراسیاب په جگړه کې ((امیر او دهغه ټول ورسره پلاوي، په دسیسه کې گډون درلود او له هغه څه نه چې تېرېدل، په بشپړه توگه خبر وو .)) [59] خو څرنگه چې د امیر په اړه د رابرتس ذهن د سردارولي محمد خان له خوا مغشوش شوى و، په جنگ کې د امیر په برخې اخیستې پوره ډاډه نه و او ښایي هغه له دې امله په جنگ کې د امیر دبرخې اخیستنې په فکر کې شوى وي، چې په چاراسیاب کې کلك خو لنډمهاله مقاومت سره مخ شو، خو په دې کې هېڅ شك نشته، چې سردار((نېك محمدخان د ښار خلك او پوځ د امیر په نامه سپېڅلي جهاد ته راوبلل .)) [60] په هر حال څرنگه چې یرغلگرو ځواکونو غوره او پرمختللې وسلې په واك درلودلې (په داسې حال کې له افغان توپونو څخه هېڅ کار وا نه خیستل شو) په هغه جگړه کې چې د اکتوبر پر

---

[53]- هنسمین ، ۶۶ مخ .
[54]- هنا ، ج ۳ ، ص ۶۴ .
[55]- د برتانیې د سفارت د نړولو په اړوند، په کابل کې د وروستیو پېښو دلاملونو په اړه ځېړنیز راپور، ۱۵ نوامبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۷۹ مخ
[56]- ایضاً
[57]- د سردار خوشدل خان نقل قول ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۷۲۱ مخ.
[58]- رابرتس به لایل _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ. هنا ، ۳ ټوك، ۸۸ مخ .
[59]- وایسرای کرین بروك ته _ (تلگرم) ۱۱ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۹۰۹ مخ .
[60]- رابرتس لایل ته _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی
په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت

سریزه :

په دې څپرکي کې د امیریعقوب خان استعفا، په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت، د افغان جنګیالیو اعدامول، د پردي حکومت کړنې، چې بالاخره د دسمبر په میاشت کې په شیرپور کې په سختو جګړو او د یرغلګرو ځواکونو په محاصرې سره پای ته ورسېدې، تر بحث لاندې نیول کېږي .

<u>د امیر استعفا</u> :

د چاراسیاب تر جګړې وروسته افغان جنګیالیو د (چل ستون) د هندکی له لارې په شا تګ وکړ او ښاریانو د یرغلګرو له وېرې ښار پرېښود . جنرال محمدجان وردګ، چې د کوګناري له وژنې وروسته د سپاهیانو له خوا د (غټ) مشر په توګه ټاکل شوی و، ښار ته راوګرځېد او له خپل پوځ سره یې د اسمایي په غره کې موضع ونیوله او له انګرېزانو سره، چې د شیرپور دروازه یې نیولې وه، سنګر ونیو، خو نوموړي جنرال خان د مقاومت جوګه ونه باله او د شپې له خوایې د تېښتې لار غوره کړه، خو د قرق غره ته نژدې د یرغلګرو ځواکو یوه ټولي، چې د هغه په تعقیب پسې روان وو نتچزم وکړ او خپله د غزني او وردګو خواته لاړ . 62

یرغلګرو ځواکونو د مرنجان پر غونډۍ خیمه ووهله او امیر ته یې هم یوه ځانګړې خیمه، چې په دقت سره یې څارنه کېده، ورکړل شوه . د اکتوبر د ۱۱ مې پر ماښام څرګنده شوه، چې جنرال فریدرك رابرتس، چې اوس د انګرېزانو تر منځ ((د شمالي افغانستان د پوځ قوماندان)) بلل کېده، سبا د کابل بالاحصار ته ننوځي او هغه حصار، چې له ۱۷۶۷ نه تر هغې ورځې د افغانستان د پاچاهانو ځای و او د لوړو او ښکلیو ودانیو په درلودلو سره یې پر ښار باندې یوه حاکمه منظره جوړوله، د ختیځو واکمنانو د یوه دربار په توګه لاس ته راوړي او د برتانیې توغ پرې پورته کېږي، ټاکل شوې وه، چې د ښار لویان او د محمدزیو سرداران د امیر په ګډون په هغه کې ګډون وکړي .

له هغه مخکې یو شمېر انګرېزپلوو په چاراسیاب کې د رابرتس هرکلي ته را دانګلي وو . امیر پخپله په هغه غونډه کې ګډون نه درلود . د اکتوبر پر ۱۲ مه د سهار په شپږو بجو د رابرتس خیمې ته ورننوت او هغه ته خپله استعفا وړاندې کړه او څرګنده یې کړه، چې ((دا غوره بولم، چې ژرترژره د انګرېزانو په یوه کمپ کې باغوان شم، نه دا چې په کابل کې د امیر په توګه پاتې شم .)) 63 د رابرتس په وینا امیر غوښتل د لوګر په خوشي کې خپله استعفا وړاندې کړي، خو هغه وخت د خپلو وزیرانو په غوښتنه له هغه کار نه راوګرځېد. امیر د خپلې استعفا لامل داسې بیانوي : ((برتانوي کمپ ته زما د راتګ له امله، ټول خلك ما کافر بولي او زما خپل ملازمان هره ورځ له ما تښتي، هېڅوك زما امر نه مني او نور ماته د امیر په سترګه نه ګوري .)) 64 باید وویل شي، چې د دې خبر سرچینه یواځې او یواځې پخپله رابرتس دی . دا هم ویل کېږي، چې امیر له دې امله نه غوښتل، په دربار کې شتون ولري، چې ښایي د رقیبانو (کوګناري زیو) پر وړاندې سپك شي . په داسې حال کې چې وروسته یعقوب خان په هند کې څرګنده کړه،چې دا استعغا د ظالمانه او ناعدالانه فشار له امله ورڅخه واخیستل شوه . او د برتانیا حکومت دا حق نه درلود، چې هغه یې دې کار ته اړ ایستلی وای . 65 لکه پخوا چې ذکر شول

61- سراج التواریخ –۳۵۳ مخ.
62- سراج التواریخ –۳۵۴مخ .
63- هنسمین –۱۰۵ مخ.
64- ۳۹ نمبر ضمیمه – م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۱۸۱ مخ.
65- هنا –۳ ټوك–۹۲ مخ. بالفور –۳۹۸ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رابرټس امیر ته وویل، چې د وایسرای له خوا د استعفا د منلو تر وخته په تمه شي .

((رایټ کل)) په بالاحصار کې :

رابرټس داکتوبر پر ۱۲ مه د سردار موسی جان او انګرېز منصبدارانو او د پوځ د یوې قطعې په ملتیا د ځانګړو تشریفاتي مراسمو په ترڅ کې بالاحصار ته ننوت، خو (کوګناري زیو) پرته دېښار نور مهم خلک حاضر نه وو، مستوفي حبیب الله، سرار یحي خان او دبهرنیو چارو وزیر، سره له دې چې رابلل شوي وو، پخپله رانغلل، تر څو چې احضار شول . له ښار څخه ځینې نندارچیان هم راغلي وو. هغوی چې د یرغلګرو پوځونو د قوماندان لنډه ونه (قد) لغړ سر ، ګڼ اوږده برېتونه ولیدل، له هماغې شېبې نه یې هغه (راپټ کل) وباله . د همدغه (راپټ کل) دا اعلامیه په دري ژبه ولوستل شوه ((زه جنرال رابرټس د برتانیې دحکومت له خوا په دې توګه اعلام کوم، چې امیر پخپله خوښه استعفا ورکړې ده او افغانستان یې پرته له یوه حکومت څخه پرې اېښی دی .

د برتانیې حکومت اوس امر کوي، چې ټول افغان ملت مقامات سرلاري او سرداران دې د امنیت د ساتنې په برخه کې خپلو دندو ته ادامه ورکړي او د اړتیا په صورت کې دې ماته مراجعه وکړي . د برتانیې حکومت هیله لري، له خلکو سره په عدالت چلند وشي . د خلکو مذهبي دودونو او احساساتو ته درناوی وشي . د هغو سردارانو او سرلارو خدمتونه، چې د امنیت په ساتنه کې مرسته کوي، بالاستحقاق وګڼل شي، خو هغه کسان چې امنیت ګډوډې او هغه چې پر برتانوي مقاماتو باندې بریدونه کوي، سخته سزا ورکړل شي . د برتانیې حکومت به خپله اراده د راتلونکې دتل پاتې ترتیباتو په اړه، چې د خلکو د غوره حکومت لپاره به ونیول شي، دعمده قومونو له مشرانو او سردارانو او هغه چې د ښارونو او ولایتونو ګټې او هیلې تمثیلوي تر مشورې وروسته اعلام کړي . [66] د مستعفا امیر د ستر حکومت تر ختمېدو وروسته ، څنګه چې مستوفي حبیب الله ، سرداریحي خان، وزیر شاه محمد او سردار زکریا خان بندي شول او لامل یې څرګند شو، چې هغوی د حکومت مقتدر خلك او د رابرټس په وینا هغوی له خپل دریځ څخه د انګلیس پر ضد ګټه پورته کړې ده . [67] په عین حال کې نظامي حکومت د لس کیلو مترۍ په واټن سره له بالاحصار څخه اعلان شو او میجر جیمز هلتر د نظامي ګورنر په توګه وټاکل شو او نواب غلام حسن خان یې نایب وبلل شو . خلکو ته دا ابلاغ شوه، چې هغو کسانو، چې د کوګناري او د هغه د ملګرو په وژنه کې یې برخه اخیستې وه، سزا به ورکړل شي او له یوې اونۍ وروسته که له هر چاسره وسله وموندل شوه ، پر اعدام به محکوم شي . همدارنګه په اعلامیه کې راغلي وو، هر هغه چاته به ۵۰ روپۍ انعام ورکړل شي، چې د هغه چا په باره کې معلومات ورکړي ، چې پر سفارت یې یرغل کړي وي او د هغه معلومات د هغه شخص پر نیولو منجر شي . [68] خو خلك په ټولیزه توګه بې تفاوته پاتې شول .داسې فکر کېده چې دغه غچ اخیستونکی پوځ به هم لکه د ۱۸۴۲ کال غونډې تېردونکی او لنډمهاله وي، خو په څنګه چې په ښار کې په دې وخت کې د خوراك اساسي توکو په کافي اندازه بسنه نه کوله او کوم به چې وو، هغه به د زیاتو پیسو په مقابل کې انګرېزانو مصرفول،بیې ډېرې لوړې شوې .

---

[66]- بالفور –۳۶۸ مخ. هنسمین ۱۰۷۰ مخ. رابرټس ، یوځلوېښت کاله په هندوستان کې، لندن، ۱۹۷ ۴۲۲ مخ.
[67]- بالفور ، ۳۶۷ مخ.
[68]- رابرټس سکرتر خارجه ته، (تیلګرام) ، ۱۴ اکتوبر۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۰۴۷ مخ. هنا ، ۳ ټوك ، ۹۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عین حال کې دوه کمېسیونه، یو نظامي او بل سیاسي،چې هر یوه یې درې غړي دلودل، تشکیل شول . لومړی پر دې دنده گومارل شوی و، دهغو اشخاصو په اړه، چې د اعلامیې پر اساس ، د انگرېزانو په اصطلاح (تورن) گڼل کېږي، شواهد راټول کړي او دویم پر دې مامور شوی و، هغه کسان محاکمه کړي، چې د څېړنې کمیسیون د هغوی په اړه شواهد لاس ته راوړي وي .

سیاسي کمېسیون له (کولونل چارلز، کریگر، هنري بیلیو او محمد حیات خان د هندي مسلمانو سیاسي مرستیال، چې پر پښتو او دري ښه پوهېده ، تشکیل شوی و. په نظامي کمېسیون کې جنرال مسي او نور غړي وو. **له دې وروسته دغو دواړو کمېسیونونو داسې کړنې، چې د رابرټس د تایید وړ وې ترسره کولې او همدارنگه په کابل کې یې د نظامي حکومت له کړنو سره سره یوه د انسان وژنې، ترور او وېرې ډکه دوره منځ ته راوړه . خو مخکې له دې چې هغوی په کار پیل وکړي؛ د اکتوبر پر ۱۶ او ۱۷ مه دبالاحصار په جبه خانه کې دوې چاودنې وشوې، عاملین یې ونه نیول شول، خو په پایله کې یې څو تنه یرغلگر پوځونه هلاك شول او گڼ شمېر جنگي توکي له منځه لاړل، چې له هغو څخه د افغانانو پر وړاندې کار اخیستل کېده . دغو چاودنو په بالاحصار کې د یرغلگرو پوځونو استوگنه له گواښ سره مخ کړه . رابرټس د نومبر پر نهمه خان او خپل پوځونه شیرپور (شیرآباد) ته ولېږدول، چې د بي بي مهرو د غونډۍ جنوب او لوېدیځ په دوه میلۍ کې پرته سیمه ده .**

رابرټس د دغه پراخ نظامي استحکام د نابشپړو ودانیو د بشپړولو لپاره ډېر مواد او لرگي د بالاحصار له ودانیو څخه لاس ته راوړل او بالاحصار یې په ډېره چټکتیا سره له اساسي موادو نه تش او په ویرانه بدل کړ .

<u>په کابل کې د انگرېزانو بلواگرۍ او انسان وژنه :</u>

د اعدام او ترور دوره، چې د نظامي حکومت له اعلام وروسته په کابل کې پیل شوه، د لیټن او لندن له لارښوونو څخه یې سرچینه اخیستې وه او د رابرټس د څناورۍ او انسان ضد څېرې نښانه پکې ښکارېده . لیټن د سپتمبر پر ۲۹ مه رابرټس ته لارښوونه کړې وه، چې ((د دغه ډول جرم لپاره (کوگناري وژنه) له امله باید ټول افغان ملت ته سزا ورکړل شي .)) او د دغه عمل سزا باید هم افغان ملت ته او هم هغو کسانو ته، چې په دغه پېښه کې یې برخه اخیستې وه، ورکړل شي . عمومي مجازات د افغانستان پر تجزیې تجویز شول، چې وروسته به بحث پرې وشي او خلکو ته د سزا دورکولو په برخه کې د لیټن لارښوونه داسې وه، چې سزا باید ((تېزه، سخته او اغېزناکه وي، پرته له دې چې افراط اوتفریط پکې وشي .)) او ((په ډېره چټکتیا سره پلې شي؛ څکه ښایي ستاسې نامعینې کړنې د تمدید پر اساس په بهر کې د خطر زنگ وکړنگېږي .)) [69]

په دې اساس لکه څنگه چې هنا وایي، د لیټن د لارښوونو روحیه پر دې فریضه ولاړه وه، چې ((ښایي هر افغان د برتانیې د سفارت په نړولو کې مسوول وگڼل شي .)) [70]

په کابل کې د ښکېلاك دعاملینو لپاره یوه لویه معضله دا وه، چې څه ډول د قانوني کار بڼه او روحیه، معولاً په برتانیه کې له هغو وحشیانه اعمالو سره موافقه کړي، چې هغوی یې په کابل کې د ترور په دوره کې د غچ اخیستنې د حیواني حس د تسکین لپاره په قصدي توگه مرتکب کېدل او له امله یې بې گناه او بې دفاع انسان په دار ځړېدل . حتا ځینو نظامي منصب لرونکیو لکه مسي (massy) په ډاگه ویل ((څرنگه چې موږ یو غچ اخیستونکی پوځ یو، باید د قوانینو دقیق رعایت ته پام ونه کړو .)) [71] **په عین حال کې د څېړنې د کمېسیون په کار کې اساسي نیمگړتیا لیدل کېده، هغوی چې د څېړنې په ماموریت گومارل شوي وو، ونه توانېدل (تورن کسان) په مستقیم ډول تر څېړنې لاندې ونیسي. هغوی یواځې پر هغو شواهدو عمل کاوه، چې حیات خان د هغوی په اړه له جاسوسانو څخه لاس ته راوړل . دا کړنه د دې لامل کېدله، چې ((تورن له هغه چانه، چې تور یې پرې لگولی وي ،بې خبره وبولي او دایې نه شوای کولای د ردولو لپاره خپل شواهد وړاندې کړي .))** [72] **یواځې ځینې وختونه چارلزمك گریگریك د سیاسي کمېسیون غړي د مستقیمې مداخلې له امله، هغه تورن کسان چې د دسمبر د**

---

[69]- نقل قول له بالفورنه ، ۳۷۲ – ۳۷۴ مخونه.

[70]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰ مخ.

[71]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰.مخ

[72]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۳۹مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي کمېسیون د اکتوبر پر ۱۶ مه پر کار پیل وکړ او د نومبر تر ۱۲ مې یې د ۲۶ ورځو لپاره په ډېره چټکۍ سره خپل کار ته ادامه ورکړه او په همغه ورځ منحل شو . رسمي اعلان داو، چې د اعدام سزا په دوو صورتونو ورکول کېږي، د سفارت د غړیو په وژنه او خیانت سره، د امیر پر وړاندې په بغاوت سره .)) [75] **د امیر په برخه کې باید ووایم، چې هغه د دسمبر له ۲۷ مې وروسته د رابرتس په کمپ کې د بندي په توګه ژوند کاوه او د اکتوبر پر ۱۲ مه یې استعفا ورکړه او په دې وخت کې د هغه پر وړاندې بغاوت په عملي او قانوني توګه بې مفهومه و . خلك په بېلا بېلو نومونو اعدام شول. د بېلګې په توګه یو سړی یواځې په دې نامه، چې په دار وځړول شو، چې یوه چاقو وسره و موندل شوه چې په کالیوکې یې پټه کړې وه .** [76] **نور خلك په دې غرغره شول، چې یا د سفارت مالونه ورسره وموندل شول او یا یې د یرغلګرو پر ضد خلك هڅول .** [77] **یو شمېر هغه خلك چې یاغي بلل شوي وو او په دار وځړول شول، هغه څوك وو، چې د چاراسیاب په جګړه کې یې ګډون کړی و او یا یې نور خلك له انګرېزانو سره جګړې ته هڅولي وو، د هغوی په منځ کې کوتوال، محمد اسلم خان، خواجه محمد نظر او یو روحاني سړی، چې صاحب زاده فرح نومېده، شامل وو .** [78] **هغوی په حقیقت کې د یوه بهرني یرغلګر پوځ پر ضد د انساني ژوند له عزیزو ارزښتونو، لکه هېواد، خپلواکي او دین څخه دفاع کوله . د خلکو ممثلینو او استازو د هغوی په هڅونه خپلې دندې په ښه توګه تر سره کړې، په داسې حال کې چې له یوه دولت سره په جګړه کې هېڅاته حق نه ورکول کېږي، چې د ملي مقاومت مشران په دار وځړوي . افغان عسکر چې په چاراسیاب کې جنګېدل او امیر یې د یرغلګرو پوځونو په نزد چې د یوه بندي په توګه یې قرار درلود اوهغه د رابرتس په باور هغوی (افغاني عسکر) له انګرېزانو سره مقابلې ته مامور کړي وو او یرغلګرو پوځونو د هغوی دوه واکمن بې وسلې کړي وو او دوو قانوني حکومتونو ته یې سقوط ورکړی و .**[79] **هنا ښایي د همدې کسانو په پام کې نیولو سره وایي، چې یو شمېر افغانان له کوم دلیل پرته نه؛ بلکې د دې لپاره غرغره شول، چې پر خپل هېواد باندې د تېري پر ضد یې مقاومت ته لاسونه بډوهلي وو .** [80]

رابرتس د ټول اعدام شویو شمېره له هغې ورځې چې له علي خېلو یې حرکت کړی و، په کابل کې د دسمبر تر ۲۶ مې پورې ټول ۹۷ کسه ښیي [81] **په داسې حال کې د فرېډرك هري سن د احصایې له مخې چې په یوه جامع مقاله (په کابل کې نظامي حکومت) کې دا شمېره، پرته له هغو کسانو، چې له انګرېزانو سره په جګړه کې وژل کېدل د ۱۸۸۰ د جنورۍ تر ۲ مې پورې ۱۲۲ کسه ښیي .**[82] **رابرتس په خپل راپوټ کې اعدام شوي کسان تر بېلابېلو سرلیکونو لاندې ذکر کړي دي او په یو بل ځای کې یې داسې خلاصه کوي : ((هغه کسان**

---

[73]- نقل قول له هنا، ۳ ټوك،   ۱۴۱ مخ.
[74]-هنسمین، ۸۸ مخ .
[75] - هنسمین، ۸۳ مخ .
[76] - رابرتس لایل ته، ۱۸۷۹ د اکتوبر۹ مه ، م ض س س هـ، ټ ۲۳ ، ۱۵۸۹ مخ .
[77] - هري مس، (په کابل کې نظامي حکومت دویمه برخه) پنځه لس ورځنۍ مجله ، د ۱۸۷۹ د سپتمبر لومړۍ ، ۴۴۵ مخ .
[78]- ستیاو غبار له جنرال خسرو خان او سردار سلطان عزیزخان بن نواب، زمان خان هم ورکې شامل بلل کېږي خو په پټو او رسمي راپورنو او نورو ناجاپو انکلیسي اثارو کې یې نومونه نه دي لیدل شوي .
[79] د هري سن مخکینۍ یاده شوه مقاله، لومړۍ برخه ، ۷۷۴ مخ .
[80] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۳ مخ .
[81] - رابرتس خارجه سکرتر ته، تیلګرام، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۳ مخ .
[82] د هري سن یاده شوې مقاله، دویمه برخه، ۴۵۷ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د وېشلو طرحه :

تر دې ځایه د وګړو په اړه د انګرېزانو له وحشیانه کړنو څخه بحث وشو. اوس د افغانستان په اړه د هغوی د غچ اخیستنې طرحه څېړو. لیتن لکه څنګه چې مخکې ورته نغوته شوې ده، د کوګناري له وژنې څخه تر خبرېدو وروسته د نورو اقداماتو له جملې څخه، چې لاس یې پرې پورې کاوه، یو هم د افغانستان وېشلو طرحې ته اشاره ده . دا طرحه د ده او نورو انګرېزانو په اند دامیر تر استعفا وروسته جدي تره او عملي کېدونکې و برېښېده، په ځانګړې توګه هغه وخت، چې د کابل د شاوخوا سیمو اوضاع څه ناڅه د ترور په دوره کې آرامه وه . رابرتس د اکتوبر پر ۲۲ مه خبر ورکړ ((اوس دلته بل څوك سیاسي نفوذ نه لري. زه د مرکزي حکومت د تاسیس لپاره کومه څېره او شخص نه وینم، پرته له هغو کسانو، چې د برتانیې د پوځ ملاتړ ورسره دی. دا څرګندېږي چې هر څه د وېشل کېدو په لور اشاره کوي .))[89] لیتن البته مخکې له دې دا فغانستان د وېشلو فکر په سر کې درلود او له تفصیل څخه یې د اکتوبر پر ۱۹ مه کرین بروك ته، چې د هند چارو وزیر و، خبر ورکړ((د خصوصي کربښو د امیر دفوري لرې کولو پرپکړه راتلونکی سیاست اساسي کوي . دغه اټکل چې د هغه جرم به ثابت شي دومره پیاوړی او په هر حال د ده په لاس راتلونکې واکمني تر دې حده ناشونې برېښېده، چې اټکل کېده د غه استعفا به د یو لړ وروستیو ترتیباتو نیول اسانه کړي . هر تردد او کمزوري په زموږ له خوا اوسمهال خطرناکه ثابته شي . موږ باید هرو مرو د افغانستان خلك ژرترژره قانع کړو، چې موږ مطلق صاحبان یو، مخالفت به تحمل نه کړو او زموږ پر وړاندې مقاومت به تباهي رامنځ ته کړي او اطاعت او معاضدت به یقیناً جایزه له ځان سره ولري .))

((کندهار او شاوخوا سیمې یې باید ژرترژره په تل پاتې توګه د برتانیې په امپراتورۍ پورې وتړل شي، موږ دا سیمه په اسانۍ سره ساتلای شو .))

[83]- د رابرتس یادښت، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۸۵۲ مخ .
[84]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۴ مخ .
[85]-هنسمین ، ۸۷ مخ .
[86]- د هري سن مخکینی یاده سوې مقاله ، لومړۍ برخه، ۷۷۹ مخ .
[87]- هنسمین، ۸۶ مخ .
[88]- د هري سن مقاله ، لومړۍ برخه ، ۷۸۳ مخ .
[89]- رابرتس خارجه سکرتر ته، تیلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۲ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۶۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

((تر هندکوشه پورې دسميو مستقيم پيوستون (الحاق) غير مطلوب دی ، خو لازمه ده په کابل او نورو مهمو عسکري نقطو کې نظامي پوستونه تاسيس شي، چې خپل لګښتونه پخپله تهيه کړي . تر هندوکش اخوا په يقين سره موږ کوم حکومتي قدرت نشو درلودلای . موږ يواځې سياسي علويت ټينګولای شو .)) [90]

سراربوټ ناټ (sir arbut nat) د هند دولتي شورا غړی پر دې تجويز سخت اعتراض وکړ او په ضمن کې يې يو مفصل يادښت داسې استدلال کړ، چې د دغه تجويز مانا داسې کېږي چې امير ګويا په خپلې استعفا سره، خپل هېواد برتانيې ته لېږدولی دی ، په داسې حال کې ((هېڅ واکمن واك نه لري، په خپله خوښه او عمل خپل خلك د يوه بهرني قدرت قلمرو ته ولېږدوي .)) اربوټ ناټ د خپل يادښت په پای کې هغو اصلاحي او خيرخواهي نقطو ته چې ټاکل شوې وه رابرټس د ليتن دتجويز له مخې د افغانستان خلکو ته وښيي او په هغه کې له هغه ظلم او زبېښناك څخه، چې بارکزايي واکمنو پخوا پر خلکو باندې رواه باله ، ژمنه وکړي، په سمه توګه وړاندوينه وکړه، چې آيا دا ډول د عدالت او خيرخواهۍ څرګندونه ((د قدرت د واکمن عمل پر وړاندې د پوچو او تشو تمرينونو په توګه محکوم نشي ؟ ايا د خلکو هغه غوسه، چې مخکې له هغه زموږ سره مخالفت لري او د هند نيول يې زموږ له خوا په عبوسيت سره مشاهده کړي دي، راتلونکو نسلونو ته ، پرته له دې کتلو څخه به په بل نظر وګوري ، چې موږ د يوه غير نژاد داسې منفور فاتحان يو، چې د ملك نيولو شهرت موږ اړ کړي يو د هغوی بې حاصله او بې سرپناه هېواد ونيسو؟)) [91] **ممکن د اربوټ ناټ د همدې مستدلل اعتراض له امله وي، چې ليتن لندن ته په خپلو څو وروستيو يادښتونو کې د خپل لومړني تجويز قاطعيت کې تعديل راوست او خپل تجفاويز يې د هغه څه په اړه، چې د شمالي افغانستان په نامه وړندې کړ، لنډ مهاله وباله، خو دا يې څرګنده کړه، د امير مقام چې د استعفا له امله تش شوی و، د انګرېزانو له خوا سره له دې چې موقتي هم دي بايد ډك او اشغال شي او هغوی د قدرت په کړنو (اعمالو) کې ((څرګند، چټك او ډېر باثباته وي .)) يواځې د کندهار په نامه چې لوېديځ افغانستان بلل کېده، ليتن صراحت کاوه چې بايد يو د ((خراج ورکوونکيو هېوادونو او د هندوستان د امپراتورۍ تابع)) په توګه د افغانستان د ټولې ادارې په آيده کې د يوه واحد واکمن تر واك لاندې ناممکن وبلل شو .**

ليتن په خپل دغه يادښت کې حتا د افغانستان له تخليې څخه، وروسته له هغه ،پخپل لاس راوستلي چاواکي تابع واکمنان په بېلابېلو سيمو کې وټاکل شول، خبرې وکړې، خو د پوځونو وتل يې د راتلونکي کال تر منې پورې وځنډول، چې تر هغه وخته د پرلپسې لښکر کشيو په واسطه دبرتانيې زور او قدرت، د هغه په عقيده، د افغانستان خلکو ته مسلم شوی وي . [92] **دبرتانيا حکومت د ليتن له نظرياتو سره همغږي وښووه او د دسمبر پر ۱۱ مه يې ليتن ته خبر ورکړ، چې (۹ د افغانستان د ټول پخواني سلطنت لپاره نور ديوه واحد حکومت تاسيسول ناشوني دي او دپايښت هيله ترې نه کېږي .** [93]

د امير تبعيد:

عجيبه ده ، يا لږترلږه افغانانو ته دا معلومه وه، چې امير يعقوب خان د افغانستان حکمران و ، خو هغه خپله استعفا د پرديو پوځونو يوه قوماندان ته وسپارله . امير وروسته تر هغه پوځ او د کابل خلك د برتانيې د سفارت په نړولو، د انګليس حکومت د ځان دښمن وګرځاوه . د خلکو د غوښتنې پر خلاف يې له هغوی سره اړيکې ټينګې کړې او د ځان د ساتنې او احياناً د قدرت ساتنې په هيله يې پر يرغلګرو پوځو تکيه وکړه . داکار د هغه د واکمنۍ په اعادې (راګرځېدو) سره ګټور ثابت نه شو، خو د هغه د شخصي ژوندانه تضمين يې وکړ. ليتن نه غوښتل د امير شيرعلي خان د کورنۍ هېڅ غړی هم نور د افغانستان او يا يې د يوې برخې واکمن شي او هغه وروسته له دې، چې د څېړنې کمېټې خپلې پايلې اعلان کړې، د تاج او تخت بېرته ورکول يې اميرته ناممکن وبلل . د څېړنې د کمېټې پايله دا وه چې ((امير او د هغه نژدې مشاورين) په دې سره چې پر سفارت باندې په تېري کې د ځان سپيناوی وکړي، هغوی هغه وخت چې بريد پيل شو او لايې دوام درلود، موقع کې درلودله، چې د سفارت د نجات او ساتنې لپاره په اغېزمنه توګه کار وکړي او هغوی لږترلږه د سفير او د هغه د ملګرو په برخليك کې بې پروا پاتې شول . [94] **بې وسلې شوی امير په خپل آريايي هېواد کې تر يوې مياشتې زيات نور هم د رابرټس (مېلمه)**

---

[90]- ليتن کرين بروك ته ، تلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۹ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۸۷ مخ .

[91] - د سراربوټ ناټ يادښت، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۲مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۸۹ مخ .

[92]- په بالفور کې نقل قول ، ۳۷۶- ۳۸۱ مخونه .

[93]- په بالفور کې نقل قول ، ۳۸۷ مخ .

[94] - په کابل کې د برتانيې پر سفارت دبريد راپور ، ۱۸۷۹ نومبر، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۲۵ مخ . بالفور ، ۳۷۶ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو د واکمنۍ د ټينګښت لپاره ناکامي هڅې :

د رابرټس له راتګ سره سم د کابل ښار واقعي واکمني د هغه په لاس کې وه؛ خو د امير د استعفا تر منلو (د اکتوبر تر ۲۸ مۍ) پورې لا هم د امير محمد يعقوب خان د واکمنۍ تمه کېدله او د افغانستان خلکو لا هم ځانونه د يوه اسلام پال واکمن تر سيورې لاندې بلل او داسې فکر يې کاوه، چې دا استيلا به د ۱۸۴۲ د غچ اخيستنې د لښکر کشۍ غونډې لنډ مهاله او تېرېدونکې وي .

رابرټس د کابل د ادارې د امارت په برخه کې د يرغلګرو پوځونو د ستر قوماندان په توګه د يوه پرېکنده او وروستي تصميم تر نيولو پورې د امارت واګې په خپل لاس کې واخيستې او وېټېيل شوه، چې د محمد زايي سردارانو ، د ښار د اماميانو او ميرزايانو په مرسته به، چې ځان يې د ټولو انګرېزي چارواکو واکمن باله، اداره شي او د ځمکې د عوايدو او مالياتو لاس ته راوړني او د عامه شتمنيو لګښت به د هغه له خوا تنظيمېږي او هغه کسان به سزا ويني، چې د مالياتو په ورکړه او په هغو پورې له اړوندو موضوع ګانو سرغړاوی وکړي او يا يې خنډ راولي . په عين حال کې لکه څنګه چې ژمی راتلونکی و، د خوراکي توکيو د رانيولو او حتا د سون د توکيو لپاره د نغدو پيسو لپاره ډېرې هڅې کېدلې .

د دغه پروګرام د پلي کولو لپاره دوې لارې په کار واچول شوې ، د کابل په ګاونډ سيمو کې د انګرېز پلويو واکمنو ګومارل او د هغوی د ساتنې او د خلکو د کرارولو او تابع لپاره د ډېرو چټکو سورو قطعو لېږل . البته د دغه پروګرام بريالیتوب په نهايت کې د انګرېزانو د واکمنۍ پر ټينګښت او پاتېدوباندې تمامېده . د ((کوګناري زيو)) په منځ کې يو شمېر خلك له رابرټس سره مرستې کولو ته تيار وو . دا به بې ځايه نه وي، ووايو چې د دغو سردارانو لوی امتياز دا و، چې واکمنې کورنۍ (حاکم خاندان) ته منسوب وو . هغوی چندان شخصي لياقت نه درلود او په قومي او ولسي خلکو کې يې اعتبار له لاسه ورکړی و؛ په ځانګړې توګه وروسته له هغه چې د پرديو يرغلګرو، خو واکمنو پوځونو سره يې په ډاګه معاضدت پيل کړ. بدبختانه د دغو سردارانو په اړوند او د دوی د دريخ په اړه معلومات زموږ په لاس کې نشته او ښايي د دوی عمده محرك شخصي ګټې وبللای شو. خو په بشپړه توګه ثابته شوه چې هغوی د رسمي مقاماتو په لټه او د امتياز مستحق وو او د نيل بان لپاره يې انګرېزي مقاماتو ته واسطې او شکايتونه کول او هغه وخت چې په کابل، غزني، وردګو، تګاو، لوګر او ننګرهار کې د پرديو د تسلط پر وړاندې د مقاومت طرحه جوړېدله، دغو سردارانو به له پرديو پوځونو سره مرسته کوله .

رابرټس د نومبر په مياشت کې د کوهدامن، ميدان او لوګر لپاره واکمنان د نومونو په ترتيب سردار شهباز خان [95]، سردار محمد حسن خان [96] او سردار عبدالله خان [97] وټاکل . د امير دوست محمد خان زوی سردار ولي محمدخان، چې په ((لاټي)) سره مشهور و، د ترکستان د ولايت د واکمن په توګه ونومول شو؛ خو هغه لاهم د سفير سرشته نيوله، چې په کابل کې د ((سپتمبر توپان)) پيښ شو . رابرټس د سردارمحمد شريف

---

[95] - سردار شهباز خان د سردار محمد اکرم زوی او د امير دوست محمد خان لمسی و . مور يې د پروان له سيدانو څخه وه . پر ۱۸۷۹ کال له سردار ولي محمد خان سره يوځای د رابرټس سره دليدنې کتنې په موخه زرغون ښار ته لاړ . د خبرو کلالت يې درلود . حتا د خبرو کولو دوام ورسره ناممکن و (ش ز س س ، ۱۸۰ – ۱۸۲ مخونه .

[96] - سردار محمد حسن خان د امير دوست محمد خان زوی و . د غه سرادر د دې لپاره، چې د امير شيرعلي په خدمت کې داخل شي خپل ورور يې چې د امير مخالف و، پر ۱۸۷۱ کال يې په زندان کې وواژه . د امير شيرعلي خان په وينا ((د هغوی مور يوه کشميرۍ فاحشه وه، چې له هغوی څخه داسې چارې تر سره کېدلې .)) سردار محمد حسن خان د يوه افغان لپاره له حد نه زيات غوښن و. (افغانستان د مشرانو ، سر دارانو او نور مخکښانو د ژوندانه شرحه) (له دې وروسته ش ز س س ، دبرتانوي هند خپرونه ۱۸۸۸، ۹۵ – ۹۶ مخونه .

[97] - دا څرګنده نه ده ، چې دا مير کومې کورنۍ ته منسوب و . په دې نامه يو بل سردار د هرات د پخواني والي سردار سلطان جان زوی و؛ خو دا سردار د انګرېزنو ډېر سخت دوښمن و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې نوي حاکمان وټاکل شول، سربېره د ځمکې د مالیاتو له راټولو یې دا هم ومنله، چې اضافي خوراکي توکي او مهمات د پیسو په مقابل کې له خلکو څخه په لاس راوړي . د هغوی په تعقیب پسې نظامي قطعې ولېږل شوې ، لومړی یوه د سپرو قطعه د بېکر تر کوماندانۍ لاندې میدان ته ننوته، چې د هغه ځای خلکو د جنرال محمدجان خان وردګ او ملا مشك عالم د پیروانو د بهرني ضد فعالیت له امله د مخالفت لومړۍ نښې راښکاره شوې. بېکر د امنیت دکلي د مشرانو د نیولو ادعا وکړه ؛ خو بهادرخان امرخېل غلجي په نرخ کې د هغه مقابلې ته ودرېد او د بېکر قطعه د بسیارمتین خان موصوف له قلعې څخه د سختو توغوندیو تر برید لاندې راغله او بېرته ناکام راوګرځېدل .[98] بله ورځ په داسې حال کې چې فردریك پخپله میدان ته لاړ ، د سوارو یوه قطعه یې چې په ټانکونو سمبال وه، د بهادر خان مقابلې ته واستول ؛ خلکو خپل پټنځایونه (مواضع) تش کړل او د دوښمن پوځونو لس کلي ، چې خلك پکې نه وو، ونړول او خوراکي توکیو، لرګیو او هر څه یې ته اور ورته کړ او حیوانات یې ټول چور کړل .[99] د نومبر پر ۲۷ مه بېکر د وردګو بیني بادم ته ورسېد، د کلي خلکو مېلمستیا ورته وکړه؛ وروسته چې د ملا مشك عالم پیروان نوموړي کلي ته ننوتل، له یرغلګر پوځ سره ونښتل؛ خو په شاتګ ته اړ شول ، یرغلګرو پوځونو دغه لوی کلی ټول وسوځاوه .[100] بېکر د نومبر پر ۳۰ کابل ته راوګرځېد. له هغه وروسته د ملا مشك عالم پیروانو سردارمحمد حسن خان ته له یرغلګرو پوځونو سره د لاس لرلو په تور د مرګ سزا واوروله . سردار شهباز خان په پروان کې له ۲۰ تر ۳۰ نامهم ملکان وهځول، چې له رابرټس سره کابل ته لاړ شي؛ خو نورو خلکو هغه ((فرنګی)) وباله او ویې ګواښه، چې له پروان نه ووځي او که نه نو ژوند به یې له خطر سره مخ شي[101] سردار عبدالله خان هم دسله والو پوځونو د تېریو له امله لوګر پرېښود او کابل ته یې پناه یوړه .

په عمومي توګه د دسمبر تر ۴ مې پورې د کابل ګاونډیو سیمو کې د انګرېزانو د واکمنۍ د پایښت او ټینګښت لپاره د رابرټس هڅې نه یواځې ناکامې شوې؛ بلکې له هغه وروسته یو عمومي پاڅون راپورته شو او پر کابل یې هجوم وکړ . هنسمین د دغه پروګرام ناکامۍ ته په دوو دلیلونو سره نسبت ورکوي ((لومړی دا چې په ټول هېواد کې یو افغان هم دا روحیه نه لري، چې موږ دې دلته پاته شو او دویم له دې نه هم جدي تر دی، چې موږ ځانونه د یوه داسې واکمن ساتونکي بولو او هغه مو تر لاس لاندې دی او هېڅ واك او قدرت نه لري .))[102] د هنسمین تشخیص سم دی؛ خو هغه یواځې پر کابل باندې د انګرېزانو د ولکې پر وړاندې د عمومي عکس العمل یو جز و، چې د راتلونکي څپرکي موضوع جوړوي .

پینځم څپرکی
د دسمبر عمومي پاڅون

سریزه : هغه خت چې د کابل ښار د انګرېزانو تر واکمنۍ لاندې آرام و او درباري خلکو او ځینو نورو ښارې اوبیوروکراتانو د پردیو واکمنۍ ته د تسلیم سرونه اېښي وو؛ د مقاومت زنګونه د کابل په شاوخوا سیمو کې د ولسي خلکو له خوا وکړنګول شول او د یرغلګرو نظامي قطعې یې د کابل په شاوخوا سیمو او خپله کابل کې تر سختو جګړو وروسته په شا وتمبولې او بلاخره په شیرپور کې محاصره شوې . په دغه څپرکي کې هم دا موضوع ګاڼې څېړل کېږي .

---

[98] ـ هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
[99] ـ هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
[100] ـ هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .
[101] ـ هنسمین، ۳ ټوك ، ۱۸۲ ــ ۱۸۳ مخونه .
[102] ـ هنسمین ، ۹۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وسله والو خلکو د مقاومت لپاره هڅونې :

دا به ستونزمنه وي ووايو، چې د پرديو يرغلګرو پر وړاندې د مقاومت ولولې له کومې سيمې او د کوموخلکو په منځ کې راپورته شوې؛ خو په دې نهضت کې درې مرحلې (پړاوونه) ليدل کېږي . لومړۍ مرحله يې د دوښمن د پوځونو، له دويم يرغل څخه پيلېږي، دويمه هغه يې د امير د استعفا په منلو او دريېمه يې د هغه په تعبيد سره پيلېږي . د لومړۍ مرحلې ځانګړنې عمدتاً د بهرنيو پر ضد احساساتو څرګندونه او له هغه وروسته په عمومي پاڅون کې د همدغو احساساتو افاده کول وو . کله چې د انګرېزاو د دويمې لښکر کشۍ اوازه خپره شوه. د کابل پټوشويو استازو د ختيځ افغانستان په قومي سيمو کې خلك هڅول، چې وسله راواخلي او د بهرنيو پوځونو په مقابل کې مقاومت وکړي . حتا ويل کېږي چې امير يعقوب خان د مهمندو، اپريديو او شينواريو قومونو ته مکتوبونه ولېږل او ترې وپې غوښتل، چې سره راټول شي . رابرټس د سپتمبر پر ۱۷ مه د پکتيا له غلجيانو څخه واورېدل، چې امير هغوی ته لاربښوونه کړې، چې ټول هغه سرکونه پرې کړي، کوم چې د کرم له علي خېلو نه کابل ته غځېدلي دي . په کندهار کې د انګليس سياسي استازي سان جان خبر ورکړ، چې خلکو ته لاربښوونه شوې وه، چې د انګرېزانو د پوځونو د پرمخيون خنډ ونه ګرځي؛ خو ځانونه د هغوی پر مواصلاتي کرښو د بريد لپاره چمتو کړي .[103] دا هڅونې ښايي له هغه وروسته وې، چې ويل کېدل د کوګناري له وژنې وروسته د غلجيانو مشرانو او نورو ((په کابل کې غونډه وکړه او په هغې کې لوړه وشوه، چې د يرغلګرو پوځونو مقابلې ته به درېږي . د محمد زيو د دو سردارانو په قول، چې نومونه يې معلوم نه دي، پخپله امير په هغې غونډه کې شتون نه درلود او له موضوع څخه د مستوفي حبيب الله وردګ او سپه سلار داوود شاه په وسيله خبر شو .)) لکه څنګه چې ويل کېدل ((هغه موافقه وکړه، له هغوی سره د انګرېزانو پر وړاندې يو ځای شي؛ خو په کابل کې عمومي نظر داسې و، چې امير په داسې يو حالت کې تر اغېز لاندې و، چې ممکن پر هر څه توافق وکړي .))
[104] په هر حال علي خېلو ته رابرټس ته د پلاوي په استولو سره او ورپسې د لوګر په خوشي کې د امير په تسليمېدلو سره له بهرنيو پوځونو سره مقاومت ظاهراً پای ته ورسېد او له هغه وروسته قومي مشرانو، مذهبي عالمانو، نظامي جنرالانو، خينو دولتي چارواکيو او (يعقوب زيو) ته منسوبو سردارانو يا په وګړنيزه (فردي) او يا په ټوليزه توګه عملي هڅې پيل کړې او ډېر شمېر عامو خلکو يې ملاتړ وکړ .

رابرټس د اکتوبر پر ۱۶ مه څرګنده کړه چې له شك پرته د افغانستان د خلکو يوه برخه د انګرېزانو دوښمنان دي؛ خو هغه په دې ناسم فکر و، چې دا دانګليس ضد احساسات به ښايي د وخت په تېردلو سره له منځه لاړ شي .[105] سان جان له کندهار نه خبر ورکړ، چې جنوبي غلجيان، يانې هغوی چې د کابل او کلات تر منځ پراته دي، ټول د انګرېزانو مخالف دي .[106] په عين حال کې ((... ګڼ شمېر کسان چې ډېری يې د کابل د پخوانيو نظامي قطعو غړي وو، اوسمهال په غرونو او کليو کې په کمين کې پټ دي . دا خلك يواځې يوه مشر ته اړتيا لري، چې جنجال راپورته کړي .))[107] دا وضع البته د پرديو پر ضد د هڅونو پايله وه، چې مخکې پيل شوې وې . ويل کېدل چې ((افغان عسکرو، چې مخکې په کابل کې وو، د هېواد په ډېری برخو کې يې د پاڅون تخم شيندلی و .[108] منظمې هڅونې د ملامشك د عالم اندړي له خوا کېدای شوای، چې خپل استازي يې د همدې موخې لپاره هر لور ته استولي وو. د زابل په کلات کې د هغه يو مخفي استازی، چې هغه پخپله هم ملا و، خلك يې د يرغلګرو پوځونو پروړاندې راپارول او د ملا مشك عالم په وينا د سوات د اخوندصاحب زوی د خپلې سيمې خلك د انګرېزانو پر وړاندې پاڅون ته رابلل او ملا مشك عالم انګرېز پلوي مشران سرادار ولي محمد خان او د غزني واکمن سخت تقبيح کول .[109] خو د جهاد بيرغ مخکې له دې، چې يرغلګر پوځونه د لوګر خوشي ته ورسېږي، د درو پياده قطعو او په غزني کې د يوه توپچي غونډ له خوا د لومړي ځل لپاره پورته شو او هغوی د غزني له حاکم څخه وغوښتل، چې مشري يې پر غاړه واخلي .[110] ورپسې ملا مشك عالم او د سيمې نورو

---

[103] - ليتن کرين بروك ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك ، ۵۹۸ مخ .
[104] - سان جان لايل ته، د هند خارجه سکرتر، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۴۲۷ مخ .
[105] - رابرټس لايل ته ، (تيلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۶ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۹ مخ .
[106] -سان جان لايل ته ، (تيلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۸ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۱ مخ .
[107] - رابرټس لايل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۳ مخ .
[108] - رابرټس لايل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۴ مخ .
[109] - سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۱۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۱ مخ .
[110] - د غزني حاکم رابرټس ته، ۱۸۹۷ د نومبر لومړۍ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر په تبعید او د یوه پردي او نامسلمان شخص په واسطه د امارت د مقام په نیولو سره ، چې رابرتس نومېده، قومي مشرانو او اسلامي علمانو د جهاد اعلان خپله دنده وګرځوله او جنرال محمد جان خان وردګ چې مخکې ((د الوسي لښکر د برابرولو په موخه د وردګو قوم ته داخل شوی و، د خلکو په زړونو کې یې د جهاد او غزا مینه وراپاروله او غزني ته ننوت او هلته د ملا دین محمد چې په محمد مشکین مشك عالم اندړ سره مشهور و ، ملا عبداغفور لنګري او نورو سپین ږیرو، مشرانو، عالمانو، د وردګو، اندړو، ترکي، سلیمان خېلو، وزیرو، ځدرانو، خواجه ګانو، تاجیکو او نورو قبیلو سره غونډې وکړې ... له غزني نه یې د جهاد احرامونه وتړل . [113]

هغه چا چې د دغې موضوع په اړوند د افغانستان د مسلمانو خلك احساسات ښه درك کړي وو او د هغه نظر موږ ته رارسېدلی دی، هغه د فراه حاکم سردار میر افضل خان و. نوموړي په یوه مفصل لیك کې خپل د تره زوی سردار شیرعلي خان ته، چې په کندهار کې انګلیس پلوی والي و، لیکلي وو چې ((... د مذهب ساتنه پر هر مسلمان وګړي فرض ده ... او د دین ساتنه په یوه حکومت پورې تړلې ده، خو کله چې حکومت له منځه ځي، په هغه صورت کې له شك پرته به زموږ دین باقي پاتې نه شي، لکه همدا اوس چې د اختر د لمانځه اداکول بند شوي دي .)) [114] **(یعقوب زیو) سردارانو، دکابل ښار سوداګرو او د کابل د قزلباشانو مشرانو او نورو درابرتس په نامه په یوه مفصل لیك کې، له هغه وروسته چې د امیر په استعفا ورکولو کې یې شك درلود، څرګنده کړه چې ((حتا که چېرې هغه استعفاورکړې وي، ولې د هغه زوی، چې د ټولو افغان مشرانو له خوا د هغه د ځای ناستي په توګه منل شوی و، له امارت نه محروم شي .))** [115]

د دغه اعتراض یوه مانا دا کېدای شوای، چې د یوه مسلمان امیر په نه شتون سره د یوه مسلمان هېواد خپلواکي له منځه تللې او دا حالت دخلکو لپاره د منلو وړ نه دی . په هر حال د عمومي جهاد تر اعلان پورې د غزني، وردګو ، لوګر، کوهستان، تګاو نجراب د سیمو خلك د یرغلګرو پروړاندې سره یو موټی شوي وو، حتا د نومبر په منځنیو ورځو کې ملامشك عالم دېرې خلك د دغې موخې لپاره راټول کړي وو . [116] **هغه د نومبر تر وروستیو پورې په وردګو کې و او استازو یې په کوهستان کې د خلکو په هڅولو لاس پورې کړی و، چې له امله یې د کوهستان ، کوهدامن او تګاو خلك چمتو او عملیاتو ته تیارشوي وو**[117] **. د کوهستان او کوهدامن خلك د میر بچه او سرورخان پرواني په مشرۍ د نومبر پر ۲۹ مه په شیرپور کې پر یرغلګرو پوځونو باندې تېري ته تیار وو او محمد عثمان خان صافي تګاو له خپلو پیروانو سره په ځان پسې کړی و.** [118]

په عین حال کې د وردګو خلکو د لوګر خلك جهاد ته راوبلل او ویې هڅول .[119] **حتا کله چې د ږوب د سیمې کاکړ د غلجیانو له پاڅون نه خبر شول، له کفارو سره د مقابلې لپاره یې د کندهار له والي سره د ۶۰۰۰ جنګیالیو د لېږلو ژمنه وکړه .** [120] **البته د کندهار انګلیس پلوي والي هغوی د هڅونې پرځای زړه توري کړل . د نومبر په پای کې د غزني د سیمو ۷۰۰۰ جنګیالیو د احمدخان، امین خان او عبدالقادر تر مشرۍ لاندې د غزني انګلیس پلوی حاکم حاجي محمد سعید له محاصرې وروسته له هغه ښار نه تېښتې ته اړ کړ .** [121] **په دې ډول هندوستان**

---

111 - د غزني حاکم محمد سعید اغاز رابرتس ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۱ مخ .
112 - سراج التواریخ، ۳۵۳ مخ .
113 - سراج التواریخ، ۳۵۵ مخ .
114 - سردار میرافضل شیرعلي خان ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، ی ك ۱۸۷۹ د دسمبر ۸ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك، ۱۷۹۹ مخ .
115 - افغان مشران رابرتس ته ، لایل ته درابرتس په راپورکې، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۴۲ مخ .
116 - ی ك ، ۱۸۷۹د نومبر ۱۵ – ۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۵۹۹ مخ .
117 - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
118 - ی ك ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۰۷ مخ
119 - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر لومړۍ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
120 - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۳ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۲ مخ
121 - د غزني حاکم رابرتس ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۵۱ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دفاعي لشکر کشي :

د نومبر پر ۲۵ مه له میدان څخه د رابرتس تر راګرځېدلو وروسته اوضاع په کابل کې ظاهراً ارامه، خو کرکېچنه شوه . له هر چا اورېدل کېدل، چې له یرغلګرو سره د مقابلې وخت رارسېدلی دی او د شیرپور مستحکمه چهاوني به د شپې له خوا د افغان جنګیالیو تر ګوریلایي بریدونو لاندې راشي . د کابل ښار صرافانو چې ډېری یې اهل هنود وو،ویل چې د تګاو او کوهستان خلك چې په سرای خواجه کې راټول شوي وو، ښایي هره شېبه د شیرپور په مقابل کې راڅرګند شي . جنرال داوودشاه چې په دې وخت کې د انګرېزانو په خدمت کې و، رابرتس یې وېراوه، چې عمومي پاڅون نژدې او دا پاڅون د هغه څه پر خلاف چې ویل کېدل افغانستان له مشرانو څخه محروم شوی، د یو شمېر مشرانو له خوا رهبري کېده . [122]

رابرتس د دفاعي ترتیباتو نیول حتمي وبلل. هغه ته څرګنده وه، چې څلوېښت کاله وړاندې د برتانیې یو قوي پوځ په همدغه غرني هېواد کې له منځه تللی و. په دې اساس یې هڅه وکړه چې د څلوېښت کاله پخوا د یرغلګرو پوځونو قوماندان جنرال الفستن پر خلاف ځان په دې بحراني ورځو کې اغېزناك ثابت کړي . رابرتس لومړی د یوه ستر حکمران په توګه په شیر پور کې دربار تشکیل کړ او له هغه مخکې یې وړاندیز کړی و، چې خلك خپلواك دي، چې خپل غوښتنلیکونه هغه ته وړاندې کړي ، خو داسې یې هېڅ هم ونه کړل . [123]

رابرتس چې څنګه د دسمبر پر ۴ مه خبر تر لاسه کړ، چې کوهستانیانو د هجوم اراده کړې ده او ملا مشك عالم له خپلو جنګیالیو سره له بیني بادام څخه ارغندی ته راغلی دی د دفاعي عملیاتو د نیولو په اړه یې تصمیم ونیو او له خپلو همکارانو سره یې په یوه علمي شورا کې دې پایلې ته ورسېد، چې د افغانستان جنګیالي مخکې له دې، چې کابل او شیرپور له خطر سره مخ کړي ، باید د توپخانې اوسوارو په اغېزمنو او چټکو عملیاتو سره مغلوب شي . په دې اساس د میکفیرسن تر قوماندانی لاندې یوه نظامي قطعه د ناناچي (د باغ بالا د غاړې) د کوتل له لارې د چهاردهي د وادي په لور او بله قطعه یې د جنرال بېکر تر قوماندانی لاندې د سنګ نوشتې د تنګي او د لوګر د چهل دختران له لارې د میدان په لوري ولېږله .چې افغانان په ارغندی کې له اړخه او د شا له لوري تر برید لاندې ونیسي، په عین حال کې یوې قطعې ته، چې په جګدلك کې وه، لاربښوونه وشوه، چې په بېړه کابل ته راشي .

خو میکفیرسن ته هماغه وخت، چې له افشارو یې حرکت پیل کړ، لاربښوونه وشوه، چې خپله موخه (تګ لاره) بدله کړي او د سره کوتل (خیرخانې د کوتل) له لارې پر کارزمیر او کوهستان هجوم وروړي او د هغه ځای جنګیالي مخکې له دې چې د میدان له جنګیالیو سره یو ځای شي ، تیت و پرك کړي . میکفیرسن هغه کوهستانیان چې په کارزمیر کې راټول شوي وو، د لنډ وخت لپاره تیت و پرك کړل، خو له هغه وروسته متصل په بېلابېلو محاذونو کې مجاهدینو په ځانګړې توګه په ارغندی کې کلك مقاومت پیل کړ، چې د رابرتس ټول جنګي پلانونه یې له ماتې او ناکامی سره مخ کړل .

دا ممکنه نه ده، هغه وړې او لویې جګړې چې د دسمبر له ۱۱ ــ ۱۵ پورې په کابل او شاوخوا نژدې سیمو کې د افغانانو او انګرېزانو ترمنځ پېښې شوې، په دقیقه او مفصله توګه بیان کړو ، خو د دغو جګړو عمومي شرحه حتمي ده . د همدې جنګونو له امله وه، چې وروسته د افغانستان په اړه د برتانیې په تګلاره کې بدلون راغی، چې وروسته به بحث پرې وشي . د دغو جګړو د دقیق بیان د ناممکنوالي عمده لامل د افغاني سرچینو محدود والی او برعکس له حده زیات د انګرېزي سرچینو مفصل والی بلل کېدای شي . د دغو پېښو شرحه له سراج

---

[122]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۱ مخ .
[123] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۲ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کابل د تېري پلان:

د ۱۸۷۹ کال د دسمبر په دويمه اونۍ کې، کابل د جنوب، لوېديځ او شمال له لوري د افغان جنګياليو تر بريدونو لاندې راغلی، چې پردي يرغلګرو وباسي او يا يې د مقابلې په صورت کې له منځه يوسي. د لوګر، زرمت، منګل او ځدرانو خلك د جنوب له لوري د لوګر له خوا، د کوهدامن، کوهستان، تګاو او نجراب خلك د شمال له لوري او دميدان وردګو او غزني خلك د لويديځ له لوري پر يو وخت په کابل ور وخوځېدل[124] په لنډه توګه د ميدان جنګيالي د جنرال محمدجان خان وردګ په قوماندانۍ د ارغندی د چوك له لارې قاضي کلا (قلعه قاضي) ته ننوتل، وروسته له هغه چې يرغلګرو پوځونو ته يې ماتې ورکړه، ځانونه يې په چټکۍ سره دهمزنګ او کابل ته ورسول. د شمالي قواوو د ميربچه خان بابه قشقار او محمد سرور خان پرواني په مشرۍ د کاريزمېر او اسمايي غره له لارې او جنوبي قوواوې د غلام حيدرخان چرخي تر مشرۍ لاندې د هندکي، ويسل آباد، د همزنګ او د بني حصار د يوې برخې له لارې کابل ته راننوتلې.

د قاضي کلا جګړه:

هغه پېښې چې د دغه عمومي هجوم په پايله کې د افغان جنګياليو او بهرنيو يرغلګرو تر منځ پېښې شوې ډېرې زياتې دي. د انګليس نظامي ليکوال هنا، هغه پېښې چې د سمبر پر ۱۱ مه په قاضي کلا کې رامنځ ته شوي، راسې بيانوي:

((ډېره موده لا نه وه تېره شوې، چې ټول افغان پوځونه چې صف جلوې يې نژدې دوو ميلوته رسېدله او په داسې حال کې، چې سره سپين او آبي بيرغونه يې په لاسونو کې وو او هغوی يې سواره، په ستايلي ډول رهبري کول، يوځل بيا يې د يوه قوس په بڼه په پرمختګ پيل وکړ او موخه يې ظاهرا دا وه چې د برتانيې پوځونه احاطه کړي او له شيرپور نه وباسي. مسي (massy) په دې هيله چې د توپونو اور او غرزهار افغان جنګيالي ووېروي وي، خپل ټانکونه يې نور هم قاضي کلا ته نژدې کړل او هغوی يې جګړې (عمل) ته راوبلل، لومړۍ د دو نيمو زرو او وروسته د دوو زرو ګزو په واټن سره؛ خو دا کار اغېزناك تمام نه شو په هغو ځايونو کې به چې دټانګ ګولۍ لګېدلې، افغانان به د يوې شېبې لپاره تيتېدل؛ خو احاطه کوونکی خوځښت په ښه توګه پر مخ تللو. مسي د دې لپاره له هغه خطر څخه چې هره شېبه يې دوی ګواښل، نجات ومومي؛ ځان يې اړ وباله، چې په بېړه په شاتګ وکړي او د کابل سيند له يوه مرستيال سره، چې د افغانانو له لومړۍ ليکې څخه ۱۷۰۰ ګزه لرې و، د ځلورم ځل لپاره ځای پر ځای شي، په دې وخت کې د افغانانو د توپکونو ګولۍ د هغوی د ټانکونو شا و خوا لګېدلې. ګو (Gougu) چې له خپل لانسرز (Lancers) پوځ سره د دښمن کيڼ اړخ ته د خوځون په حال کې و، په همدې موقع کې يې پر سورو جلويانو هجوم ور وړ؛ سره له دې چې له هغوی نه يې يو شمېر ووژل او يو بيرغ يې لاس ته راوړ؛ په دې ونه توانېدل چې د عمده لښکر پر مخيون ودروي. ټانکونه څو څو ځله شاته و تمبول شول او په لنډ واټن کې به يې پر دښمن (افغانانو) ګوزارونه کول، هغوی چې په لوړو اوازونو سره الله، او بسم الله ويل، په وېروونکيو نارو سره پر مخ تلل او په هره ناره سره به وړاندې تلل.

مسي د وروستۍ مايوسۍ چاره په دې کې وليده چې د نهم لانسرز ۳۰ سواره پياده کړي او د ټانګونو په شاتګ مصئون وساتي، خو څنګه چې له هغوی سره د کارابين توپکونه وو پر شاوخوا ګڼو ډلو يې اغېزه ونه کړه او

[124]- د افغان دويم جنګ رسمي شرحه، ۲۴۹ مخز رابرتس، ۴۲۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی په مخکې افغان پوځ قرار درلود چې د جنګي کتارونو په شکل وړاندې تللو، بېرغونه يې خوځول او د برياليتوب نارې وهلې. په داسې حال کې داسې انګېرل کېدل، چې د بې خبرۍ په حال کې به په ارغندۍ کې له منځه لاړ شي. د دغه لښکر په ځنګ کې ټانکونه او سورې او کچرې توپخانې د تېښتې په حال کې وې. او هغوی سره له دې چې په خپل حال نه وو، پاتې، له دې نه عاجز شوي وو، چې د هغو زرګونو کسانو مخه ونيسې، چې د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې وو، دا هغه هدف و، چې بايد پرېښې يې نه وای؛ ځکه چې تر شا يې شيرپور واقع و او هلته د غلو دانو، علوفه اوسون توکيو زياتې ذخېرې پرتې وې.

رابرتس په ډېره چټکۍ سره هيوګو (hagh gough) ته چې هغه يې د چهاونې د آمر په توګه پرېښې و، يو ليکنې امر ولېږه او هغه ته يې لاربنوونه وکړه، چې له ياد شوي کوتل څخه ساتنه وکړي. په عين حال کې يې مسي ته يو ګړنی امر وکړ او له هغه يې وغوښتل، چې پر دوښمن بريد وکړي. که چېرې د هغوی پرمختګ درولای نه شي، لږ لږ خو يې وځنډوي.... عموما داسې انګېرل کېدله چې، (شيرپور) له لاسه وتل، د رابرتس د ټولو پوځونو د نابودۍ په مانا دي. چې نه به ورته د راټولېدو کوم ځای او نه به هم ورته خوراکي توکي پاته شي... د نهم لانسرز يوه قطعه په داسې حال کې چې کلې ليند(Cleland) هغه په ځانګړي ډول رهبري کوله او د بنګال ځوارلسمو لانسرونو هغه حمايه کوله مستقيما د جنګياليو په لور وروخوځېدله چې هغوی يې تر اور لاندې نيولې وو، او دګو په رهبرۍ قطعه د دې په لټه شوه چې د دښمن يو وزر په يوه هجوم سره مغشوش کړی. د وېرونکيو ټوپکونو تر بريد لاندې راغلل او ډېرۍ سرتېري په چټکۍ سره د ليدونکيو له سترګو په دواړو او غبار کې ورك شول. وروسته له دغو ځپو(موجونو) څخه آسونه راڅرګند شول، چې په ټوپونو ټوپونو ببرته راغلل، پر ځېنو ځوك سواره هم نه وو او پر نورو هم خلك داسې سواره وو، چې ځانونه يې د اس له زين سره سم کړي وو.... دغه بريد عمومي وضع هېڅ د ښه والي لورته يونه وړله.))

((رابرتس په داسې حال کې چې دتوپچيانو بد حالت يې وليد او اميد يې د هغه اميد پر بنسټ چې بايد ټانکونه نجات ومومي؛ کفتان سيستوارت – ميکنزي چې د نهمو لانسرونو قومانده يې پر غاړه وه، د دويم مارش امر وکړ امريې ومنل شو؛ خو هغو عسکرو چې جرئت يې له لاسه ورکړی و او پر اسونو ستړي سواره وو او دهغه ځو تنه منصب لرونکي پاتې وو، چې رهبري يې کوله دا ورته په ډاګه شوه چې پر افغانانو يې هېڅ اغېزونه شوای شيندلای.[125]

او د سمايت ونډهم (smith wind ham) مرسته د دې لپاره چې ټانکونه له خندق نه تېر کړي، په دې منجر شوه چې په هغه کې ولوېږي.... بل کار پاتې نه شو، پرته له دې چې دغه ټانکونه، په کوم ځای کې چې لويدلي وو، مېخ کړي او هغو په خپله ځان ته د امکان په صورت کې نجات ورکړي. له دې وروسته يوه وېرونکې صحنه واقع شوه ځېنې سواره باغونوته ننوتل او ځېنو د رابرتس لاره غوره کړه او ورسره ځو تنو منصب لرونکيو د جنوبي ديوال

---

[125]- هنسمين دا پېښه داسې بيانوي: ((کله چې دوړې له منځه لاړې. وليدل شول، چې سواره ټولي پر دښمن هېڅ اغېز نه دی شيندلی او هغوی لا هم په مېړانه سره د کشتلت زار په لور په داسې حال کې چې توري او چاړې يې اړولې را اړولې او خپل توغونه يې په ډېر غرور سره له ځان سره وړل، خپل پرمختګ ته ادامه ورکوله، سواو خلکو يې له يوه کتار نه بل ته ټوپونه وهل، حرکتونه يې رهبري کول او هغوی يې منظمول.)) هنسمين، ۱۹۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همزنګ ته انګریزی پوځونو تېښته:

((د غه عملیات په دې اواره برخه کې سره له دې چې پر ماتې پیل شوي وو، تر هغه ځایه چې فاتحانو ته اړوند وو، یوازې یوه ضمني پېښه بلل کېده، یوازې له هغوی څخه په هغه کې (شهم*) نیولې وو. او عمومي لښکر د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې و. څنګه چې د هغه ۱۰۰۰ ګزي واټن ته ورسېد، پرمختګ یې ناڅاپه ودرېد او تر لږ ځنډ وروسته کېڼ اړخ ته راوګرځېد او له ټول لښکر سره د دهمزنګ د تنګي په لور وخوځېد. محمد جان د کوم دلیل له مخې چې مشوشو لیدونکو ته څرګند نه شو، له لومړي پلان (شیرپور باندې له هجوم) څخه راوګرځېد او تصمیم یې ونیو چې د کابل د ښېردروازې لوړې ونیسي. انګریزانو د ځو شېبو لپاره په آرامی سره ساه وایستله؛ خو رابرتس پوهېده، چې شیرپورته مهلت ورکړل شوی دی، نجات یې نه دی موندلی؛ ځکه چې د ځواکونو د وېشلو په حالت کې یې د ښار له لارې پر شیرپور برید باید د یو مستقیمې او توندې حملې په پرتله له خطرو کم ونه ګڼل شي؛ هغه د دې موضوع پر پوهېدو، تصمیم لاره، چې په بهر کې د هغوی د مېړانې، مهارتونو او احساساتو په ساتلو سره وکولای شي، له ښار څخه د هغوی له داخلېدو مخنیوی وکړي.([126])

ماتې خوړلې رابرتس، چې خپل پلانونه ناکام ولیدل، لومړی پر خپلو هغو افغان متحدینو چې په دهمزنګ کې ورسره وو، او د سدار ولي محمد خان په مشرۍ (د کوګناري زو) ته منسوب له یوې ډلې سردارانو څخه جوړوو، غوسه وکړه. هغوی له داوود شاه سره ((د خپل هېواد له دښمنانو سره مرسته کړې وه او اوس یې ځانونه د خاینینو د محکومیت په خطر کې لیدل.)) [127]رابرتس ((دغه بدبختان د ناسمو اطلاعاتو په ورکولو سره سخت وځپل.)) [128] هغوی د ځان د سپیناوي لپاره همدومره وویل، چې دوی ته ناسم اطلاعات رسېدلي وو، سره له هغه هم رابرتس قانع نه شو او ((هغوی یې تر بل هر وخت نه زیات نګران او متاثر پرېښوول؛ ځکه داسې ښکارېده چې که هر لوری په دغه جګړه کې بریالی شو، هغوی به د خپل خیانت سزا ویني.)) ([129]) خو رابرتس په هغه فرصت کې له سختې ستونزې سره مه و، چې هغه د افغان جنګیالیو په شا تمبول وو او هغوی انګریزان په خپله د ښار د ننه ګواښول او دغه کار له دې امله اړین وبلل شو، چې د جنرال مسي د قطعې تښتېدونکیو، چې ځانونه یې شیرپورته رسولي وو د افغانانو د قوت او]ټکتیا وېروونکي خبرونه یې ورکړي وو، په دې اندازه چې ((چهاوني پوځ په یوه داسې خطرناك حالت کې قرار لري، چې که هیو بې تجربې سړی وای هغو تیت پرك کېدل.)) [130] په دې اساس د های لندرز (High Landers) په نامه قطعې په شمول ځینې قطعې دځان د تقویې لپاره د همزنګ ته احضار کړې. په عین حال کې یې هغې قطعې ته چې دلته بند په سه بابای کې د کولونل جینکنز په قوماندانی مستقره شوې وه، لارښوونه وکړه، په چټکۍ سره د هغه مرستې ته ورودانګي.

د د همونګ د وخت پر سر د مرستندویه پوځونو وتل په ځانګړې توګه د براون لو (Brown low) په قوماندانی د قطعې وتل، د دې لامل شو چې افغان عمده لښکر د جنرال محمد جان خان وردګ په مشرۍ وروسته له

---

[126]- هنا، ج ۳، ۱۷۶ ــ ۱۸۲ مخونه.
[127]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[128]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[129]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[130]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاه د تخت د نیولو لپاره راخ و ډب

د شاه تخت تر دې مهاله د انګریزانو د یوې قطعې د قوماندان رابرتس په لاس کې و او هغه له دغه لوړ تخت څخه د خپل لښکر او افغانانو حرکتونه، چې په قاضي کلا او چهاردهي حوزه کې واقع شوي وو؛ د برېښنايي هنداري په واسطه خپلو مراجعو ته مخابره کوله. [131] د افغانانو د پرمختګ د شپې په راتګ سره د بالاحصار په لور ودرېد او بل اړخ ته، وحشت ځپلیو انګریزانو، د رابرتس په ګډون په شیرپور کې پناه واخیستله. په دې ترتیب د دسمبر یوولسمه د انګریزانو په ماتې او د افغانانو په چټك پرمختګ او بې شانه بریالیتوبه سره پای ته ورسېدله. یرغلګرو پوځونو ۷۱ تنه مړي او ۵۲ تنه ټپیان پر ځای پرېښوول او د افغانانو تلفات حتما ښايي ډېر وي، ځکه چې ډېری یې بې وسلې، نامنظم او شمېر یې ډېر و.

د دسمبر ۱۲ مه د شادتخت د جګړې ورځ وه. د دغې ورځې په پای کې به وورسته له هغه چې انګریزانو ته زیاته مرستندویه قوه ورسېدله او توپونو یې له حاکمه نقطه څخه پر افغان سنګرونو د شیردروازې لاندنۍ برخې په پر له پسې توګه تر برید لاندې ونیولې . افغان جنګیالي پر شا وتمبېدل خو د په شاتګ دوام یې ستونزمن، بلکې ناممکن و، او ډېره ژر له لوګر او کوهستان څخه ملاتړي پوځونه ورسره یو ځای شول او له سنګ نوشتې نه تر بیني حصار پورې یې موقع ګانې ونیولې، په داسې حال کې چې د محمدجانخان ملګري (معیتي) جنګیالي د شیردروازې د جنوبي لوړو په اوړدو کې، چې چهاردهي له کابل څخه بېلوي، سنګرونه نیولي وو، [132] په مقابل اړخ کې یوه مرستندویه قوې قطعه چې جنرال بیکر یې قوماندانې پر غاړه درلودله او د تېرې ورځې په ماښام له میدان نه شیرپور ته رارسېدلې وه، بالاحصار ته ننوتله، څو نورې قطعې د ګایډز (Guides) په نامه او د ګورګه یانو قطعې یې تقویه کړې. د سپتمبر پر ۱۳ مه له هر لورې د شاه د تخت د نیولو هڅې پیل شوې.

د ټوپکونو متنوعو ډزو، د توپونو غړزهار او د الله اکبر تورو نارو فضا کې انګازې خورې کړې وې، او غرونو کې هلکانو ترانې ویلې. په داسې حال کې چې د یرغلګرو پوځونو هر قدم د هغې لوړې سطحې په لور شاته اخیسته او د افغان جنګیالیو له زړور او بې شانه مقاومت سره مخ وو، هغوی بالاخره د همغې ورځې په نیمایي کې هغې سطحې ته ورسېدل. خو د انګلیس د عسکرو د ا پر مخیون یوازې سیمه ییز اهمیت درلود او ګڼ شمېر مجاهدین له هر لورې ډلې ډلې په ډېره مېړانه سره د شیرپور او ښار تر منځ په هوارو سیمو کې راځرګند شول، یو له بل سره یې د سیاه سنګ د غونډیو لورته پرمختګ پیل کړ او هم یې د شمال ختیځ له لورې شیرپور له ګواښ سره مخ کړ، د انګلیس سوارو او توپچي قواوو د بالاحصار له محاذ او د شا له تخت نه هغوی چې غالبا د بیني حصار له لورې د سیاه سنګ خواته د پرمختګ په حال کې وو، تر بریدونو لاندې ونیول. هنا لیکي ((په دې مقابله کې قومي خلکو بې شانه مېړانه، عزم او زړورتیا وښووله، سره له دې چې درانه تلفات ور واوښتل.)) د هغوی یو شمېر لا هم په هر تنګي او ژوره کې ځانونه ټېنګ کړي دي او ځنګه چې دلته ډېر له تعقیب څخه په امن کې پاته شول. پر لنډ مهاله فاتحانو یې ژوندی او توندې ګولۍ وورولې .)) [133]

د اسمايي غره اخ و ډب:

رابرتس په دې فکر و، چې د نن ورځې (د سپتمبر ۱۳) عملیاتو د افغان قومونو یووالی له منځه یوړ او ګڼ کسان بېرته خپلو کورونو ته وګرځېدل، د های لیندرز (Highlanders) غښتلې قطعې یې شیرپور ته

---

[131]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.
[132]- هنا ، ج ۳ ، ۲۰۲ مخ.
[133]- هنا ، ټوك ۳ ،۲۰۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سهار يي (د دسمبر ۱۴) له بېلابېلو قطعو څخه يوې سورې اشغالي قوې د جنرال بېکر تر قوامادانی لاندې د هغوی پر وړاندې په د همزنګ کې پر سختو عملیاتو پیل وکړ. په لومړي سر کې غلبه د هغوی په نصیب شوه؛ خو د ورځې يوې بجې ته نږدې له هندکي او چهاردهي څخه د ډېر زياتو مجاهدينو په راتګ او له کوه بچه مخروطي څخه د کوهستانيانو خوځښت انګريزي پوځونه په شا و تمبول؛ خو محمدعثمان تګاوي په همدغه ورځ ووژل شو. مجاهدينو له شمال، لوېديځ او جنوب له لارې برياوې لاس ته راوړې او انګليسي پوځونو له څرګند تفوق، توپخاني، وسلو، نظامي توکيو او دسپلين سره سره لکه د سل اوبو پر وړاندې د خسو او خاشاکو غوندې تېښته وکړه او د رابرتس په خپله وينا د دې لپاره چې ((لويه چهاوني وساتل شي او له بې ځايه وژنو څخه مخنيوی شوی وي.)) ټولو قطعو ته لارښوونه وکړ، چې د شيرپور چهاونی ته پناه يوسي. [134]

د هغه استدلال داسې و، ((د سپتمبر د ۱۴ مې تر غرمې پورې زه هېڅ په دې فکر نه وم، چې هغوی دې وکولای شي، دومره ډېر خلك راټول کړای شي. او دليل راسره نه و، چې د هغوی لپاره ممکنه وای، د بادسپلينه پوځونو مقابلې ته درېدلي وای؛ خو هغوی له داسې لارې چې مخروطي ډوله غوندۍ يې ښېرته ونيوله. د خپل قوي عزم او ارادې اندازه يې وښودله او زما باور يې د خپل واړه پوځ له قابليت سره، زموږ د ډېر پوځ د شمېر په برابر ولړزاوه...) [135] د همغې ورځې په دوو بجو يې د تيلګرام په واسطه ليټن ته خبر ورکړ((موږ ټوله ورځ له سهار نه جنګ پيل کړی: په پيل کې مو ستر برياليتوبونه لاس ته راوړل خو دوښمن په داسې شمېر سره پر مخ راتلو، چې ما تصميم ونيو، خپل پوځ د شيرپور په چهاونی کې راټول کړم او د ښار او بالاحصار لوړې له لاسه ورکړم او زما لپاره ممکنه نه ده، داسې يو پراخه دريځ په لاس کې ولرم، په داسې حال کې چې دوښمن دومره زيات دی، ښاغلی جلالتماب تاسې پر هغه څه چې زما لپاره ممکن دي ډاډه کېدای شئ ، خو زه تاسې ته وړاندوينه کوم، چې زما لپاره به ممکنه نه وي، هغه څه چې بايد ويې ښيم، ترسه يې کړای شم؛ مګر په دې چې نور پوځونه مې ملاوتړي او ژرترژره راولېږل شي. ما مخکې د اربوټ ناټ قطعې ته لارښوونه کړې وه، چې ژر تر ژره له جلال آباد نه د کابل په لور راوخوځېږي [136] د همغې ورځې په ماښام يې د يوه تيلګرام په واسطه له وايسرای نه مرسته وغوښتله او په هغه کې يې څرګنده کړه ((زما په فکر ټولې هغه مرستې چې تاسې يې رالېږلی شئ، زه ورته اړتيا لرم. جګړې د ورځې له لسو بجو نه تر ماښامه دوام وکړ، د دښمن شمېر زيات و او ښايي د ۳۰۰۰۰ کسانو په شاو خوا کې به و او ډېر مصمم وو.)) [137]

شپږم څپرکی

<u>په کابل کې افغان جنګيالي او په شيرپور کې محاصره شوي انګريزان</u>

سريزه:

په دې څپرکي کې په شيرپور کې د يرغلګرو پوځونو په محاصرو کېدو او په ښار کې د مجاهدينو د کړنو هپ اړه بحث کېږي، د عمومي پاڅون مشران معرفي کېږي، په جګړه کې د ښځو ونډه، د عمومي پاڅون لاملونه، له شيرپور څخه د يرغلګرو پوځونو وتل او پر کابل باندې د هغوی مجدد مسلط والی او د افغان جنګياليو په شاتګ تر څېړنې لاندې نيول کېږي.

---

[134]- هنا ، ټوك ۳ ، ۲۱۴ مخ.

[135]- له هنا نه نقل قول، ۳ ټوك، ۲۱۳ مخ.

[136]-د ليټن په تيلګرام کرين بروك ته د رابرتس نقل قول، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۸ مه، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۵۷ مخ.

[137]- هنا ، ټوك ۳ ، ۲۳۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د د سمبر د عمومي پاڅون لاملونه:

په تاريخ کې يوه مهمه موضوع په تېر مهال کې د انسانانو د تولیزو کړنو د لاملونو موندل دي، په ځانګړې توګه د هغو انګېزو درك کول، چې انسان د هغو له امله د ژوند با ارزښته نعمت، ياني خپل خوږ په قصدي توګه له ګواښ سره مخ کوي او له خپلو عزيزو ارزښتونو څخه د دفاع په پار، ځاربېدنې (قرباني) ته حاضرېږي. لکه څنګه چې په مخکيني څپرکي کې وليدل شول، د ۳۰۰۰۰ په شاو اخوا کې افغان جنګيالي، چې لکونه نور انسانان يې تر شا ولاړ و، د کابل د شاوخوا سيمو او کليو څخه، يا له چاړو سره، يا له چاقو، توپك او يا هم خالي لاس او يا له رنګه بيرغونو سره، خو په هر حال له عزم او جزم سره ه کابل په لور وخوځېدل، تر څو هغه انسانان، چې د هغوی په فکر ناموس ته (په عمومي مفهوم) لاس اچولی و، او په مساوي اندازه د هغوی د ورکولو تصميم ورسره و، له خپل هېواده وباسي او د مقابلې او مقاومت په صورت کې د ژوندانه له نعمت نه محروم کړي؛ ولې؟

د دې پوښتې ځواب په لنډه توګه په هغه ليك کې نغښتی، چې د يو شمېر افغان مشرانو (ملايانو، نظامي منصب لرونکيو او خانانو) له خوا رابرتس ته لېږل شوی و. په هغه کې راغلي وو، چې د کوګناري له وژنې وروسته ((امير له خپل زوی او مشرانو سره په خوشي کې برتانوي کمپ ته لاړ، څو دوستي پياوړې شي او اختلاف او دوښمني له منځه لاړه شي. هغه ټول پوځ، په هر ځای کې چې و، او ټولې سيمه ييزې قواوې، په هر ځای کې چې راټولې شوې وې رخصت کړې. کله چې د برتانيې پوځونه راننوتل، امير بندي شو، مالونه يې غصب شول او کورنی ته يې سپکاوی وشو.))

((سربېره پر دې برتانويانو پر دې پيل وکړ، چې ګنهکار او بې ګناه کسان ټول يو شان ووژني او هره ورځ شل يا دېرش کسه غرغره کړي، هغوی په دې کيسه کې نه وو، چې ويني دې توی کړي، ملکيتونه چور کړي او کورونه وران کړي. په دې اساس خلك ووېرېدل او پاڅون يې وکړ او تصميم يې ونيو، چې له انګريزانو سره وجنګېږي.))

((جګړه د دواړه لوريو له ويني تويېدنې پرته بله ګټه نه لري. په دې موضوع کې مسلمانان دومره کلك هوډ لري، چې دې ته حاضر دي، خپل ځانونه ځار کړي.))138

له دغه ليك نه جوتېږي، چې اميرمحمد يعقوب خان د افغانستان د مسلمانو خلکو د امير په توګه له يرغلګرو پوځونو سره په تړاو د پېښو او تاريخ عمده محرك و. لکه څرنګه چې له مخکينيو پاڼو څخه سړی پوهېږي، يعقوب خان د ګندمك تر تړون پورې د افغانانو په نزد، د هغه د شهزاده ګی پر مهال د مېړانې د سابقې له امله د يوه قانوني امير په توګه دروند ګڼل کېده.

هغه هم په دومره کچه چې ((د زمري زوی)) به يې هم ورته ويل؛ خو د خپلو مشاورينو د مصلحت پر خلاف د معاهدې د تړون او د لوګر په خوشي کې د انګريزانو کمپ ته په ورتګ سره خلك ورنه زړه توري شول او حتا مخ يې ورنه واړاوه، لکه څنګه يې چې رابرس د غه مطلب پخپله په دې ټکو کې څرګند کړی : ((تر هغه وخته چې زه په يوه ځای او بل ځای کې جنګېدلم، هغوی زه ښه ليدلم، څنګه چې زه امير شوم او د هغوی خير مې له تاسې سره په پام کې ونيو، زما پر ضد شول .)) 139 دا ضديت تر دومره کچې پورې و، چې حتا هغه ته يې لکه په تېر څپرکي کې وويل شول ((کافر)) ويل . عامه ذهنيت داسې و، چې اميريعقوب خان له انګرېزي عسکرو سره په يوځای کېدلو سره، چې د افغانستان ځينې برخې يې نيولې وې او د دغه هېواد مسلمان وګړي يې په بېلا بېلو نومونو او حتا د امير پر وړاندې د بغاوت په نامه وژل، نوريې د امارت واك او وړتيا له لاسه ورکړې وه؛ خو دهغه په استعفا او تبعيد سره د خلکو ذهنيت د هغه په اړه په اساسي توګه بدلون ومونډ او د امير عبدالرحمن خان تر واك ناستې پورې يې د هغه پر امارت ټينګار کاوه او قرباني يې ورکړې .

138- لايل ته د رابرتس په راپور کې د افغان مشرانو ليك، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه، م ض.س س هه. ۲۴ ټوك، ۶۲۴ مخ.

139- له رابرتس نه نقل قول، ۴۱۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه سلوك د بدلون لپاره دوې دليله شته . خلكو ته په ډاګه شوه، چې امير يعقوب خان د بهرنيو يرغلګرو له غوسې سره مخ شو او د هغوی په خپله وينا د ده مرستې ته راغلي وو او په پايله کې يې له خپل پلرني ټاټوبي وشاړه د افغانانو انساني عواطف سره له دې، چې د جګړې پر مهال لکه د نورو خلكو غوندې؛ بلكې له هغوی نه ډېر بې رحمه او سخت زړي وو؛ د امير د دغه مظلوميت پر وړاندې په جوش راغلل او دغو احساساتو د هغوی په كړنو کې انعكاس وموند؛ خو له دې مهم د افغانستان د خلكو د مسلمانو خلكو په توګه د امير دريځ، ياني د هغه سياسي شخصيت و . په افغانستان کې هم د هر اسلامي هېواد غوندې اميرالمومنين، چې د مومنانو د واكمن لقب دی، د ((خدای د سيوري)) او د ((روسول نايب)) بلل کېده.[140]

او د هغه شتون د لوړو سياسي چارو د تنظيم لپاره، د ديني فرايضو اداكولو او له اسلامي ټولنې او حقوقو څخه دفاع ؛ د ټولو هغو وسايلو او لوازمو چې په لرلو سره، چې د اسلامي شريعت د خورولو (تنفيذ) لپاره اړين بلل کېدل او په نه شتون او يا په كوم بل بهرني او نامسلمان شخص باندې د هغه تعويض ته حضار نه وو؛ خو دا چې د هغه منلو ته اړ شي . هنسمين ليكي : ((هر دوِل مستبد چې په افغانستان کې واكمني کړي، رعيت يې هر وخت دا غوره ګڼلې، چې د هغه تر واكمنی لاندې مصيبتونه وګاللي او بهرنی لاس وهنې ته تسليم نشي .))[141]

نو دا عجيبه نه وه، چې افغانان د ا مير استعفا اجباري بلله او په دې اند وو چې ((پاچاه له دراني خاندان څخه اړيكې شلولې .))[142] هغوی داسې استدلال كاوه، چې كه د امير استعفا د هغه په خپله خوښه وای، بايد د هغه ځای ناستی ټاكل شوی وای او د تخت پر ګدی ناست وای . په دې اساس هغوی د انګرېزې لاسپوڅو (عمالو) پر دغو ژمنو باور نه كاوه، چې د كابل او د كابل او پېښور تر منځ پرتو سيمو نظامي اشغال د لنډ وخت لپاره دی.[143] په بل عبارت افغانانو د امير تر تبعيده پورې هم خپل هېواد نيول شوی او بې اميره باله، خو د هغه په تبعيد سره اغېزمن شول، لكه څنګه چې هنسمين ليكي ((د دغه تبعيد خبر ډېر ژر په كابل کې خپور شو او مسلمان خلك ډېر زيات ناارام او اغېزمن دي .))[144] د دغې اغېزې شدت دومره زيات و، چې په پايله کې يې د دسمبر عمومي پاڅون د وردګو، تاجيكو، اندړو او نورو قومونو د مشرانو په قول، د ملامشك عالم، محمدجان خان، غلام حيدرخان چرخي او سردار محمد طاهرخان په ګډون، چې ټولو ځانونه د ((مسلمانانو سرلاري او مشران)) بلل،ترسره او امير مستقيماً تبعيد او د اسلامي عقيدې جوش په خلكو کې راپيدا او د انګرېزانو د بدنيتی پر وړاندې راپورته شي .

هغوی د ۱۸۷۹ په جنوری کې رابرتس ته وليكل : ((كله چې ستاسې د بدنيتی خبر خپور شو، امير ته د وفادارئ او اسلامي عقيدې احساس پر موږ غلبه وکړه او ستاسې پر وړاندې مو پاڅون وكړ . اوس ښايي برتانيې ته د اسلام زور څرګند شوی وي .))[145] شاه غاسي محمد يوسف خان دا ټولې ستونزې او جنجالونه يوه ((د كفر او اسلام)) موضوع بللې ده . پخپله رابرتس هم په دې اند دی چې ((دا خوځښت (نهضت) د يوه مذهبي احساس پر اساس ولاړ دی .))[146]

رابرتس په يوه مفصل يادښت کې چې د عمومي پاڅون په اړه يې برابر كړی، د امارت د موضوع په برخه کې يو شمېر نورو موضوع ګانو ته هم اشاره كړې او د هغه له دې ليكنو جوتېږي، چې د يرغلګرو پورځونو له خوا د افغانستان اسلامي هېواد داشغال او په افغانستان کې د همدې قواوو د شتون موضوع د ټولو موضوعاتو په سر کې راځي، سره له دې، چې هغه په دې نامه هغه نه يادوي . هغه ليكي : ((د تېر سپتمبر له پېښې او زموږ د استازي له وژنې وروسته د برتانوي پوځ پرمختګ دونې چټك و، چې افغانانو يې پر وړندې د مخالفت فُرصت په ځان کې ونه ليد. په چاراسياب کې هغو عسكرو چې د وژنې په پېښه کې يې لاس درلود او د ښار ناخوښه خلكو يې ملاتړ كاوه، په څرګنده توګه د جګړې په اوار ميدان کې مغلوب شول ، تنظيم او ترتيب يې د يوه وسله وال پلاوي په توګه له منځه لاړ او مشرانو يې د ځان د ساتنې په پار تېښته غوره كړه. همدارنګه په غالب ګومان سره څرګندېږي، چې په

---

[140]- كاكړ محمد حسن، د امير عبدالرحمن خان د امارت په دوره کې د افغانستان حكومت او ټولنه، د تكساس د پوهنتون خپرونه، ۱۸۷۹، ۷- ۱۱ مخونه .

[141]- هنسمين، ۹۹ مخ .

[142]- شاه غاسي ، محمد يوسف د زمينداور اليزايي صاحب خان ته، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .

[143] - هنسمين، ۲۸۴ مخ .

[144] - هنسمين ، ۱۷۵ مخ .

[145]- رابرتس خارجه سركتر ته (تيلګرام) ، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۴ مخ .

[146]- شاه غاسي د زمينداور اليزايي صاحب جان ته، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

((له دې وروسته داسې پېښه شوه، چې د چاراسیاب تر عملیاتو وروسته یوه د شك او توقع مرحله رامنځ ته شوه، افغانان د پېښو (وقايعو) په تمه شول او هغه وخت، چې په هغه کې کوم ملي نهضت ممکن وای، لا نه و رارسېدلی . خو څو پېښو دې ځنډ ته دا ځانګړتیا وروبښله، چې له شك پرت يې ملي غرور اغېزمن کړ او له هغه څخه د برتانيې د حکومت مخالفینو د دیني احساساتو د پارونې او شدید تعصب په هڅونه کې په څرګنده توګه ګټنه وکړه، چې د افغان کرکټر یوه قوه ځانګړنه يې د تل لپاره تشکیل کړه .))

((د يوه پردي پوځ له خوا د شيرپورد قوي حصار شبيح اشغال، چې امير شيرعلي خان د خپل پوځ لپاره جوړ کړی و؛ د قوي توپخونو، زیاتو جنګي مهماتو په خپل واك کې راوستل (تصرف)، چې د افغانانو نظامي قدرت يې په د اسيايي ملتونو په منځ کې په يوه نامساوي کچه لوړ کړی و؛ په هغو اقدامونو سره، چې د دغه ملت د بالاحصار د تاریخي مانۍ او د پاچاهانواو اشرافو د قصر د نړولو لپاره يې کړي وو ؛ او بلاخره د امیر یعقوب خان او د هغه د مهمو وزيرانو بندي کېدل او هند ته د هغوی په تبعيد سره، ټولو يو بل ته لاسونه ورکړل، هغه کرکه چې هغوی يې د يوه يرغلګر په وړاندې لرله، په کلکه توګه تحريك کړه .

او څنګه چې د خلکو طبیعیت او مزاج دا ډول و، څرګنده وه، چې يواځې متقابل حسادت او بې باوري، چې د مشرانو ترمنځ يې ليدل کېده، د دې مانع کېدله، چې زموږ پر ضد ګډه داعيه تشکیل کړي . دا هم څرګنده وه، چې که داسې احساس د هغوی په منځ کې پیدا شي، [redacted] ممکن هغوی په خپل منځ کې داسې يو قوي خوځښت رامنځ ته کړي ، چې موخه يې له هېواد څخه زموږ (انګېزانو) ایستل وي . دا ډول محرك په دې عواملو سره برابر شو : دملا مشك عالم ... پر مذهبي احساسانو ولاړو ويناوو، د هر کلي او ښار په مسجدونو کې د انګرېزانو عمومي تقبیح،له عامه احساساتو سره د يقوب خان د کورنۍ د ښځو التماس ، د پټو خزانو توضع چې په لاس کې يې وې ، او بلاخره د برانوي کمپ په چور کې د برخې اخيستنې توقع، لنډه دا چې ملايانو پر اوضاع د غلبې لاسونه پورته کړل او څنګه چې پر دغه کار برياللي شول ، چې شخصي دوښمنۍ يې له بهرنيو دوښمنانود حسن تنفر تابع وګرځولې . دغه نهضت ډېر ژر له مذهبي مرحلې واوښت او دانګېرېزي يرغلګرو پر وړاندې د يوه ملي نهضت په توګه بدل شو . د ۱۸۴۲ – ۱۸۴۱ د میصیب خاطرو ته يو ځل بيا رجوع وشوه . پر دې ټکي ډېر ټينګار وشو، هغه څه چې يو ځل پېښ شوي وي، د دويم ځل لپاره بيا تکرارېږي او خلکو ته ډاډ ورکړل شو، چې هغوی يواځې فوراً او په عين وخت کې پاڅون وکړي ، ممکن د انګرېزانو وړوکی لښکر، چې په شيرپور کې پروت دی ، راووځي او د تېر په شان د صعب المرور کوتلونو په لور چې افغانستان اوهندوستان سره بېلوي په شاتګ وکړي او له منځه لاړ شي .)) [147]

خو رابرتس ښايي د يوه بل عمده پاڅون موضوع يا يو محرك قصداً له پامه غورځولی وي او هغه د افغانانو له اعدام څخه عبارت و، چې په تېروپاڼو کې شرحه شوي دي . يو څو اضافي تبصرې دلته ضروري دي، څنګه چې انګرېزي چارواکي د نظامي حکومت په جريان کې د هغو اشخاصو نيولو لپاره، چې د کوګناري په وژنه کې يې برخه درلودله،پيسې ورکولې . له دې امله ډېری خلك د شخصي دوښمنيو په اساس يې خپل رقيبان په خطر کې واچول[148] **او د کار د نويو مخالفتونو او دوښمنيو لامل شو، چې اصلي عاملان يې پخپله انګرېزان و . او د افغانانو د کرکې لوری واقع شول . په عين حال کې د هغو اشخاصو پر سر جايزه چې، له يرغلګرو پوځونو سره جنګېدلي وو، له خپله انده اود خلکو له انده د تحسين وړ وګڼل شول . په دې توګه دغه اعدامونه په واقعيت کې د افغانانو پر خوی تر ګردو غوره ضربه ګڼل کېدل چې له ((وطن او خپلواکۍ سره د مينې)) نه عبارت دي**[149] **او ښايي له همدې امله وي، هغه افغانان چې په دار ځړول کېدل، هغه به يې پرته کش و پش څخه منل او ځان به يې د وطن، خپلواکۍ او دين دلارې شهيد باله . البته دا د افغانانو د هغو خويونو ښکارندوی وو، کله به چې مظلوم واقع کېدل او ملګري او هېوادوال به يې د پرديو له خوا وژل کېدل، چوپ وو، او څنګه به يې چې**

---

[147] - د فغان _ انګليس دويمې جګړې له رسمي شرحې نقل قول ، ۲۴۹-۲۴۷ پورې .
[148]- عين الوقايع ، ۱۸۸ مخ .
[149] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دسمبر د پاڅون مخکښان :

دا پاڅون له مخکې چې وويل شول د دوامدارو تحريکاتو يوه نتيجه وه،چې د يرغلګرو پوځونو په رانئوتلو او بلکې تر هغو وړاندې د بهرني خطر د احساس کېدلو پر مهال د امير شيرعلي خان د واکمنی په وروستيو کلونو کې پيل شوي وو .د دوښمنو پوځونو له يرغل سره سم مسلمانانو په جوماتونو او نورو مواضعو کې خلك له يرغلګرو سره جګړې ته رابلل کېدل او د قران کريم هغه ايتونه به لوستل کېدل، چې مسلمانانو ته به يې ښوول چې د بې دينو پر ضد وجنګېږي ، ديني عالمانو به افغانانو ته ((وعده ورکوله، چې که هغوی په پوره ايمان او منظمه روحيه پر کفارو باندې تېری وکړي، مرمۍ به هېڅ اغېزه پرې ونه کړي، نېزې به هغوی غوڅ نه شي کړای او چينې به يې چې د توپونو مخې ته وغورځول شي، له فير او ګوزار څخه به مخنيوی وکړي .))[151] د دغه ډول وعظونو له امله وه، چې دد انګرېزانو پر وړاندې دمقابلې احساسات را تاوده کړل او خلك را پورته شول او د جګړې د لومړيو ليکو مخکښان شول .[152]

د چاردهي په عملياتو کې داسلام بيرغچيانو ، حتا هغه مهال چې د دوښمن سوارکارانو پر هغوی ډزې کولې هم پر مخ تلل او سره له هغه چې ډېر مړه هم شول ، نور پر خپلو ارادو او عزم کلك پاته شول . هغه مهال د انګرېزانو د نهمې قطعې يوه عسکر د يوه افغان مخکښ په لور نېزه ورسيخه کړه، خو هغه افغان له د کب په څېر په ډېره چټکۍ سره لول وخوړ، نېزه يې تر ې واخيستله او د چاړې په وهلو سره يې هم د نېزه باز ګوتې پرې کړې او هم يې ميله پرې کړه، تابه ويل چې له کومې نرمې مادې څخه جوړه شوې وه .[153] د دسمبر پر ۱۳ مه کله چې د های ليندرز ۹۲ قطعې د شاه پر تخت سخت تېری وکړ ، د افغان مخکښانو ډلې په خپلو مواضعو کې ټينګې او پرځای پاتې شوې، په داسې حال کې چې ډېری ملګرو يې تېښته وکړه ، تر هغه چې د دوښمن د نېزو او ټوپکونو ترسختو ګوزارونو لاندې راغلل او له پښو وغورځېدل .[154] په بله ورځ د محمد جان خان وردګ ټولې برياوې د افغان مخکښانو د مېړانې د زعامت مرهون و ، سره له دې چې ډېری دغه سفيدجامکان مخکې له دې چې بريالي شي ، له منځه لاړل . کله چې انګرېزان د ورځې په نيمايي کې د اسمايي د غره پرېښوولو ته اړ شول ، دغه سفيدجامکان لومړني کسان وو، چې د تېرو پر سرونو راڅرګند شول او ((هغوی په داسې حال کې چې د ليندرز او ګايدز قطعې د تېښتې په حال کې وې، خپل بيرغونه يې پر اسمايي غره پورته کړل، له هره پلوه د ستاينې وړ وو .))[155]

په دې ډول سرتېرو سره بايد ډارن هم پر مخ تللای او هغه وخت چې دغو سرتېرو د اسمايي غره څوکه نيوله او له هغه ځايه يې ليدل، چې د نړۍ د يوه لوی قدرت پوځونو د شيرپور په لور تېښته کوله . دغه شېبې بايد ارومرو د هغوی لپاره د وياړ او خوښۍ وړ وای .[156] هنسمين زياتوي ((يو داسې پوځ چې زموږ پر وړاندې له دې ډول اشخاصو څخه جوړ وي؛ حتا زموږ لوړې وسلې او قوي دسپلين هم ښايي بسنه ونه کړي .[157]

[150]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۹ مخ .
[151]- هنسمين ، ۳۳۵ مخ .
[152]- هنسمين ، ۳۳۶ مخ .
[153] - هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[154]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[155]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[156]- هنسمين، ۳۳۷ مخ .
[157]- هنسمين ، ۳۳۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جګړه کې د افغانو ښځو رول :

په عمومي توګه ښځې د جګړې په ورځو کې د نارينه وو مرستيالانې وې او په جګړه هغوی ته اوبه او خوراکي توکي د جګړې ډګر ته رسوي او په دې توګه هغوی ته د جګړې وړتيا ورکوي. ښځې چې پخوا په عمومي توګه په ستر او پرده کې وې؛ د جګړې پرمهال يې موقتاً چادرې ګانې لرې کولې او په ازاده توګه به يې خپله دنده ترسره کوله ((ډېرې هغوی د (دسمبر) په جګړه کې برخه واخيستله .)) [158] د رياضي په وينا د دسمبر پر ۱۴ مه د اسمايي غره په اخ و ډب کې ((نژدې ۴۰۰ ښځو غازيانو ته اوبه ورکولې او ۸۳ کسه وژلې شوې هم وې .)) [159] ښځو د دسمبر پر ۱۱ مه د باغبان په اونچي کې او وروسته د چهلستون او چاراسياب په کليو کې به چې انګرېزي پوځونه تېرېدل، هغوی پرې د کوزيو او ګړيو ګوزارونه کول . [160]

هغه ځايونه د ((غازي اډې)) په نامه مشهور شول. ښځو په جګړه کې نارينه سخت هڅول ، لکه څرنګه چې مهيج عبدالله او د کابل د عاشقانو و عارفانو د زهرى له کيسې څرګندېږي . [161] ويل کېږي چې افغانې ښځې له انګرېزانو سره د جګړو پر مهال د شپې له خوا د جګړې ډګر ته تللې، د وژل شويو يرغلګرو نه به يې سرونه پرې کول، ټپيان او هغوی چې د جګړې په حالت کې به وو، هغوی به يې وژل . [162]

د امير يقوب خان مور او مېرمن، چې په ترتيب سره د سعادت خان مومند او سردار يحیٰ خان لوڼې وې، وروسته له هغه چې امير د يرغلګرو پوځونو لاس ته کېښوت، پر ټينګو فعاليتونو يې لاس پورې کړ؛ افغان مشران يې تر خپل نفوذ لاندې راوستل او په دې لار کې يې ډېرې پيسې ولګولې او د انګرېزانو پر وړاندې يې د هغوی په هڅولو کې ډېر منډې ترړې وکړې . [163] هغوی او د سردار يحیٰ خان مېرمن چې د وزير محمد اکبر خان د لور په نامه مشهوره وه ((تر هغه ځايه چې په وس او توان يې پوره وه، شور او ځوږ ژوندی او لوړ وساته .)) چې وروسته رابرټس ورته د تبعيد سزا واوروله . [164]

د امير يقوب خان د مور په اړه ويل کېدل چې يوه ډېره فعاله مېرمن وه او خپله شتمني يې د يرغلګرو پوځونو پر وړاندې د افغانانو هڅولو ته وقف کړې وه او د محمد جان خا وردګ په وسيله او ((ملامشك عالم او د هغه د عالمانو، د مذهبي احساساتو څپه، چې د جهاد په اعلان سره په جوش راغلې وه، هغه لور ته سوق کړه، چې لمسي يا زوی ته يې د سلطنت دبېرته اعادې ته خدمت وکړي . [165]

افغانان په ځانګړې توګه ديني پوهانو د بهرني ګواښ پر مهال خلك هڅول، چې پردي د هغوی دين او ښځو ته سپکاوی کوي . دا ډول هڅونې د افغان – انګليس په دويمه جګړه کې هم عامې وې . [166] خو د دغو هڅونو په يو علت قوي غبرګونونه راونه پارول، چې انګرېزي لاسپوڅو (عمالو) دا ځل د خپلې پايښې (اقامې) په لړ کې، افغانو ښځو ته له لاس اچولو ځانونه وساتل . هغوی دغه احتياط د هغې ترخې تجربې له امله، چې د افغان _ انګليس په لومړۍ جګړه کې، چې په لړ کې يې ښځو ته په لاس اچونې سره له شديد غبرګون سره مخ شوي وو، ته پاملرنه وکړه . په دويمه جګړه کې د ښځې په اړوند يواځېنۍ سياسي مسئله، تر پاڅون وروسته له بالاحصار څخه شيرپور ته، چې د انګرېزي پوځونو نوې اډه وه او لوی شور ماشور يې راپورته کړ؛ د امير يقوب خان د کورنۍ محترمانه لېږدونه وه . لکه څنګه چې رياضي وايي : ((او د نامسلمانو دوښمنانو په لاس د

158- هنسمين، ۲۲۷ مخ .
159- عين الوقايع ، ۱۹۰ مخ .
160 - رښتيا ، ۲۵۷ مخ .
161- غبار، ۶۲۹ مخ .
162- مارتپن، فرانك، د مطلقق العنان امير د واکمنۍ پر مهال ، لندن، ۱۹۰۷، ۲۲۷ مخ .
163 - هنسمين ، ۳۱۳ مخ .
164 - رابرټس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۶۲۲ مخ .
165- هنسمين، ۲۵۶ مخ .
166 - ۳۳۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاڅون مشران :

لومړی ټکی چې د دسمبر د پاڅون په برخه کې د يادونې دی، دادی څنګه چې پاڅون اصلاً د ولسي خلکو له خوا و، دا بديهي وه، چې بايد مشران پخپله رهبران هم واوسي . خانداني سرداران او هغه سرداران چې د دود اورواج له مخې منل شوي وو، تبعيد شوي وو او د کابل نور ډېری سرداران انګليس پلوي وو او د خلکو عمومي باور يې له لاسه ورکړی و . د نامشهورو سردارانو له جملې څخه څو تنه د انګريزاو سخت دوښمنان وو او د پاڅون له مشرانو څخه ګڼل کېدل . ددې واقعيت يوه مانا دا کېدله چې د مقاومت مشران لا هم د خلکو په منځ کې د مشر (زعيم) په توګه منلي او پېژندل شوي نه وو .

د دې لپاره چې په هغه عنعنوي ټولنه کې د لېدر په توګه د عوامو او خواصو له خوا دمنلو وړ وګرځي، وخت ته اړتيا وه او دا د سردار عبدالرحمن خان تر ظهور پورې د مقاومت د نهضت د کمزورۍ يو مهم ټکی ګڼل کېده. د دغه واقعيت بله مانا دا وه، چې د مقاومت د مشرانو شمېر ډېرو. په دې نهضت کې سربېره قومي او او ديني مشرانو، د امير شيرعلي خان د ټيت و پرك پوځ قوماندانان د جګړې د مشرانو د يوې مهمې سرچينې په توګه ثابت شول، چې د خپلو جنګي مهارتونو په کاراچولو سره يې د افغانانو جنګي وړتيا په ځانګړې توګه په نامنظمو جګړو کې وښووله.

هغه مشران چې د کابل په حوزه کې خلك د يرغلګرو پوځونو سره د جګړې په موخه د هغوی تر شا ودرېدل . دا لاندې کسان وو: ملا مشك عالم، جنرال محمد جانخان، جنرال غلام حيدرخان چرخي، ميربچه خان. محمدسرور خان پرواني، محمد عثمان خان صافي، سردار محمدحسن خان او سردار محمدطاهر خان. دلته د هغوی لنډې سوانح پر کابل د هغوی د بريالي هجوم او انګريزي پوځونو تر محاصره کېدلو پورې راوړل کېږي.

ملامشك عالم چې اصلي نوم يې دين محمد و، د غزني د شلګر د سيمې د غلجي اندړو قوم ته منسوب و. پر ۱۷۹۰ کال زېږېدلی و او د ژوند ډېره برخه يې د ديني علومو په زده کړه تېره کړې وه. لومړۍ يې له ملامحمدواصل کاکړ څخه ديني زده کړې وکړې او وروسته لغمان ته لاړ او هلته د مياصاحب په کلا کې له ملا عبدالحکيم آخوندزاده څخه دوه درې کاله خپلو زده کړو ته دوام ورکړ، وروسته پېښور ته لاړ او هلته يې د ۱۸۴۵ په شاوخواکې له عبدالمالك اخوندزاده څخه پوهه ترلاسه کړه. بيا څو ځله ملاعبدالحکيم ته ورغی او د هغه له مړينې وروسته يې د ميا محمد اسلم خان لندر باغ شاګردي پيل کړه او د غه متنفذ عالم يې د خليفه په توګه غوره کړ. له هغه وروسته يې له حاجي تاج محمد خان سره، د پوشه ګار pushagar د کافرستانيانو سره په جګړه کې مرسته وکړه. له ملامشك عالم نه تر دې مهاله يو تکړه او جيد پوه جوړ شو او په غزني، وردګو، لوګر، کلات او جلال آباد کې ډېر شاګردان او مريدان مونډلي وو، او د موليانو لپاره يې مدرسه پرانيستې وه.

ملا مشك عالم له انډې او مهمندې ښځې څخه درې زامن درلودل، چې دوه تنه يې عالمان هم وو، چې له هغه سره يې د مذهبي تعليماتو په خپرولو کې مرسته کوله. ملامشك عالم د کابل له دربار سره هم تړاو درلود. او امير شيرعلي خان، سره له دې چې هغه ته په پټه ((سوداګر)) ويل، هغه ته يې پټ معاش هم ورکاوه. ملامشك عالم له خپلو پيروانو څخه نذرانه او ډېرې نغدې پيسې راټولولې. ويل کېدل هغه به کله چې خپل کوم مريد ليده، د نذرانې په توګه به يې يو څه ورنه اخيستل. ((له يوه نه يې چپنه ترلاسه کوله، له بل نه پيسې او له دريم نه پګړۍ او همداسې نور.)) هغه په شلګر کې د ډېرو ځمکو خاوند و او پر ځمکو باندې د ماليې له ورکولو څخه معاف و.

ملا مشك سربېره پر دې له شاګردانو، مريدانو، ښو اړيکو، په ديني علومو کې بصيرت، شخصي تقوا او په کابلستان او ننګرهار کې عمومي صورت تمول له لارې په ځانګړې توګه، د غلجيو او مهمندو د قوم په منځ کې

---

[167]- عين الوقايع ، ۱۸۸ مخ .

[168]- د تفصيل لپاره ، په ۲۹ مه پېړۍ کې په افغانستان کې د ښځې دريځ ته مراجعه وکړئ، زما کتاب ((د امير عبدالرحمن خان په دوره کې د افغانستان حکومت او ټولنه .))

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنرال محمدجانخان وردگ د یرغلگرو پوځونو پر وړاندې په مبارزه کې د ملا مشك عالم ډېر نژدې ملگری و. له شخصي پلوه یې له هغه سره ډېر توپیر درلود. محمدجانخان اصلا یو عسکر او جنرال و او ښایي پوهه یې دومره نه وه؛ خو د جگړې په ډگر کې د پردیو پر ضد د لوړ احساس درلودونکی افغان و. په ځانگړې توگه د پوځ هغه برخه وه، چې د انگریزانو سخت مخالف و. هغه هم د ملامشك عالم په څېر زیات پلویان درلودل. او د جگړې په پای کې یې دومره محبوبیت ترلاسه کړ، چې د کابل عادي خلك هغه ته د یو پیر په توگه قایل شول. هر چېرې به چې تله، خلك به پرې راټولېدل او لاسونه به یې د احترام او کرامت په دود ښکلول. محمدجانخان په ننني عبارت د هېوادپالني او بهرنیانو ضد، سمبول و. محمدجان د سیدال خان وردگ زوی و او د قوم مشري همیشه د هغه پر غاړه وه؛ خو یعقوب خان تر خپل ناستي وروسته، د هغه کاکا خدای نظر خان چې د امیرشیرعلي خان په وخت کې د غزني حاکم و، د قوم د خان لقب یې ورکړ او هغه د گندمك له تړون وروسته د کولرا ناروغۍ له امله مړ شو او د قوم مشري د محمد جانخان او د هغه د مشر وړور محمد افضل خان پر غاړه شوه هغوی د مور له خوا نایب امین الله خان لوگري ته منسوب وو.

محمد جانخان یو ډېر احساساتي سړی و، په دومره کچه چې امیر شیرعلي خان ((لېونی)) باله، خو همدغه (لېونی) د پوځ قطعو په خپله خوښه د گوگناري. له وژني وروسته هغه د غټ مشر ((جنرال)) په توگه وټاکه. او په دې ډول هغه د افغانستان لومړنی غوره شوی نظامي منصب لرونکی وي. جنرال فریدرك رابرتس چې د محمدجانخان د مخالف لوري همقطاری و، ښایي د هغه په اړه یې څرگند (افاقي) نظر درلوده، چې ویلی یې وو ((که څه هم هغه باید ځېنې خویونه ولري او له ټولو هغو څه نه چې زه یې اورېدلای شم، هغه داسې یو څوك نه دی، چې خلك ورته تسلیم شي، یا احتمالا هغه پر هغوی باندې کوم واقعي قدرت پیدا کړای شي. هغه په تیرو څو میاشتو کې د قدرت د شرایطو په واسطه، نه د کوم لوی مغز با استعداد په درلودلو سره د مخالفینو یو ممثل شخص شوی دی.)) [171]خو واقعیت دا دی چې محمدجان د ټاکلو له وخت نه تر مړینې پورې یې له امیر عبدالرحمن خان سره د ۱۸۸۱ په دسمبر کې د ابدیه کوتل کې چې په بلخ کې شتون لري، نه یواځې په جگړو کې او انساني سرچینو په تجهیز کې لویې بریاوې لاس ته راوړې، بلکې د همدغو جگړو په لړ کې، له افغانستان څخه د یرغلگرو پوځونو تر وتلو پورې د غزني، کوهستان او وزیرستان دسیمو ترمنځ د خلکو په یووالي او اتحاد کې د افغانستان په تاریخ کې بې شانه مرستې کړې دي او خپل شخصیت یې په یوه بحراني حالت کې دیوه جنرال او لیډر په توگه ثابت کړ.

جنرال غلام حیدرخان چرخي دعصمت الله زوی و . د یوسفزیو ته اړوند د څرخ له لویو ملکانو څخه و. د هغه د ځوانۍ د وخت په اړه معلومات نشته ، یو څه باسواده و او د جگړې په پیل کې په علي مسجد کې د افغان پوځونو کوماندان و . امیر یعقوب خان له گندمك څخه تر راگرځېدو وروسته د هغه رتبه راکښته کړه . نوموړي د چاراسیاب په جگړه کې برخه واخیسته او په عمومي پاڅون کې د څرخ، منگلو، ځدرانو او نورو قومونو رهبري پر غاړه درلودله او د انگلیس له سرسختو دوښمنانو څخه و . [172]

---

[169]- مشك عالم لیپل گریفن، ۱۸۸۰ د جون ۱۹ مه، سروو، ۲۶ ټوك، ۲ جز، ۲ مخ.
[170]- د مشرانو د ژوندانه شرح، د افغانستان سرداران او نور، (له در وروسته ش زس س ا) د برتانوي هند د حکومت خیرونه، ۱۸۸۸، ۱۴۳ – ۱۴۵ مخونه.
[171]- رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبروری ۱۹ مه، م و س س ه، ۲۸ ټوك ، ۱۴۷ مخ.
[172]- پر ۱۸۸۰ کال په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره یو ځای شو او د هغه د امارت په دوره کې یې په جگړو کې د خپلو بریالتوبونو په پایله کې لوړو پوړیو او مرتبو ته ارتقا وکړه او لومړی سپه سالار وبلل شو . له ۱۸۸۲ نه تر مړینې پورې یې په ۱۸۷۹ کې په ننگرهار کې د امیر وایسرای او استازي په توگه په پراخو ملکي او نظامي اختیارونو سره، په ځانگړې توگه د بغاوت د غلي کولو او د کافرستان په فتح کولو وخت تېر کړ . غلام حیدرخان د مرکزي حکومت د ټینگښت او پراختیا لپاره په ننگرهار کې لومړی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

میربچه د صوفي خان زوی د کوهدامن له قشقارو څخه او د انګریزانو ډېر مخالف و. د دسمبر تر عمومي پاڅون پورې د هغه ژوندانه په هکله خبر په لاس کې نشته او په هغه پاڅون کې یې د انساني پوځونو په سمبالتیا کې فعال رول لوبولی دی لکه څرنګه چې د خلکو له دغې ترانې څخه څرګندېږي:

محمدجانخان مرد میدان است = ایوب خان شیر غران است
میربچه خان رس رســــــان است = ازري فــخر افـــغان اســـت
رایت کل لات کــــلان اســــــت = بیا بیا در انــــــــــګور بخو. [173]

د محمد زیو سردارانو له جملې سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شریف خان زوی او سردارمحمد حسن خان د سردار محمد قلیخان زوی د بهرنیو ضد فعالیتونو کې فعاله ونډه درلودله. د سردار محمد طاهر خان په اړه ډېر معلومات په لاس کې نشته او سردار محمد حسن خان چې د مور له خوا د وزیر فتح خان په لمسي مشهور و او د خپلې توري ځېرې له امله (تور سردار) بلل کېده، ښایي یواځینی سردار وي، چې د یعقوب خان ډېر جدي او باثباته پلوی و، د انګریزانو له دویم تیري وروسته یې جلال آباد چې حاکم یې و، پرېښود او د یرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې یې د هغوی پر وړاندې ډېر فعالیتونه ترسره کړل.

سرور خان پرواني په ۱۸۴۵ کال زوکړی د قاضي خان په مستقیم احفاد څخه و، قاضي خان اصلا د بخارا و، د مغلي شاه جهان په مهال یې د دیني موضوعاتو کتاب لیکلی و، چې د فتاوه قاضي خان په نوم یادیده، سرور خان چې مور یې صوفي وه، د کوهستان له میراثي خانانو څخه و. خو د امیر دوست محمد په وخت کې دهغه د کاکا د زوی نادرخان تر منځ یې د خانۍ پر سر لانجه پېښه شوه. دا لانجه امیر په داسې ترتیب فیصله کړه، چې شمالي کوهستان لوری یې د (حصار) په نامه نادرخان ته او جنوبي برخه یې د ((شازوت)) په نامه سرور خان ته ورکړه. د شیرعلي خان په وخت کې د ټول پروان خاني سرورخان ته ورکړل شوه، سربېره پر دې نوموړی د همغه حاکم هم وټاکل شو. سرور خان د انګلیس پلوي شهباز خان د واکمنۍ په مهال د رابرتس د سلام لپاره کابل ته هم راغی، خو د دسمبر د پاڅون په اوریدلو سره له خپلو ۳۰۰۰ پیروانو سره د ملا مشك علام او محمد جان مرستې ته د کابل په لور وخوځېد او د دسمبر پر ۲۳ مه یې له خپل پوځ سره د شیرپور پر شمال منځ برخې تېرې وکړ. [174]

په کابل کې د موسی خان پاچاهي:

په همدې قول چې افغان جنګیالیو د دوښمن پوځونه په شیرپور کې محاصره کړل، د هغوی څو تنه چې نومونه یې معلوم نه دي، دانګریزانو په هڅونه یې، د څو ورځو لپاره د متارکې وړاندیز وکړ، او ومنل شو. [175] دا روایت قانع کوونکی نه دی، خو په هر حال یرغلګر پوځونه له هغې ورځې (دسمبر ۱۴) نه تر ۲۳ پورې په شیرپور کې محاصره وو، او په دې موده کې د ۳۰۰۰۰ په شاوخوا کې افغانان پرته له ځېنو ډزو ډوزو په ټولیزه توګه پر عملیاتو لاس پورې نه کړ، پس هغوی په داسې حال کې چې دوښمن یواځې محاصره؛ خو په هماغه قدرت سره د شیرپور د یوالو په منځ کې شتون درلود، په ښارکې څه کول او ولې یې عمومي یرغل نه کاوه. سره له دې چې محاصره شوي خلك د دفاعي ترتیباتو د نه بشپړتیا له امله د دسمبر په ۱۵ مه له حملې نه معروض وو او افغان جنګیالیو کولای شوای، د شیرپور تر زړه پورې ځانونه ورسوي[176] لکه د دسمبر له ۱۱ – ۱۴ د هغوی لپاره ممکن

[173]- میربچه د ۱۸۸۰ په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره یو ځای شو او تر یوه وخته د هغه مشاور و، خو کله چې په ۱۸۸۱ کې یې ورور بندي شو، له کابل نه وتښتېد او د څه وخت لپاره په تیراه، باجوړ، سوات او شینوارو کې پاته شو. او پر ۱۸۸۳ سردارمحمد ایوب خان ته مشهد ته ورغی او له هغه سره یې په ۱۸۸۸ کال هندوستان ته پناه یوړه. په ۱۹۰۲ کال هېواد ته راغی او امیر حبیب الله خان د هغه د غصب شویو ځمکو په بدل کې د لوګر په برکي ډېرې ځمکې ورکړې. (ش ز س ا) ، ۳۴ مخ.
[174]- ش ز س س ۱، ۱۷۳ مخ.
[175]- عین الوقایع، ۱۹۰ مخ.
[176]- هن، ۳ ټوك، ۲۴۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دې چې رابرتس په وینا ((محمدجانخان وردگ)) د افغان جنګیالیو عملي زعیم ګڼل کېده.))[178] دا هم باید وویل شي، انګریزي پوځونو سره له دې چې دمحمد جانخان په وینا له قاضي کلا نه وروسته ۷ ځلي ماتې خوړلې وه،[179] او درانه تلفات وراوښتي وو جنګي قدرت یې نه و بایللی، او کله یې چې ټولې تیت و پرک قطعې په شیرپور کې یو ځای شوې د مرګ او ژوند په یوه سیاسي مسئله کې راګیر شول او قدرت یې نادیده نشوای نیول کېدای. هره یوه افغان مشر له ځان سره له ۵۰۰ ته ۱۰۰۰ پورې یا ډېر وسله وال پیروان درلودل[180] او هغوی یوه هم او یا ټولو د هغوی د کنټرول قدرت نه درلود. هنسمین وایي ((د صفونو له خوا پر مشرانو چندان باور نه کېده.))[181] محمد جان خان د هغه لامل داسې بیانوي چې د مسلمانانو د پوځونو شمېر ((له شمېر وتلی و، او کنترول کېدای نه شوای. او هغوی د کابل ښار مسلمان خلك چور کړل)) او د مشرانو هڅې ګټورې نشوای کېدای.[182] خو دغو مشرانو د دې لپاره چې خپلو عملیاتوته یې قانوني او حقوقي بڼه ورکړې وي، د دسمبر پر ۱۵ مه یې په کابل کې حکومت تشکیل کړ. او د بې وسلې شوي امیر زوی موسی جان یې د ((پاچا)) په توګه اعلان کړ. سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شریف زوی او د دوست محمد خان لمسی یې وزیر وباله او غلام حیدر خان چرخي د بالاحصار د والي په توګه غوره کړ.[183] دا کار د رابرتس په وینا د جنرال محمد جان خان په نوښت ترسره شو او په خپله یې د ځان لپاره کوم مقام غوره نه کړ. ملامشك عالم دغه اقدام نېکمرغه وباله او موسی جان یې ((پر تخت کښېناوه، چې د پلار حق یې و، چې د هغه په وینا په ظالمانه ډول د انګریزانو له خوا تبعید شوی دی.))[184] موسی جان کوتوالي خپل مقر وټاکه او مجاهدین د سیمې په اساس په ښار کې، احتمالا په مسجدونو کې او میربچه د سردار یحیي خان په کور کې او قلعو د کابل سیند کیڼ اړخ ته اقامت غوره کړ؛ خو دغو مشرانو سره له دې چې حکومت یې تشکیل کړ، و نه توانېدل امنیت تامین کړي او ((...... د برتانیې د معلومو دوستانو کورونه چور او ویجاړ شول.))[185] او د ځینو امامیانو او هندوانو کورونه او دوکانونه هم چور شول.[186] تر هغه چې محمد جان خان دې تطاول ته د پای ټکی کېښود. البته د دغه عمل اغېزې ناګواره ثابتې شوې. هغه پام چې د مبذلو دوښمنانو لور ته شوی وای، د مسلمانو په کمزورۍ ولګیده.

سرېبېره پر دې د محمد یوسف ریاضي په وینا((په پنځوشپږو هغو ورځو کې، چې غازیانو تاراجي مال لاس ته راوړی و، د غازي محمد جان خان شاوخوایې پرېښوول .)) ([187]) او ((له دغه امر څخه انګریزي پوځونوته د اسودګۍ فرصت په لاس ورغی .)) ([188]) په عین حال کې د دغې موضوع پر سر مخالفت راپیداشو. او ویل کېدل، چې ملامشك عالم له موسی جان سره شخړه وکړه، چې هغه پاڅون کوونکي یې پرېښې دي، چې((د ښار د مسلمانانو اوسیدونکیوکورونه چورکړي او په دې ترتیب د پاڅون مذهبي ځانګړنې ته صدمه ورسوي او د ناکامۍ لامل یې شي)) ([189])

---

[177]- هنا، ۳ ټوك، ۲۱۸ مخ.
[178]- رابرتس وایسرای ته، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۲۲ مه، م ض س س ه، ۳ ۲ ټوك، ۱۷۸۴
[179]- محمد جانخان غلام حیدر وردګ ته، ۱۸۸۰ د فبروري ۲ مه، م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶.
[180]- هنسمین، ۲۶۴ مخ.
[181] - هنسمین، ۲۴۶ مخ.
[182] - غلام حیدر وردګ ته د محمد جانخان لیك، له ګریفن نه لاي ته، ۱۸۸۰ د مارچ ۵مه. م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ.
[183] - ي ك ، ۱۸۷۹ د سمبر ۱۴ – ۲۰، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۱۴۵ مخ.
[184]- هنسمین، ۲۲۲ مخ.
[185] -عین الوقایع، ۱۹۰ – ۱۹۲ مخونه.
[186] - هنسمین، ۲۵۹- ۲۷۲ مخونه.
[187]- عین الوقایع / ۱۹۰ مخ
[188]- سراج التواریخ/ ۳۸۵ مخ.
[189]- ش ز س س ا، ۱۴۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايي د همدغو پېښوله امله وي، چې افغان مشرانو د دوليكونو په ترڅ كې، وروسته له هغه چې د انگليسن له بعيدالتي گانو نه، چې نسبت ((افغانستان او امير)) ته خبرې وكړې، محاصره شويو انگريزانو ته يې د سولې شرايط وړاندې كړل .[190]

د وړانديزونو يوه ماده داسې وه، چې انگريزان بايد كابل تخليه كړي او هندوستان ته لاړشي [191] جنرال غلام حيدرخان د يوه ځانگړي ليك په ترڅ كې، سردار محمد ابراهيم خان ته چې له محاصره شويو سره و وړانديزكړى و، چې غلام حسن خان او محمدحيات خان دې د برتانيې د استازو په توگه پاتې شي او دوه تنه برتانوي منصب لرونكي دې دبې وسلې اميرتربلنې پورې د مشرانو په توگه وركړي شي .[192] په عين حال كې غلام حيدر خان د يوه بل ځانگړي ليك په ترڅ كې سرداروليي محمدخان ته څرگنده كړه، چې ټولو مشرانو د ملامشك عالم او محمدجان په گډون توافق كړى، چې امارت ومني .[193] د كوهستان خلكوهم د يوه ځانگړي او بېل ليك په ترڅ كې كټ مټ همدغه مطلب د يرغلگرو پوځونو له خوا د افغانستان د تخليه كولو وړانديز وكړ. [194] جنرال محمد جان، چې په دغه وخت كې يې د غازي محمداكبرخان غوندې عمل كاوه،له عصمت الله خان جبار خيل نه وغوښتل، چې د كابل او جلال اباد ترمنځ د انگرېزانو مواصلاتي او مخابراتي كرښې پرې او په خپل كنټرول كې راولي.[195] ترڅو د مرستندوى پوځ له رانوتلو څخه مخنيوى وشي او هم د يرغلگرو پوځونو د مراجعت په صورت كې د خوردكابل ځوېښت كاله وړاندې داستان تكرارشي، خومحاصره شويو انگريزانو د هغه پرخلاف، چې په سراج التواريخ كې راغلي دي، چې ((جنرال محمدجان ته يې د دوستۍ ورونه پرانستل)) [196] پورتنيو وړانديزونو ته يې هېڅ ځواب ورنه كړ او په بدل كې يې د دفاعي ترتيباتو په بشپړولو پيل وكړ .

پرشيرپور ناكام پريد:

رابرتس له هماغې د محاصرې له لومړۍ مرحلې څخه د خپلو پوځونو پام د فاعي ترتيباتو ته راواړاوه. لكه څنگه چې مخكې وويل شول، په شيرپوركې خوراكي توكي هم د عسكرو او هم د حيواناتو لپاره او د سون مواد ډېر راټول شوي وو او اوبه په دننه كې موجودې وې .

رابرتس له څو ناحيو نه زړه بدى شوى و، يوشمېر محمد زيو سردارانو، سره له دې چې د هغه په لاس كې هم وو، له محمد جان او ملامشك عالم سره يې اړيكې درلودلې او له دې پلوه له هغوى نه داود شاه په گډون يو شمېر بندي شول. را برتس داسې فكر وكړ، چې دا جنرال چې د ميربچه له نژدې خپلوانو څخه و، سره له دې چې هغه انگليس ته ډېر خدمتونه كړي وو. ممكن خطرناك ثابت شي . ([197]) په انگرېزي پوځونو كې يو شمېر سرحدي پښتانه هم وو او افغان جنگيالو هغوى د انگرېوانوپر ضد هڅول او هغوى ته يې پېغور(فحش) وركاوه، چې ولې يې د كفارو د غلامۍ كړۍ غاړو ته اچولې دي.[198]

سربيره پردې د پنجاب په نامه قطعه كې د پنجاب مسلمانوهم گډون درلود او دا وېره موجوده وه، چې هغوى ښايې د مذهبي اړيكو له امله له افغان مسلمانو سره مرسته وكړي، ډېركارگران او باروړونكي، چې ترهغه مهاله يې په شيرپوركې كاركاوه، له شير پور نه ووتل [199] خو د رابرتس اساسي وېره د شيرپور د دفاعي ترتيباتو د ناحيې له نيمگړتياوو څخه وه .

---

[190]- ى ك/ ١٨٧٩ د دسمبر ٢١-٢٧ م ض س س هــ) ٢۴ ټوك، ٣٢٧ مخ .
[191]- هنسمين ٢۴۴ مخ
[192]- ى، ك ، ١٨٧٩، د سمبر ١۴-٢٠، م ض س س هـ، ٢۴ ټوك، ١۵۴ مخ
[193]- ايضاً، ١۴۶ مخ
[194]- هنسمين، ٢١۵-١۴۴ مخ
[195]- هنسمين، ٢٧۴ مخ .
[196]- سراج التواريخ ، ٣۵٨ مخ .

[197]- رابرتس، ۴۵٧ مخ .
[198] - رابرتس، ۴۵٧ مخ
[199] - همين، ٢٢۶ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیرپور له درو خوا، ختیځ، لویدیځ او جنوب څخه دېلنو او لوړو دیوالونو په درلودلو سره او د محفوظو مرچلونو د برجونو درلودونکی و. یواځې هغه برخه یې چې له بي بي مهرو سره نښتې وه ښه نشوای مدافعه کیدلای او دایې دحصار یو کمزوری ټکی تشکیلاوه او ختیځ لوری د شیرپور او د قلعوښار ترمنځ پروت و، چې یرغلګروپوځونو وران کړ. د نورو مهمو دفاعي ترتیباتوله جملې نه، د بي بي مهرو مقابل د ځینو برجونو جوړول، د خندقونوکندل، په بېلابېلو برخو کې د توپونو ځای پرځای کول ، د اغزنو سیمونو اچول، او دسنګرونو (مورچلو) جوړول هم شامل وو. په عمومي توګه د فاعي ترتیبات، د لومړیو ۴۸ ساعتونو په لړکې د برتانیې د پوځونو محدودیت کافي و، چې رابرتس په ډاګه څرګنده کړه، چې موږ اوس په شیرپورکې ((په ټولیزه توګه په امن کې یم)) [200]

د محاصرې پرمهال له رابرتس سره ۷۰۰۰ عسکرموجود وو . او هغه د دغه واقعیت په ملاحظې سره د محاصرې په هماغې لومړۍ ورځ د یوه تیلګرام په واسطه وایسرای ته خبر ورکړ، چې((جلالتماب، تاسې ډاډه اوسئ، هغه څه چې زما له لاسه کېږي، دریغ به یې نه کړم، خو زماوړاندوینه داده چې هرڅه وغواړم، ترسره بې کړای شم، خو په دې شرط چې هغه مرستندویه قوه پرته له ځنډ څخه راورسېږي .)) [201]د هماغې ورځې په وروستۍ ورځ رابرتس یوبل تلګرام په واسطه له وایسرانه وغوښتل چې ((موږ هرې هغې مرستې ته چې تاسې یې راولېږئ اړتیالرو)) خو هغه په عین حال کې لیتن ته چې د خپلې کابینې غړیوته یې، چې په کابل کې یې د برتاني پوځونو د نابودۍ څېره انځوروله، ډاډ ورکړ، چې ((زه د یوې دقیقې لپاره هم داسې فکرنه کوم، چې موږ نشوکولای خپل له لاس وتلی موقف بیرته لاس ته راړو.)) [202] دغه محاصره شوي جنرال په عین حال کې دوې قطعې پوځونه د چارلز او اربوت ناټ په قوماندانۍ ، چې په ترتیب سره په ګندمك او جلال اباد کې میشتې وې، په بیره کابل ته راوغوښتې او هم یې له هندوستان څخه د نظامي مهماتو بېړنۍ غوښتنه وکړه .

د ۹ ورځو په اوږدوکې محاصره شویو یرغلګرو پوځونو او مجاهدینو ترمنځ وړې ډزې ډوزې پېښې شوې، چې ټولې د افغان جنګیالیو په نوښت سره ترسره شوې . افغان جنګیالیو د سمبر پر ۱۵ مه د کابل او پېښور تر منځ تلګرافي اړیکه پرې کړه او په سهار یې د اسمایي غره او سیاه سنګ پر غونډۍ د قدرت په مظاهره لاس پورې کړ؛ خو دوښمنانو د توپونو په فیرونو سره تیت و پرك شول او بله ورځ (۱۸ دسمبر) هغوی ټولې غونډۍ بیا ونیولې او حتا ځینې د هغوی ۴۰۰ ګزه شیرپور ته نژدې شول او د دسمبر ۱۹ مې او ۲۰ ورځو تر منځ د دواړو لوریو تر منځ لنډ اخ و ډبونه را منځ ته شول. د دسمبر پر ۱۲ مه افغان جنګیالیو د فعالیت نښانې وښوولې او داسې ښکارېده، چې د عمومي عمل مقدمه وي ... د دسمبر پر ۲۲ مه د یادونې وړ پېښه رامنځ ته نه شوه؛ خو د دسمبر پر ۲۲ مه افغانانو د چارلز په کوماندانۍ د های لیندرز د ۴۰۰ عسکرو او ۴ توپونو د مرستندویې قطعې له نژدې کېدو څخه خبر تر لاسه کړ او په دې اساس مخکې له دې چې له محاصره شویو سره یو ځای شي، د عمومي تېري بنسټ یې کېښود . تر هغه وخته د ښار خلك له جنګیالیو سره یو ځای وو او په یوه شبنامه کې راغلي وو، چې ((افغانانو پخوا د شېرعلي خان له ظلم څخه د برتانیې حکومت ته د امید سترګې نیولې وې، خو اوس ثابته شوه چې انګرېزان له نور واکمنانو سره په پرتلنې تر ګردو ظالمان دي .)) [203] هنسمین د هغه پرجوشه او عمومي یرغل مشاهده، چې د دسمبر د ۲۳ مې په سهار پېښ شو او رابرتس د خپلو جاسوسانو له خوا له هغه نه خبر و ، داسې کیسه کوي ((د کابل جنګي خلکو ته په بېلابېلو مواضعو کې حملې ځایونه ټاکل شوي دي .

او د برید نښه به د اسمایي غره پر سر پر تېلو د لړل شویو باروتو لګول وي . ۴۵ دانې زینې هغو ۲۰۰۰ کسانو ته ، چې د شاهي باغ او محمد شریف خان کلا کې مېشت وو ، ورکړل شوې او په هغو سربېره به د جنوبي دېوال پر وړاندې د هغه لوېدیځ لور ته لاریون تر سره شي؛ خو دا یرغل به ګمراه کوونکی وي، اصلي یرغل به د بي بي مهرو پر قلعه او پر ختیځو خندقونو وي .))

---

[200] - رابرتس وایسرای ته، ۸۷۹، دسمبر۲۲مه، م ض س س هـ / ۲۳ ټوك، ۱۶۳۶ مخ
[201] - رابرتس وایسرای ته،۸۷۹، د دسمبر۱۴مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۷۸۲ مخ
[202]- رابرتس لیتن ته ، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۱۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۳۶ مخ .
[203] - رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ ، د جنوري ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد جان خان ښايي له ۲۰۰۰۰ عسکرو سره پر شيرپور يرغل کړی وي . په اسمايي غره کي د سهار پر پينځه نيمو بجو، چي هوا لا تياره وه، د يرغل نښي راپورته شوې . [204] **هنسمين اصلي يرغل داسي شرحه کوي :**

((د بي بي مهرو له اخوا غاړي او د ختيځو ديوالونو له خندقونو نه په دومره اندازه د غږونو ځوږ او شور راپورته شو، چي تهديدوونکی و . او داسي ښکارېده، چي کوم سوار ۵۰۰۰۰ کسيز لښکر د کمزرو خلکو پر کتارونو بريد کوي . د اصلي افغانانو ډلي، چي د شيرپور په ختيځو کليو او باندو کي پټي شوې وې او غازيانو يي رهبري کوله؛ په ټوليزه او منظمه توګه يې بريد پيل کړ او فضايي د الله اکبر په نارو سره ډکه کړه. څومره چي د جګړې کتارونو پرمختګ کاوه، ناري نورې هم لوړېدلي او هغه په داسي ټوپکونو سره بدرګه کېدلي، چي د يوې شيبي لپاره غلي شوې او وروسته په عمومي غږ سره راپورته شوې او موږ يې وپوهولو، چي زموږ خلکو د مارتيني او سنايدر ټوپکونو سره د دوښمن پر وړاندې هجوم راوړی او موضع ګاني يې ټينګي کړې دي . [205]

((کله چي بريد پيل شو، فضا لا هم دومره تياره وه، چي يواځي د خندقونو غاړي لږ لږ ليدل کېدای شوای . امر داسي و، چي د فير ځواب بايد د يوځه وخت لپاره وځنډېږي، چي د افغانانو ډلي په څرګند ډول وليدل شي .)) ((بلاخره د مه غبار په منځ کي د خلکو يوه ډله راپورته شوه، چي چاړې او توري يي ښوروللي او د جګړې ناري يي وهلي او هر څومره يي چي پرمختګ کاوه، نو پرله پسي ډزې به يي کولي .))

((له هغه وروسته بلاخره عسکرو ته د ډزو کولو امر وشو، افغانان په دې وخت کي دومره نژدې شوي وو، چي توغونديو پرې ښه ترا مرګوني اغېزه کولای شوای .)) [206]

((افغانان د ورځي په ۱۱ بجو راغونډ شول او بريد يي پيل کړ؛ خو ډېر ژر پر شا وتمبېدل او څنګه چي په دې وخت کي جلوي قطعي خبر تر لاسه کړ، چي د دوښمن تازه نفسه قوه د چارلېزګو په قوماندانی د لوګر له سيند نه تېرېږي، د ورځي نژدې يوه بجه له جګړې راوګرځېدل او د ښار پلو يي تېښته وکړه او په سبا يي ښار هم پرېښود او محاصره شوي پوځونه د دويم ځل لپاره په بالاحصار او ښار کي را څرګند شول او تر خپل کنترل لاندې يي راوستل .

رښتيا([207]) او غبار ([208]) د بريد ناکامي د دوو کسانو (نوروز پاچاخان او محمد شاخان سرخابي) د خيانت پايله بولي، چي په خپله وينايي خپلي قطعي په يوه حساسه مرحله کي، چي له انګريزانو يي رشوت اخيستی و، پر شا کړې. دا حکم بايد له سوچ او ډېر استدلال پرته رد شي . هغوی خپله منبع نه ښيي او په واقعيت کي په هېڅ داخلي او خارجي منبع کي يي نومونه په نظر نه راتلل . او سربېره پر دې څنګه ممکنه ده، چي د دغو دوو مجهول الهويه کسانو او ورسره پلويانو عمل د يوه جمعيت د ماتي لامل شي، چي له ۲۰۰۰۰ سوارو څخه جوړ و او په کلکه اراده او عزم جنګېدل . دا ماتي د محمد جان خان په وينا له دوښمن سره د مساوي وسلو، ياني توپونو د نه شتون له امله وه. ([209]) د افغان جنګياليو په صفونو کي د توپونو د نه شتون د کمزورۍ احساس له بريد نه پخوا هم محسوسېده؛ خو دا احساس ملامشك عالم داسي رفع کړی و، چي هغه د خلکو پر وړاندې سوګند ياد کړچي ((هغه به په خپله دعا سره د برتانيي توپونه غلي کړي .)) ([210]) او څنګه چي هغسي ونه شول، وروسته شکايتونه راپورته شول ([211]) او د افغانانو په راتلونکو جګړو يي ناوړه اغېزې وشيندلي. په سراج التواريخ کي د ماتي نسبت حتا محمدجان خان ته ورکړ شوی دی . ([212]) چي ګويا هغه د ۶۰۰۰۰ کلدارو په بدل کي وروسته له سرسري هڅو څخه تېښته وکړه. د غه مازې تور هم پرته له سوچ او ډېر استدلال او په څرګندو

---

[204] ـ هنسمين، ۲۵۱ مخ .
[205] ـ هنسمين، ۲۵۲ مخ .
[206] ـ هنسمين، ۲۵۳ مخ .
[207] ـ رښتيا، ۲۶۲ مخ .
[208] ـ غبار ، ۶۳۰ مخ .
[209] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ ، د جنوري له ۲۵ـ۳۱ ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
[210] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ ، د فبروری ۱ـ۷ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[211] ـ د کرم يادښت، ۱۸۸۰، ۱۰ـ۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۴۸۹ مخ .
[212] ـ سراج التواريخ ، ۳۵۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ((لوړ هېواد په هغه وخت کې ناکام معلومېده، خو د هغه اساسي اغېزې، د هر ډول دسته جمعي کوښښ د اغېزو په څېر په ظاهر کې په افغانستان، هند او برتانيه کې ډېرې ژر ناکامي محسوسې شوې، چې په پای کې له افغانستان څخه د يرغلګرو پوځو د وتلو عمده لامل شوې.

اووم څپرکی

د اميرعبدالرحمن خان د جلوس او مبارزې دوام او پراختيا

په کابل کې نوي اقدامونه:

رابرتس وروسته له بيا ځلي واکمنۍ څخه د خلکو د عامه توقع خلاف په کابل کې نسبتا معتدله وضع غوره کړه. البته له محاصرې وروسته متصل د هغه سلوك دا ډول نه و او د رياضي په وينا ((د غازيانو له تيت و پرك کېدو وروسته، انګريزي پوځو د کابل ښار په کوڅو او بازارونو کې ګرځېدنې پيل کړې، هر ځای به يې چې کاکل لرونکی او تورزن ليده، په دې خيال چې غازي دی، هغه به يې نيوه او شيرپورته به يې وړه او هلته به يې اعداماوه.)) [216] همدارنګه انګريزانو د نظامي قطعو په زور د ميربچه کلي چې په بابه قشقارکې پروت و او د پاچاه خان احمدزی کلی چې په لوګر کې پروت و ، په ګډون د مجاهدينو کلي ، چور کړل؛ حتا باغونه او ونې يې پرې کړې. [217] خو د دغو ورانيو دوره ډېره لنډه وه او د دسمبر پر ۲۶ مه نېټه عمومي عفوه اعلان شوه.

له امله يې ټول هغه افغانان چې د انګريزانو په مقابل کې جنګېدلي وو، پرته له محمدجان خان، ملا مشك عالم، سمندرخان (د غلام حيدرخان ورور) ميربچه خان او سردار محمد طاهر خان څخه نور ټول وبښل شول. پخوانی نظامي حکومت له منځه لاړ او پرځای يې د سردارولي محمد په مشرۍ ملکي حکومت منځ ته راغی. خاص کابل، د ده سبز، چاراسياب، بتخاك ترمنځ سيمې او ميدان او پغمان د هغه تر واکمنۍ لاندې وګڼل شوې، او دا وټاکل شوه چې مستوفي حبيب الله ، د ښار قاضي او يو څو سرداران له هغه سره د چارو په پرمخ وړلو کې مرسته وکړي . هغه په خپله د رابرتس تر مستقيم کنترول لاندې و. دغه لنډ مهاله حکومت اعلان شو او والي ته هېڅ مهمه مسئله کې واك ور نه کړل شو، يوازې په ملکي او جزايي چارو کې ورته مقيد صلاحيت ورکړ شو.

---

213 - هنسمين، ۲۶۱ مخ .

214 - هنسمين ، ۲۷۸ مخ .

215 - له باالفور نه نقل قول، ۳۹۳ مخ.

216- عين الوقايع، ۱۹۲ مخ.

217- هنسمين، ۲۷۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د تعجب ځای دا دی چې رابرتس هغه په داسې حال کې پر دغه مقام وګوماره، چې د هغه په خپله وینا((دا سردار زما په نظر کوم قوي سړی نه دی او د هغه لیاقت په اړه زیات شك لرم، چې له دې وروسته دې له مرستې پرته هېواد اداره کړای شي.))

داسې ښکاریده، چې رابرتس د هغه له انتصاب پرته بله چاره نه درلود له دې امله چې د انګریزانو په مخالف لوري کې قوي خلك شته وو او په انګلیس پلوو افغانانوکې له هغه نه پرته بل کوم غوره مشخصو نه برېښېده، لکه څرنګه چې خپله رابرتس هم وایي ((زه له هغه پرته بل کوم مناسب سړی نه وینم.))[218] په ښار کې د وسلو ګرځول د پخوا په شان منع اعلان شول.[219] خو سردارولي محمد پر خپل ځان باور نه درلود او رابرتس ته یې څرګنده کړه، چې د هغه لپاره ممکنه نه ده، د برتانیې له پوځونو پرته پر دې کار بریا ومومي او که چېرې انګریزي پوځونه کابل پرېږدي، نو هغه به یوه ورځ مخکې کابل پرېږدي[220] سره له هغه هم چې هغه د یوه بهرني مقتدر حکومت اجباري تحمیل و، پر کار یې پیل وکړ. په دې حالت کې د قدرت عملونه (کارونه) د هغه لپاره ممکن نه وو او هغه براتونه یې چې ((کوګناري زیو)) ته یې ډالی کړل، بېرته لاس ته نه شوای راتلای. څرنګه چې دغه سرداران د ژوندانه د وضعې د ښه والي په پار له انګریزانو سره یو ځای شوي وو، **د ناخوښۍ احساس یې وکړ .** [221] **نو د نوي والي قدرت یواځې په ښار پورې تړلی و، کوم چې بهرنی لښکرې هلته مېشتې وې .**

د کابل ښار مالي وضعیت د هغه د واکمنۍ په دوره کې ښه شو . انګرېزانو له محاصرې وروسته د کابل ځینې سرتراتیژیکې سیمې ، لکه سیاسنګ او د هغې شاوخوا غونډۍ، شېردروازه ، بي بي مهرو، او نظامي استحکامات او د ښار په د ننه کې یې د سړکونو د جوړولو کارونه یې قرار داد کوونکیو او اجاره ورکونکیو ته وسپارل . په دې ترتیب هغوی او دښار اجیرانو کارونه پیدا کړل او پیسې یې په کار واچولې، تر دې چې په هندوستان کې به ویل کېدل، چې په کابل کې پیسې په پټه توګه ورکېږي . [222] **څرنګه چې انګرېزانو خوراکي توکي او د څارویو خوراکه د نظامي قوې په زور په پیسو اخیستل، نو له دې اړخه هم خلکو نغدې پیسې په لاس راوړای شوای . څرنګه چې افغانانو خپله متاع دهندي کلدارو په بدل کې نه تبادله کوله ؛ نو د سردار ولي محمد خان حکومت په ضراب خانه کې سل کلدارې په ۱۲۶ کابلیو روپیو بدلولې . انګرېزانو د دغه اصل په پیروۍ، چې په اقتصادي برخه کې د آزاد عمل د اسعارو او نورو مالونو بیې ازادې پرېښووې، چې له دې امله ډېرې پیسې په دوران کې شوې او سوداګرۍ پرمختیا وکړه . هنسمین چې په کابل کې ګرځېدلی را ګرځېدلی و، لیکي ((شتمن شوی کابل، پرځان ویاړمن تجاران هېڅکله دومره غني شوي نه وو او عامو وګړو هم هېڅ وخت په بازارونو کې دپیسو دومره لوی دوران نه و لیدلی . تر دې بریده چې هندوان هم زموږ د بداینې څخه خبر او حیران شوي دي .))**[223] **او زیاتوي چې هندوان او د ښار امیان چې د کابل ښار د سوداګرۍ غوره برخه جوړوي .**

((زموږ د تېرې په وخت کې یې ډېره شمېر پیسې سپما کړې دي .)) [224] **خو انګرېزانو چې د افغانستان لپاره هر ډول پالیسي غوره کوله، هغه یواځې په کابل پورې اړه نه درلودله، باید اطرافي سیمې هم که په هر شکل وې، تر نفوذ لاندې راولي . ددې موخې لپاره رابرتس داسې پرېکړه وکړه چې د کابل ولایت بېلابېلو سیمو ته د نایب تر نامه لاندې واکمنان اومرستیالان ولېږي . او هر یوه ته د دې جواز ورکړي، کومې پیسې چې دوی یې په واك لري، د هغې سیمې او ولایت د پراخوالي او اهمیت په تناسب سواره، پلي سپاهیان تهیه کړي او په هغو کړنو قدرت ورکړي ، مګر دا پروګرام هم د نورو تېرو پروګرامونو په شان له دې امله پلی نه شو، چې دا سیمې د انګرېزانو تر کنټرول بهر وې او د افغانانو تر ولکې لاندې وې . د بېلګې په توګه سردارمحمد هاشم خان ته ټاکل شوې وه، چې ۸۰۰ پلي او ۳۰۰ سواره کسان تنظیم کړي، څو په غزني کې حکومت وکړي ، په داسې حال کې چې داښار د شېرپور له پېښې وروسته د ملي مقاومت د مرکز په توګه بدل شوی و، چې وروسته به بحث پرې وشي .**[225]

---

[218] - رابرتس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۷۷۵ مخ.
[219] - رابرتس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۳۴۳ مخ.
[220] - ي ك، ۱۸۸۰ د جنوري ۱۸ – ۲۴ -، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۸۳۲ مخ.
[221] - ي، ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱- ۷ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[222] - هنسمین ، ۴۰۷ مخ .
[223] - هنسمنین، ۴۰۷ مخ .
[224] - هنسمین ، ۴۱۳ مخ .
[225] - رابرتس به لایل ، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۷۷۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د وېشلو پلان او پسرلنی عملیات :

لیتن سرېبېره پردې او ښايي د دسمبر د توپان له امله د افغانستان د خلکو او هېواد څخه د غچ اخیستلو په باب تینګار کاوه . او حاضر نه و، چې په خپله تګلاره کې د دسمبر د پېښنو اغېزې منعکسي کړي او د جنوري پر ۷ مه يې د افغانستان د وېشلو پلان د کاغذ طرحه کړ، چې د هرات ولايت دې د ځينو شرطونو لاندې په موقتي توګه فارس ته تخصيص ورکړي او په کابل و کنداهار کې یو ځانګړی دولت منځ ته راشي او بې وسلې شوی امير په هېڅ صورت کې بیا د واك ګدی تر لاسه نه کړي . ليتن په دې برخه دومره ټينګار كاوه، چې ويل به يې كه چېرې لندن د بې وسلې امیر په اړه بل فکر ولري، هغه حاضر دی، چې له خپلې دندې استعفا ورکړي او د هغه په وینا كه چېرې د يعقوب خان پر ځای یو له ((د مشهورو سردارانو له جملې چې د كورنيو اړيكو په درلودلو او د هغه شخصي سیمه ییز نفوذ له مخې د کابل د دولت حکمران وټاکل شي .)) ښايي د امينت په ټينګښت کې مرسته وکړي او دا طرحه یې ((په افغانستان کې د چارو نظم په نامه وبلله .)) [226]

د دې طرحې د پلي کولو لپاره د برتانيي د قدرت لاريون د يوې لښکر کشۍ په توګه په بېلابېلو سيمو کې په پام کې ونيول شو، چې باید په راتلونکې پسرلي کې عملي شي او د ((پسرلني عملياتو)) په نامه وبلل شي او همداشان يو تکړه ديپلوماټ د لپيل ګريفن (lepel Griffin) په نامه کابل ته ولېږل شو ، چې د غې طرحې په اړينو خبرو اترو په ځانګړې توګه د بالانتصابه ټاکنو په اړه د کابل لپاره يوه نوی حکمران لپاره پر مخ يوسي. هغه د مارچ پر ۱۹ کابل ته ورسېد .

دا پسرلني عمليات د دانلدستيورات دلشكر كشی په ګډون له كندهار نه کابل او د رابرتس كوهستان ته تر باميانو پورې وو . جنرال برايت بايد له ننګرهار او يوه بله قطعه له شترګردن څخه کابل ته راوخوځېږي . [227] د دغو عملياتو له سرته رسولو څخه يوه موخه دا وه، چې افغانستان بايد تر راتلونکي مني پورې تر هغه اندازې ارام شي، چې خلك يې د ليتن نوې طرحه ومني . ستيورات وروسته له هغه چې د كندهار څخه كابل ته لاړ شي او د رابرتس پرځای د ((شمالي افغانستان)) د نظامي او سیاسي چارو عمومي امر شي . په کندهار کې امیر شيرعلي خان په هغه ولايت کې د خپلې كورنۍ د واكمنۍ د ميراثي كېدلو په بدل کې د انګريزانو ته د تابع کېدلو تول شرايط ومنل .سره له دې چې د كورنۍ ځينې نژدې غړي يې هم ورسره مخالف شول . خو هرات د انګرېزنو له ولكې وتی او د سردار محمد ايوب خان په لاس کې و او په دې توګه د ليتن د نوې طرحې تطبيق په هغه ځای کې عملي نه ښکارېده . لیتن د شمالي سيمو په ځانګړې توګه د بدخشان په اړه بې پروا و .

د لښكر په اړه داسې پرېكړه وشوه، چې له ژمي مخکې او د مني په رارسېدو به لښکر كشيو په بشپړتيا سره دې هندوستان ته لاړ شي . ليتن په دې اړه قاطع درځ لاره ، لكه څنګه چې ګريفن ته د هغه له دې لارښووني څرګندېږي چې ((وايسرای غواړي، په پام کې ولرئ، چې د افغانستان د تخليې سياست به په هېڅ وجه د يوه نوي دوست امير په ټاكلو او يا دكابل د حكمران سره د دوستانه اړيكو په ټينګښت پورې تړلی نه وي، يا داچې هغه به مطلوب وي .)) [228] تخليه د دې لپاره ضروري ګڼل كېدله، چې ((برتانيي د جګړې درانه لګښتونه د لږو يا هېڅ عايداتو په بدل کې ورکول، نو لندن د دوامداره اشغال په اړه ناخوښي او نارامي کوله او حاضر نه و، چې هغه دې تر دې زيات ومني او د برتانيې کابينه تر دې بريده تنګه شوې وه، که څه هم په دې ښه پوهېدل، چې د افغانستان مسئله لاينحل باقي پاتېدله، نه دا چې د برتانيې لښکرو له خوا د دوامداره اشغال اجازه ورکړي)) [229] په داسې حال کې چې د افغانستان بحران دوام درلود.

د ۱۸۸۰ د اپريل پر ۲۸ مه د عمومي ټاکنو په اثر د يوه محافظه كار (ياتوري) حکومت پر ځای د ګليدستن تر قوماندانۍ لاندې يو نوی حكومت منځ ته راغی . د افغان مسئله د برتانيې د ټاکنو عمده موضوع وه او د لبرال نوی حکومت د محافظه کارانو د حکومت پاليسي پپه ځانګړې توګه د افغانستان په اړه د ليتن پاليسي په کلکه تقبيح کړې وه . د دغه نوي حکومت په راتلو سره د افغانستان پر مسئله ډېر تاثيرات وارد شول . د ليتن

[226]- لايل به رابرتس ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۲۷ مخ .
[227] - رابرتس ، ۴۶۵ مخ .
[228]- خارجه سكرتر گريفن ته ، ۱۸۸۰ د مى ۱۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك ، ۸۹۹ مخ .
[229] - سنکهل ، ۵۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاڅون د مشرانو او رابرټس ترمنځ ناکامې خبرې اترې :

د پاڅون مشرانو له هغه وروسته چې کابل یې تخلیه کړ، هغه حکومت ته چې په کابل کې یې تاسیس کړی و، په غزني کې هم دوام ورکړ او هغه ښار یې د مقاومت په یوه غوره ښار بدل کړ، چې ژر به بحث پرې وشي . هغوی د جنرال محمد جان خان تر مشرۍ او فعالیت لاندې، چې موخه یې له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځونو ایستل او د محمد یعقوب خان واك ته رسېدل وو، هم یې د انګرېزي چارواکو سره د خبرو اترو لار په پام کې ونیوه او هم یې د انساني قوتونو په مجهزولو کې د یرغلګرو پوځونو د مقابلې په موخه د راتلونکي پسرلي لپاره تیاری ونیو . او د تبعید شوي امیر د بیا غوښتنې موضوع ته د لومړیتوب حق ورکړ شو او د پاڅون مشرانو د دوو هغو لیکنو په ترڅ کې چې د جنورۍ په نمایي کې یې رابرټس ته استولي وو، څرګنده کړه چې ((موږ مسلمانان د برتانیې له حکومت سره کومه دوښمني نه لرو، موږ یواځې د امیر د خوشې کېدو غوښتنه کوو .

موږ به وروسته له دې ستاسې د دوښمنانانو دوښمن او ستاسې د دوستانو دوستان واوسو . څو چې تاسې امیر له بند نه راخوشې نه کړئ، موږ به هېڅکله هم له خپلې غوښتنې تېر نه شواوتر هغه وخته چې څو مو په بدن کې ساه وي، زاړه او ځوانان به له تاسې سره وجنګېږو .))[230] سربېره پر دې محمد جان خان هم د دوو بېلو بېلو لیکونو په ترڅ کې رابرټس او د هغه مرستیال او نواب غلام حسن خان ته هم د دغې مطب غوښتونکی شوی و، چې ((د هېواد د دغې برخې ټول مسلمانان چې د ولیعهد د درناوي لپاره راغلي دي، وایي تر هغې چې د برتانیې حکومت امیر له بند نه راخوشې کړی نه کړي او د ولیعد رتبه ونه پېژني، د ځان او سر په بیه به هم د جګړې لاې پرې نه ږدي او له خپل عزم نه به وانه وړي او په دې لپاره ټول مسلمانان سره یوه خوله او یو موټی شوي دي .))[231] محمدجان خان ته د رابرټس ځوابیه لیك منفي و او څرګنده کړې یې وه، چې ((که چېرې تاسې اوس خپل مخالفت ته د پای ټکی کېږدئ او کابل ته راشئ، ستاسې درناوی به وشي او که پخپله موجوده لار باندې ټینګار وکړئ تاسې او ستاسې سره بې فکره کسان به ټول برباد شئ .))

خو رابرټس له دې فضا نه چې ممکن مذاکره یې جوړه کړې وه، ګټه واخیستله او یو پلاوی یې د مستوفي حبیب الله په مشرۍ په دې موخه غزني ته واستاوه، چې : ((امکان لري دا مشران دې ته وهڅوي، چې د هېواد د حکومت لپاره یو داسې نظر ورکړي، چې د عملي کېدو وړ وي .))[232] د مقاومت مشران په لومړي سر کې غزني ته د مستوفي د راتلو لپاره د برتانوي مقاماتو سره خبرو اترو ته حاضر نه وو او سردار محمد طاهر خان او محمد جان خان په ځانګړې توګه ددې مخالفت کاوه، چې د امیر شیرعلي خان د کورنۍ له غړیو څخه پرته دې بل څوك د افغانستان امیر وي . خو مستوفي ورو ورو پر دوی باندې مسلط شو او داسې استدلال، څرنګه چې انګرېزانو ژمنه کړې، چې افغانستان به تخلیه کوي؛ نو له د هغوی له شر څخه د خلاصېدلو یواځېنۍ لار په خبرو اترو کې ده، نه په مقابله کې . او وسله واله مبارزه د افغانستان په تاوان ده . ملا مشك عالم چې تر ګردو د انګرېزانو د سطې مخالف و، یو څه مخالفت وکړ، خو وروسته مستوفي لومړی د وردګو او بیا د ټولو خلکو موافقه او ملاتړ ترلاسه کړ .[233] له هغوی سره د ۲۰۰ تنو په شاوخوا کې کابل ته راغلل؛ خو ټول نامهم کسان وو؛ خو په ورسره هغه لیك کې چې د ټولو مشرانو لاسلیك او مهرورباندې شتون درلود، پخوانی غوښتنې په دې شرحه یکې تکرار شوې وې : ((۱ – زموږ پاچا یا واکمن باید له بنده خلاس شي او بېرته دې پر خپل پخوني مقام پاته شي او زموږ قومي خلك د دې ضمانت کوي، چې ... هغه به د برتانیې له حکومت سره دوامداره او صمیمي دوستي ولري . ۲ – د برتانیې استازی هرڅوك چې وي، باید مسلمان وي او د برتانیې پوځونه دې زموږ له هېواد څخه ووځي . ۳ – د افغانستان هېواد او سیمې یې باید ټولې بېرته اعاده شي .))[234]

---

[230]- خارجه سکرتر ته د ۸۰ تنو افغان مشرانو لیك، درابرټس په تلګرام کې ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه .

[231] - جنرال محمد جان خان غلام حسن خان ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۱۳ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ تږك ، ۱۳۲۶ مخ .

[232]- رابرټس ، ۴۵۸ مخ .

[233]- هنسمین ، ۳۶۶-۳۶۵ مخ .

[234] - کاکړ، محمد حسن، افغانستان ، د کورني انکشاف سیاسي مطالعه ، ۱۸۹۶-۱۸۸۰ ، لاهور ۱۹۷۱ ، ۲۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې مشرانو د اپرېل پر ۱۳ مه له رابرتس سره په یوه دربار کې خبرې اترې وکړې او ګریفن هم هلته جوته کړه، چې د یعقوب خان دویم ځلي راتګ ناممکن دی او بل هرڅوك چې د امارت لپاره د خلکو د منلو وړ وي، هغه به د غور لپاره وایسرای ته واستول شي . هغه زیاته کړه چې د افغانستان د پیوستون عزم هم نشته او د هېواد هېڅ سیمه پرته له هغو سیمو، چې د هند د سرحدي سیمو د دفاع لپاره ضروري وي، تر ولکې لاندې را نه شي . کله چې هېواد ارام شو او د انګرېزانو د خوښې امیر وټاکل شو؛ نو بیا به انګلیس لښکرې له افغانستان څخه وځي؛ خو کندهار به بیا په کابل پورې و نه تړل شي .[235] د هغه دې ځواب د خبرو اترو چانس له منځه یوړ، ځکه ځواب پرېکنده (قاطع) و او د برتانیې د حکومت نظر افغاني مشرانو ته په ډاګه شو .

<u>د ملي مقاومت بنې او مرکزونه :</u>

د کابل تر خالي کېدو وروسته د پاڅون مشرانو په غزني کې د سرادر موسی جان حکومت ته دوام ورکړ او د هغه په ټینګښت لګیا شول او د دغه حکومت د ټینګښت لپاره یې هر اړخیزې هلې ځلې وکړې، چې له جملې یې د ځمکو د مالیو لاس ته راوړل، د یوه منظم پوځ جوړول، له پنجشېر نه تر وزیرستانه پورې د بېلابېلو قومونو د مشرانو راغوښتل، څو په غزني کې له موسی جان سره وګوري او د قومي دوښمنیو له منځه وړل او د مشرانو ساتل او په هغوی کې د جهاد روحیه ژوندۍ ساتل .

وړوکی موسی جان او واقعي حکومت د سردار محمدطاهرخان او محمد جان خان په لاس کې و او دوی د هغه نايبانو په توګه عمل کاوه، چې البته دغه ډول حکومت په افغانستان کې سابقه درلوده . په خپله موسی جان د هغه د وزیرله قوله سردار محمد طاهر خان او د هغه مشر ورور محمد یوسف ((حافظ باله ، دربار یې کاوه، ساعت تېري یې کوله او خلکو هغه پاچاه باله .))[236] سره له دې څرنګه چې د هغه کورنۍ په کابل کې وه، هغې ته ډېر اندېښمن و . عمده مسئله د مالیاتو لاس ته راوړل او د پوځ تنظیم و، چې د افغانانو بریالیتوب په هغو پورې ډېر تړلی و او دې کار د لوګر، کوهستان او غزني د سیمو په بېلابېلو درجو دوام درلود . په کوهستان کې جنرال میر سیدجان استالفي او خواجه خان د موسی جان په نامه مالیات راټولول ، پخوني عسکر به یې تنظیمول .

د فبرورۍ تر پایه پورې د لوګر ملکانو هم ۱۲۰۰ عسکر تنظیم کړل او د نهو کلیو مالیات یې د موسی جان په نامه راټول کړل[237] په لوګر کې د دغه کار په تر سره کولو سرېېره د سردار محمد حسن خان او سردار محمد طاهر خان له خوا د پخوانیو وسلو راټولول پیل شوي وو؛ خو په هغه برخه کې ((ځینو ملکان د هغوی غوښتنې ته تیار وو او ځینو نورو دغه بار ته اوږه نه ورکوله .))[238] او ټولو ((د لوګر ملکانو په قران کریم سوګند یاد کړ، چې د بې وسلې شوي امیر پر موضوع پاڅون وکړي او ژمنه یې وکړه چې له عسکرو سره به د وسلو او پیسو مرسته وکړي .))[239] جنرال میر سیدجان استالفي هغه کسان، چې د مالیاتو دراټولو په پروګرام کې یې برخه نه اخیستله د کورونو په سوځولو به یې ګواښل . د هغه پلیوني ورځ په ورځ زیاتېدل او په چاریکارو کې یو شمېر انګلیس پلوي ملکان له ښار څخه وایستل شول .[240]

د کوهستان ملکانو دغلام قادر چاریکاري په لمسون پرېکړه وکړه، چې د هغه ځای حاکم سردار شهبازخان، چې د رابرتس له خوا ټاکل شوی و، و ایستل شي .[241] په همدې وخت کې سردارمحمد علم خان د غزني او میدان تر منځ سیمو مالیات راټولول ، په داسې حال کې چې محمدجان او سردارمحمدطاهرخان، چې له ۸۰۰- ۱۰۰۰ کسانو پورې د موسی جان په نامه د مالیاتو په راټولو بوخت وو او د توخي خلك ، اندړ او هوتك یې دې ته

---

[235]- رابرتس ، ۴۶۲ مخ .
[236]- د ولیعهد مور ته د سردارمحمد طاهر خان لیك، ۱۸۸۰ د جنوري ۳۱ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۴۳ مخ .
[237] - رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۸ مخ .
[238]- ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵- ۲۱ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۴۷۵ مخ

[239] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۳-۲۸ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ .
[240] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵-۲۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ
[241] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۵-۳۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه په دې نژدې وخت کې وزيو ، کاکړو او سليمان خېلو ته لاړم ، له هغو خلکو سره مې وليدل او د هغوی ملکان مې د تره کي او علي خېلو له ملکانو سره يوځای غزني ته د وليعهد حضور ته راوستل . ما هغه دوښمنۍ چې له کلونو راهيسې د هغوی ترمنځ وې، له منځه يوړې او هغوی مې د خدای (ج) په لار کې تقويه کړل .))[248] البته د دې ټولو هڅو موخه دا وه، چې څو بياپر کابل د پرديو پوځونو پر وړاندې مارش وکړي . پر کابل د دويم مارش اوازې، حتا د جنوري د مياشتې په وروستيو کې هم خورې شوې او ويل کېدل، چې سردار ايوب خان او جنرال غلام حيدرخان هم رابلل شوي دي، څو په مارش کې برخه واخلي، خو وروسته محمد جان خان د يورش او يرغل نېټه د مارچ ۲۱ و ټاکله .[249] خو دا يورش د مستوفي د پلاوي د پايلو تر معلومېدو او وروسته دسردارعبدالرحمن خان د ظهور او له هغه سره د خبرو اترو د زمينې تر برابرولو پورې و ځنډېد. او د هغه په برياليتوب سره هېڅکله هم عملي نه شو، که څه هم د هغو هنګامې او ترتيباتو د انګرېزانو تر وتلو پورې له د پخوا په شان دوام درلود .

---

[242] - سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د جنورۍ ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۹ مخ
[243] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۸-۱۴ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۷ مخ
[244] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۲-۸۲ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ

[245] - جنرال واتسن خارجه سکرترته ، تيلګرام ، ۱۸۸۰ جنوري ۱۹ مه ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۳۷۴ مخ .
[246] - محمد جان او موسی جان دلاورخان دواب ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۱۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۱ مخ .
[247] - ی ك ، ۱۸۸۰ د جنورۍ ۲۵-۲۶ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
[248] - محمدجان خان غلام حيدروردك ته ، د ګريفن به لايل په راپور کې ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ .
[249] - رابرتس خارجه سکرتر ته ، تلګرام، ۱۸۸۰ د مارچ ۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر عبدالرحمن ناستی او د جګړې پای :

دا موضوع زما له اثارو څخه په یوه کې په بشپړه توګه څېړل شوې ده .[250] دلته یواځې یو څو مهم ټکي د وروستي بحث په توګه په دې اثر کې راوړم .

سردار عبدالرحمن خان پر ۱۸۸۰ کال د فبرورۍ په لومړیو کې په تاشکند کې له (۱۱) کلن اقامت وروسته له یوڅه پیسو او لږ شمېر وسله والو پیروانو سره د تزاري روسیې د چارواکو په اجازه، بدخشان ته ننوت . او هلته په قصدي توګه د هغه ځای دځینو امیرانو په مرسته او میر سلطان مراد قطغني ۱۲۹۷ (مارچ ۲۱) له نوروز مخکې تالوقانو ته ننوت . په تالوقانو کې د سوارو یوه قطعه، چې د ترکستان د نایب الحکومه غلام حیدرخان له خوا چې د سلطان مراد میر قطغني د باخبرۍ لپاره روانه شوې وه، له عبدالرحمن خان سره یوځای شوه . دې پوځ له هغه سره د واکمنۍ د عملي قدرت په جوړښت کې مرسته وکړه او د قطغن سیمې، تالوقان او بدخشان د هغه تر ولکې لاندې راغلل . په داسې حال کې چې لږ څه وروسته سردارمحمداسحق خان چې د هغه د تره زوی او پلوی و او له هغه سره یوځای ترکستان ته تللی و، په دې بریالی شو، چې جنرال غلام حیدرخان له هغه ځایه د بخارا په لوري وشړي او پرته له میمنې څخه د هغه ځای واکمني په لاس کې واخلي . په دې ترتیب سردارعبدالرحمن خان پر ۱۲۹۷ کال د مارچ پر ۲۱ مه په نوروز کې په دې بریالی شو، چې د شمالي هندوکش د واکمن په توګه پرته له دې، چې کوم رسمي لقب یې ځان ته غوره کړی وي، د قدرت چارې تر سره کړي، له هغه وروسته کندوز ته لاړ .

دا هغه وخت و چې په کابل کې د لیپل ګریفن، چې د افغانستان لپاره یې د لیتن نوې پالیسي اعلان کړې وه . ځینو ځان غوښتونکو سردارانو لکه د سردارمحمد شریف خان زوی سردار محمد هاشم خان د امارت پلویان شوي وو، خو دا چې هېڅ یوه ونه شوای کولای، چې د غزني د ملي پارټۍ له ملاتړ پرته د قدرت او تخت واګې تر لاسه کړي، هې څوك پر ځان باوري کېدای نه شوای . په ځانګړې توګه ورسته له هغې ملي پارټۍ چې په سر کې یې ملا مشك عالم او محمد جان خان وو، د امارت لپاره د امیر شیرعلي خان د کورنۍ د یوه غړي پلویتوب کاوه . خو لویه ستونزه دا وه چې لیتن او د انګلیس کړنې په کابل کې د هغوی پر وړاندې په یوه مقابل او مخالف لوري کې واقع وې . سردار عبدالرحمن خان په داسې حال کې چې د قدرت د ټینګښت لپاره یې هڅې کولې له خپل مقر څخه یې د ملامشك عالم او محمد جان خان په ګډون د ملي نهضت له ډېرو مشرانو سره مکاتبه وکړه او د هغه د مکاتبو روحیه داسې وه، چې هغوی باید د جګړې لپاره تیار وي، خو پخپله دې اقدام نه کوي . دغو مکاتیبو ملي جهاد ته نوې او تازه ساه ورکړه او هر چا هیله څرګندوله چې د غه خانداني لایق مشر په راتګ او مشرتوب سره به د یرغلګروانګرېزانو مسئله یو اړخیزه شي .

دې وضعې په کابل کې انګرېزي چارواکي په اندېښنه کې واچول، خو لیتن د عامه هیلو خلاف په عمدي توګه، له دې امله چې سردار عبدالرحمن خان له ده غوندې د امیر شیرعلي خان د خاندان مخالف و او حتا کله چې نوموړی سردار په بدخشان کې و[251]، تصمیم یې درلود، چې د کابل د امارت په اړه د خبرو اترو درزازه خلاسه شي، لکه څنګه چې لیدل کېږي دغو خبرو اترو په اسانۍ سره پر مختګ ونه کړ . کله چې نوموړی سردار په کندوز کې و، د همدې موخې لپاره د انګرېزانو له خوا ورته ۳ استازي ورولېږل شول .

لیتن له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو لپاره دومره میلان ښووۀ، چې د سردار عبدالرحمن خان اقامت یې په روسیه کې نادیده وګاڼه او داسې فکر یې وکړ، چې نوموړی سردار به دومره منندوی شي، چې د کابل امارت به د هغه له طرحې سره سم ومني . هنسمین ولیکل د ((د دغه سردار راتګ زموږ لپاره له شمال څخه د یوه روحاني شخص په توګه ګڼل کېږي .))[252] یو استازی د محمد سرور غلجي په نامه د اپرېل پر لسمه کندوز ته ننوت، نوموړي د ګریفن شفاهي پیغام سردار ته واوراوه، چې انګلستان د کابل لپاره دا سې یو امیر غواړي چې د هغوی دوست وي . برتانوي لښکر له افغانستان څخه وځي او د برتانیې حکومت په روسیه کې د سردار د اقامت په وجه له هغه سره دوښمني نه لري او په دې به وتوانیږي چې د روسیې په تناسب له هغه سره

---

[250]- افغانستان، د داخلي سیاسي انکشافاتو څېړنه ، ۱۸۸۰-۱۸۹۶ ، لاهور، ۱۹۷۱ .

[251]- هنا ، ۳ ټوك، ۳۶۵ مخ .

[252]- هنسمین، ۴۰۳ . مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار عبدالرحمن خان په همدې وخت کې د افغانانو د بېلابېلو قومونو مشرانو ته لیکونه واستول . د دغو لیکونو موخه دا وه چې افغانان باید جګړې ته ځانونه تیار کړي او په دې مبارزه کې له چا سره هېڅ ډول معامله ونه کړي، مګر تر هغې پورې چې د خبرو اترو پایلې نه وي راوتلې، تر هغې په وسله وال اقدام نه کوي . په همدې وختونو کې جنرال غلام حیدرخان او او میربچه خان له هغه سره یوځای شول او د جهاد ولولې په هماغه پخواني شکل تودې وې . په کابل کې له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو افشاکېدل د یوشمېر زیاتو بدلونو نو لامل شول . سردار ولي محمد خان او سردار محمد شریف خان د امارت امید له لاسه ورکړ؛ خو جنرال محمدجان خان نور هم د یعقوب خان په بېرته راتګ ټینګار کاوه. سردار طاهر خان ګریفن ته ولیکل، چې یعقوب خان یواځېنی سړی دی، چې په هېواد کې یې امن راوستی دی. خو هغه چا چې د خبرو اترو په ناکامۍ کې یې عملاً اقدام وکړ، هغه مستوفي حبیب الله خان وردګ و، چې ډېر ژر هندوستان ته تبعید شو .

د خبرو اترو په ځنډېدلو په برخه کې د امیر عبدالرحمن خان تکتیکونو، په کابل کې ګریفن او نور انګرېزي چارواکي اندېښمن کړل، هغوی په دې فکر کې شول، چې لکه چې سردار پوهېده،چې انګرېزان په راتلونکي مني کې له افغانستان څخه وځي، نو هغه غواړي د انګرېزانو په مرسته نه؛ بلکې په خپل زور سره واك تر لاسه کړي او سربېره پر دې هغوی نوي وایسرای رپن ته وړاندیز وکړ، چې له هغه سره دې له خبرو اترو نه تېر شي او بې وسلې شوي امیر ته دې اجازه ورکړل شي، چې بېرته خپل هېواد ته لاړ شي . رپن د هغوی دلیلونه ډاډ وړ ونه بلل او ویې نه منله او لارښوونه یې وکړه، چې یو ځل بیا له سردار سره خبرې اترې وکړي، هغوی همداسې وکړل؛ خو عبدالرحمن خان په خپلو ځانګړو وړاندیزونو سره بیا داسې یو ځواب ورولېږه، چې د انګلیس چارواکو ته د ډاډ او قناعت وړ نه و. او دا ځل یې ټینګار وکړ، چې د امیر دوست محمد خان د وخت افغانستان باید د هغه تر ولکې او قلمرو لاندې وي . ګریفن د دویم ځل لپاره له هغه سره د خبرو اترو د پرېکون او د سلطنت لپاره د یعقوب خان د راتګ وړاندیز وکړ. دا ځل د ویسرای رپن لارښوونه دا وه، چې د وروستي ځل لپاره نوموړی سردار په دې وپوهوي، چې کابل ته راشي او کندهار له کابل نه یوه بېله سیمه وبولي او د کابل د امیر په توګه دېرې هېوادونو سره مستقیم تړاو ونه لري او چېرې هغه په لږ وخت کې مثبت ځواب ورنه کړ؛ نو د شېرعلي خان له کورنۍ له یوه تن څخه به وغوښتل شي، چې د حکومت د جوړښت اقدام وکړي؛ خو دا ځل د لیك له رارسېدو سره سم سردارعبدالرحمن خان د برتانیې ټول شرطونه ومنل او بې له ځنډه یې د کابل په لور حرکت وکړ، چې د جولای پر ۱۴ مه د پروان تتمدرې سیمې ته ورسېد . د امیر دا بدلون چې هېڅ هیله یې نه کېده، په هرات کې د سردار ایوب خان د حرکتونو سره په تړاو کې شرحه کېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار ایوب خان د سردار عبدالرحمن خان په پرتله په درانیو، غلجیو او ملي پارټۍ کې ډېر محبوبیت درلوداو پخوا عبدالرحمن له انګرېزانو سره د مقابلې پر ضد د هغه غوښتنه نه وه منلې . سردار ایوب خان د جون پر ۹ مه ؛ یانې درې اونۍ مخکې له هغه، چې عبدالرحمن خان د کابل په لور روان شي، له خپلو پوځونو سره د کندهار په لور حرکت کړی و. عبدالرحمن خان باید ارومرو له هغه نه خبر شوی وي . ځکه هغه پوهېده چې کندهار ته د ایوب خان په ننوتلو سره به غلجیان او دراني د هغه تر مشرۍ لاندې سره یو موټی کېږي؛ ممکن د انګلیس چارواکو چې د افغانستان د پرېښوولو ژمنه یې کړې وه، له هغه سره د امارت په اړه جوړ جاړي ته ورسیږي. په دې اساس پخپله له هغه څخه مخکې هلته لاړ او د انګلیس شرطونه یې ومنل .

په هر حال د جولای پر ۲۰ مه سردار عبدالرحمن خان د قومي مشرانو او خلکو له خوا، چې ټولیز شمېر یې له ۲۰۰۰۰ زرو څخه زیات و، د امیر په توګه اعلان شو او ورپسې د جون پر ۲۲ مه په کابل کې د ګریفن او ستیورات د یوه دربار په ترڅ کې په رسمي توګه د هغه امارت ومنل شو . د ۱۸۸۰ کال د جولای پر ۲۷ مه افغانانو د سردار ایوب خان په مشرۍ د جنرال به رو (Burrow) په مشرۍ د انګرېزانو یو پوځ د کندهار په میوند کې سخت وځاپه او پخپله کندهار چې هلته د برتانیې نور پوځونه مېشت و، محاصره کړ. په کندهار کې د انګرېز لاسپوڅي سردار شېرعلي خان تر واکمنۍ لاندې د انګرېزانو واکمنۍ سقوط کړ او په کندهار کې د پاڅون ساحه دومره ارته شوه، چې رښې یې ان تر کوټې پورې ورسېدلې .

په دې اساس سردار ایوب خان هم د انګلیس او هم د نوي امیر لپاره یو د ناڅاپه یو لوی ګواښ (خطر) رامنځ ته کړ. ګریفن او امیر د هغه د له منځه وړلو لپاره یو د بل مرستې ته اړ شول . په ډېره بېړه یې سرای خواجه ته نژدې د ذمه د غونډۍ په سیمه کې یې د جولای پر ۳۱ مه او د اګسټ پر لومړۍ نېټه د شپږو ساعتونو لپاره دوه ځلې غونډه وکړه او داسې پرېکړه یې وکړه، چې انګرېزي پوځونه دې له ځنډ پرته کابل ترك کړي او انګرېزي چارواکي دې نولس نیم لکه روپۍ،چې نمایي یې بخشش او نیمایي یې په افغان خزانې پورې اړوندې وې، امیر ته ورکړي . د امیر پر وړاندې یې ژمنه وکړه غلجي خلك به دې ته وهڅوي،چې پرهغو انګرېزي لښکرو باندې بریدونه ونه کړي، چې درابرتس په مشرۍ کندهار ته لېږل کېږي. موخه یې دا وه چې سردار ایوب خان له کندهار څخه وشړي. سره له دې چې امیر پر هغه ډېر ټینګار هم وکړ؛ خو بیا هم د هغوی تر منځ د هېڅ ډول معاهدې تړون ونه شو .

د رابرتس په مشرۍ د انګرېزي پوځونو له ۱۰۰۰۰ زرو عسکرو څخه جوړ او ټاکل شوی لښکر د اګسټ پر لسمه د کندهار په لور روان شو او هلته یې وروسته له هغه، چې د سردار ایوب خان پوځونو ته یې ماتې ورکړه، د کوټې له لارې هند ته لاړل. په داسې حال کې، چې په کابل کې مېشت د انګرېزانو یو بل پوځ د ستیورات تر مشرۍ لاندې، چې شمېر یې ۲۰۰۰۰ کسه و، د شترګردن له لارې هند ته تللی و. په دې ترتیب د امیر عبدالرحمن په ناستي او د انګرېزي پوځونو په وتلو سره د افغان _ انګلیس دویمه جګړه پای ته ورسېده .

په بل کال (۱۸۸۱) په کندهار کې مېشتو انګرېزي پوځونو دبېلابېلو دلیلونو له مخې په اپرېل کې کندهار هم تخلیه کړ او د هغه ولایت اداره یې امیر ته پرېښووه. خو د هماغه کال دجون په میاشت کې دویم ځل لپاره سردار ایوب خان بیا له هرات نه پر کندهار وروخوځېد او هغه یې لاس ته راوړ؛ خو له امیر سره په مقابله کې چې له زیات پوځ سره هلته تللی و، ماتې وکړه او فارس ته یې پناه یوړه . هرات او کندهار د نوي امیر لاس ته ورغلل . پر ۱۸۸۴ کال د میمنې ولایت هم، چې تر هغه وخته پورې د یوه خپلواك امیر تر واك لاندې و، د امیر تر ولکې او قلمرو لاندې راغی . په دې ترتیب د لیتن د ډېر ټینګار او طرحې پر خلاف افغانستان یو موټی او متحد شو؛ خو ځینې سمیې چې د ګندمك په تړون کې راغلې، له افغانستان نه بېلې شوې او د هغو بهرنۍ خپلواکي سلب شوه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پای او پایله

د دغه اثر له لوستلو ښکاره ده، چې په افغانستان کې په سیاسي ساحه کې، په ځانګړې توګه د هېواد د امنیت او د دولت د نظم دورانکارۍ او بیارغاونې کارونه ځنګ په ځنګ په ډېر زور او شدت سره روان وو . دا عملیه دسدوزیو د کورنۍ تر سقوط وروسته پر ۱۸۱۸ کال ښکاره شوه او د نګلیس د لومړي تېري تر پیل پورې په ۱۸۳۸ د دولت دبیارغاونې چارو په اخر کې غلبه وکړه اود االحمدزیو د واکمنۍ بنسټوال، امیر دوست محمد خان د دغې عملیې ممثل وپېژندل شو . دانګرېزانو لومړي تېري دغې عملیې ته د پای ټکی کېښود او افغانستان د پردیو پر ضد د جګړو او مبارزوپه دوره کې خپل مرکزي حکومت له لاسه ورکړ. له مرکز ځخه تښتېدلې قوې تقویه شوې؛ او افغانستان په وړو واحدونو ووېشل شو . په دې ترتیب د افغانانو لومړی برخورد له پر مخ تللو او پر عصري وسایلو سمبال اروپایي انسان وژونکو سره په نظامي ډګر کې و او په دې اساس د هغه اغېزې تل پاتې او منفي ثابتې شوې .

امیر دوست محمد خان د خپلې دویم ځلي پاچاهۍ پر مهال خپلې پخوانۍ سیاسي رغاونې دا ځل په یوه پرخه کچه په ډېر تدبیر سره له سره پیل کړې او د خپل عمر تر پایه پر دې بریالی شو، چې افغانستان له آمو تر پېښوره په سیاسي لحاظ یوموټی او متحد کړي .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library